İSTANBUL MEDENİYET ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
KAMU HUKUKU ANABİLİM DALI

Transhümanizmin İnsan Onuru ve Özgürlük Anlayışına Olası Etkileri

Yüksek Lisans Tezi

Ahmed Cenan Köksal

Eylül 2025

İSTANBUL MEDENİYET ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
KAMU HUKUKU ANABİLİM DALI

Transhümanizmin İnsan Onuru Ve Özgürlük Anlayışına Olası Etkileri

Yüksek Lisans Tezi

Ahmed Cenan Köksal

Danışman

Doç. Dr. Sezen Kama Işık

Eylül 2025

TEZ JÜRİSİ ONAYI

Ahmed Cenan Köksal tarafından hazırlanan "Transhümanizmin İnsan Onuru ve Özgürlük Anlayışına Olası Etkileri" başlıklı bu Yüksek Lisans Tezi, Kamu Hukuku Anabilim Dalı'nda hazırlanmış ve jürimiz tarafından kabul edilmiştir.

JÜRİ ÜYELERİ **İMZA**

Tez Danışmanı:

Doç. Dr. Sezen Kama Işık

İstanbul Medeniyet Üniversitesi

Üyeler:

Prof. Dr. Nihat Bulut

İstanbul Medipol Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Muzaffer Dülger

İstanbul Medeniyet Üniversitesi

Tez Savunma Tarihi: 24/09/2025

BEYANLAR

Yazım ve Kaynak Gösterme Kılavuzu Beyanı

Danışmanlığımda yazılan bu tezin İSNAD yazım ve kaynak gösterme kılavuzunda belirtilen kurallara uygun olarak yapılandırıldığı ve bu kılavuzun İSNAD kaynak gösterme standartlarının bu tezde tutarlı olarak uygulandığı tarafımdan incelenerek teyit edilmiştir.

İmza
Doç. Dr. Sezen Kama IŞIK

Etik İlkelere Sadakat Beyanı

Hazırladığım bu tezin tamamen kendi çalışmam olduğunu, akademik ve etik kuralları gözeterek çalıştığımı ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi beyan ederim.

İmza
Ahmed Cenan Köksal

ÖZET

Transhümanizmin İnsan Onuru Ve Özgürlük Anlayışına Olası Etkileri

Köksal, Ahmed Cenan

Yüksek Lisans Tezi, Kamu Hukuku Anabilim Dalı

Danışman: Doç. Dr. Sezen Kama Işık

Eylül 2025

Transhümanizm, insanı özellikle gen teknolojileri ve biyoteknoloji aracılığıyla fiziksel ve bilişsel kapasitelerini arttırmayı amaçlayan bir harekettir. Felsefi, hukuki ve politik boyutları bulunan transhümanizm düşüncesi, öjeni ve morfolojik özgürlük gibi henüz alışık olmadığımız kavramları da beraberinde getirmektedir. Düşüncenin felsefi, politik ve teknolojik alanlara da tesir etmesi, insan geliştirme teknolojilerinin insan onuruyla ne ölçüde uyumlu olacağı sorununu ortaya çıkarmıştır. Teknoloji, takip edilemeyecek denli hızlı ilerlemekte ve her geçen gün yaşantımız üzerindeki tesirini arttırmaktadır. Bu etki pek çok faydalar doğurabileceği gibi pratik yaşamda hak kayıplarına yol açabilecektir. Teknolojinin insan üzerindeki karşı konulamaz etkisi insan onuru ve insanın dünyadaki yeri gibi düşünsel sorulara da neden olabilmektedir. İnsan hakları anlayışı, kaynağını insanın sırf insan olmasından dolayı bu haklara sahip olması düşüncesine dayanır. Bu anlayış bütün insanların hak ve onur açısından eşit olduğu ifade edilmektedir. İnsanın sırf insan olmasından dolayı değerli olması anlayışı esasen aydınlanma felsefesinin bir çıktısı olan insan merkezcilik anlayışından sadır olmuştur. Transhümanizm, bu insan merkezci yaklaşımı reddetmemekle birlikte öjeni ve morfolojik özgürlük gibi kavramları önererek kimilerine göre hukuka kaynak teşkil eden "insan olmak" düşüncesinin kapsamını genişletmekte ve bir noktada anlamını yitirmesine neden olmaktadır. Bu tezin amacı, transhümanizm düşüncesinin vaatlerini insan onuru bağlamında değerlendirmek, kapitalist toplum düzeninde bireysel ve toplumsal ne gibi sonuçlara yol açabileceğini tartışmaktır.

Anahtar Kelimeler: Transhümanizm, İnsan geliştirme, Biyopolitika, İnsan, İnsan onuru

ABSTRACT

The Possible Effects of Transhumanism on the Concept of Human Dignity and Freedom

Köksal, Ahmed Cenan

Master's Thesis, Department of Public Law

Supervisor: Doç. Dr. Sezen Kama Işık

September 2025

Transhumanism is a movement that advocates to enhance humans physically and mentally, especially through genetic engineering and biotechnology. Transhumanist thought, which has philosophical, legal, and political roots, introduce us notions such as eugenics and morphological freedom. The influence of this concept of philosophical, political, and technological fields has raised the question of how compatible human enhancement technologies with human dignity. Technology is evolving at an unprecedented pace, Technologies influence on our daily lives is increasing with each passing day. This influence may be beneficial but also may cause loss of rights. Also it may raise questions about humanity, human dignity, and the human place in the world. The concept of human rights is based on the idea that humans are inherit their rights simply because they are human. In this regard, all humans are equal in terms of rights and dignity. This understanding based on the anthropocentric perspective that originated from Enlightenment philosophy. This understanding basically stems from the anthropocentric approach that is a product of the philosophy of enlightenment. Transhumanizm while accept this anthropocentric approach, proposing concepts such as eugenics and morphological freedom expends the meaning of the idea of being human and it causes the meaning of being human. The purpose of this thesis is to evaluate the promises of transhumanism in the context of human dignity and disguss the potential individual and societal implications that may arise within the framework of a capitalist social order.

Keywords: Transhumanism, Human enhancement, Biopolitics, Human, Human dignity

ÖNSÖZ

Öncelikle hem yüksek lisans ders dönemimde hem de tez yazım aşamasında üzerimden hiçbir desteğini esirgemeyen gerektiğinde yol gösteren gerektiğinde ise özgür bırakan tez danışmanım Doç. Dr. Sezen KAMA IŞIK'a teşekkür etmem gerekir. Tezin yazımı sırasında kıymetli eleştirilerini dinlemekten ve tartışmaktan büyük keyif aldığım dostlarım Hüseyin ARSLAN ve Muhammed Furkan EKŞİ'ye teşekkürlerimi sunarım. Semih Burak ERENSOY ve Mehmet Nurullah SAĞLAM'a da ayrıca teşekkürü borç bilirim.

Tez süresince her türlü desteği sağlayan ve teşvik eden annem Nurangül KÖKSAL'a ve babam Cemal KÖKSAL'a minnettarım. Tezin yazımı sırasında bana tahammül eden başta Muhammed Yasir HACIALİOĞLU olmak üzere çalışma arkadaşlarıma da teşekkürü borç bilirim. Son olarak yorgunluklar arasında yegâne istirahatgâhım Seher Nur AĞAÇ'a ne kadar teşekkür etsem azdır.

Masallarıyla bize hayal kurmayı öğreten anneannem Günsel HATİBOĞLU'nun aziz hatırasına ithafen.

KISALTMALAR

AAV	:Adeno-İlişkili Virüs
ABD	:Amerika Birleşik Devletleri
AI	:Yapay Zekâ
AİHM	: Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi
AİHS	:Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi
BBA	:Beyin-Bilgisayar Arayüzü
bkz.	:bakınız
BMK	:Birleşmiş Milletler Kuralı
COVID-19	:Coronavirus Disease 2019
CRISPR	:Gen Düzenleme Teknolojisi
DEHB	:Dikkat Eksikliği ve Hiperaktivite Bozukluğu
DNA	:Deoksiribonükleik Asit
FDA	:Gıda ve İlaç İdaresi
FM-2030	:Feridun Esfandiyar'ın kullandığı transhümanist isim
IGI	:Yenilikçi Genom Araştırmaları Merkezi
IVF	: In Vitro Fertilizasyon
İHEB	:İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi
ML	:Makine Öğrenmesi
MR	:Manyetik Rezonans
M.Ö.	:Milattan Önce
NBIC	:Nanoteknoloji, Biyoteknoloji, Bilgi Teknolojileri, Bilişsel Bilim
RNA	:Ribonükleik Asit
SAT	:Üniversite Giriş Sınavı
SSRİ	:Seçici Serotonin Geri Alım İnhibitörü
TALENs	:Transcription Activator-Like Effector Nucleases
TBMM	:Türkiye Büyük Millet Meclisi
USD	:Amerika Birleşik Devletleri Doları
vb.	:ve benzeri
vd.	:ve diğerleri
vs.	:karşı
WADA	:Dünya Dopingle Mücadele Ajansı
WTA	:Dünya Transhümanist Derneği

ZFNs :Zinc Finger Nucleases

İÇİNDEKİLER

ÖZET ..... **İV**

ABSTRACT ..... **V**

ÖNSÖZ ..... **Vİ**

KISALTMALAR ..... **Vİİ**

GİRİŞ **1**

BÖLÜM I: TRANSHÜMANİZM **4**
1.1. Transhümanizme Genel Bir Bakış 4
1.1.1 Transhümanizmin Tarihsel Kökenleri 7
1.1.1.1 Coğrafi Keşifler 9
1.1.1.2 Rönesans 9
1.1.1.3 Din ve Reform 12
1.1.1.4 Aydınlanma 13
1.1.2 Transhümanizmin Kapsam Sorunu 14
1.2. Transhümanizm ve Posthümanizmin Kavram Tartışması 15
1.3. Transhümanizm Uygulamaları 18
1.3.1. Transhümanizmin Siyasal Düzlemdeki İzdüşümü 19
1.3.2. Gelişen Teknolojiler Bakımından Transhümanizm 20
1.3.2.1. CRISPR Genom Düzenleme Teknikleri 22
1.3.2.2. Neuralink Uygulamaları 25
1.3.2.3. Çeşitli Transhümanist Uygulamalar 27
1.4. Transhümanizm Kavrayışları: İlericiler Versus Muhafazakarlar 29
1.4.1. Transhümanizm ve Morfolojik Özgürlük Savunusu 34
1.4.2. Biyomuhafazakârlar 39
1.4.2.1. Transhümanizmin Din Açısından Değerlendirilmesi 41
1.4.2.2. Transhümanizmin İnsan Onuru Açısından Değerlendirilmesi 43
1.4.2.3. Transhümanizme Karşı Duyulan Endişeler 44

BÖLÜM 2: İNSAN HAKLARI VE İNSAN ONURU **50**
2.1. Süregelen Arayış: İnsan, Ruh ve Gen 50
2.1.1. İnsan 51
2.1.2. Ruh ve Bilinç Tartışmaları 52
2.1.3. Gen ve Kalıtım 54
2.1.4. Monist ve Düalist Yaklaşımlar 56
2.2. Transhümanizm Bağlamında Canlılık ve Mahiyet Sorunu 58
2.2.1. Canlılık Kavramının Felsefi Kapsamları 58
2.2.2. Transhümanizmin İnsan Doğası Problemi 59
2.3. İnsan Onuru Kavramının Temelleri 60
2.3.1. İnsan Onuru Kavramına Genel Bir Bakış 60

2.3.2. İnsan Onuru Kavramının Tarihsel Gelişimi 63
2.3.2.1. Antik Dönem ve Roma 63
2.3.2.2. Orta Çağ ve Teolojik Düşünce 64
2.3.2.3. Rönesans ve Hümanist Düşünce 65
2.4. Modern Dönemde İnsan Onuru ve Haklar Teorisi 65
2.4.1. Mirandelo'nun İnsan Onuru Anlayışı 66
2.4.2. Kant'ın Ahlaki Otonomisi ve İnsan Onuru Anlayışı 66
2.4.3. Kuçuradi'nin İnsanın Değeri Temellendirmesi 68
2.5. Transhümanizm Karşısında İnsan Kimliğinin Dönüşümü 69
2.5.1. İnsan Ne Zamana Kadar İnsan Kalabilir? 70
2.5.2. Sorites Paradoksu ve İnsan Tanımı 70
2.5.3. Posthümanist Eleştiriler 71
2.6. Transhümanizm Düşüncesinin İnsan Hakları Kavrayışına Etkileri 73
2.7. Transhümanizm ve *Ubermensch* 76

3. BÖLÜM: ÖZGÜRLÜK VE İKTİDAR KAVRAMLARININ TRANSHÜMANİZM PERSPEKTİFİNDEN DEĞERLENDİRİLMESİ 80
3.1. Transhümanizm ve Biyopolitika 80
3.1.1. İnsanın Nesneleşmesi 81
3.1.2. Biyopolitika 82
3.2. Seçim Talihe Karşı (From Chance To Choice) 84
3.2.1. Özgür İrade Problemi 85
3.2.1.1. Özgür İrade Yanılsaması 86
3.2.1.2. Özgür İradenin Bilimsel Açıdan Değerlendirilmesi 86
3.2.2. Transhümanizmin Piyango ve Seçim Kavramlarına Bakışı 87
3.3. Özgürlük ve Mecburiyet Dilemması: Seçim 89
3.3.1. Çalışma Etiğinin Tarihi: Çalışma Etiğinden Performansa 89
3.3.2. Neoliberal Özgürlük Paradoksu 90
3.3.2.1. Foucault'un Neoliberal Homo Economicus Anlayışı 90
3.3.2.2. Beşerî Sermaye ve Genetiğin Sermayeleşmesi 91
3.3.3. Özgürlük Kisvesi Altında Zorlama 92
3.3.3.1. Ekonomiye Katılım ve Özgürlük 92
3.3.3.2. Transhümanist Özgürlük Taleplerine Eleştiriler 93
3.3.4. Transhümanizm ve Tekno-Sınıflaşma 94
3.4. Potansiyelin Tehlikesi ve Müphemliğin Çeşitli Yüzleri 96
3.4.1. Müphemliğe Çeşitli Bakışlar 97
3.4.1.1. Müphemliğin Menfi Yanları 98
3.4.1.2. Müphemliğin Müspet Yanları 99
3.4.2. Potansiyelin Tehlikesi 101

SONUÇ 103

KAYNAKÇA 107

GİRİŞ

Felsefenin, sosyolojinin, hukuk ve iktisat gibi disiplinlerin çalışma konusu olan insan, hemen her alanda birbirinden farklı şekillerde tanımlanmış, kimi zaman ise aynı disiplinin çatısı altında birbirine zıt tanımlamalar kabul edilerek çeşitlenmiştir. İnsanı var eden esaslı unsur nedir? İnsanın mahiyeti nedir? Ruh nedir? Bilinç nedir? şeklinde sorular çoğaltılarak insana ilişkin araştırma derinleştirilebilir. Ancak insanlık tarihi kadar eski olan bu soruda tartışmanın nihai bir çözüme ulaşmadığı belki de ulaşılamayacağı anlaşılmaktadır. Bu bağlamda tanımın temel unsuru olan ağyarını mâni etmek yani haricindekileri kapsam dışı tutmak, insanın ne olduğuna dair kavrayışlarımızın çevresel etmenler ile doğrudan etkileşimde olması ve bu etkileşimin hudutlarının tayin edilmesinin henüz mümkün olmaması sebebiyle insanın neliği sorusu halen cevaplanamamaktadır.

İnsan denilince akla gelen en vurucu özellik ölümlülüktür. Tarih boyunca insan her daim öleceğinin bilinci ile var olmuştur. Bu bilinç kimileri için erken yaşlarda kimileri için ise yaşlılıkta meydana gelmekte fakat nihayetinde insan bir gün öleceği bilinciyle yaşamaktadır. İnsanlık, her zaman daha uzun yaşamanın ve nihayetinde ölümsüzlüğe ulaşmanın hayalini kurmuştur. Nitekim ölümsüzlüğe olan arzu ve beklenti insanlığın her daim ilgisini çekmiş, araştırma ve sorgulamalarını bu minval üzere şekillendirmiştir. Göbeklitepe gibi anıtlar, yazıtlar, mitler, bilim ve teknoloji tarih süresince evrilerek yerini bir sonraki anlatı türüne terk etmiş fakat nihayetinde insanın ölümle olan ilişkisinde görülen çekince, korku ve alt etme arzusu esaslı değişime uğramadan bugüne kadar devam etmiştir. Ölümsüzlük, bir arzu ve ulaşılamaz bir istek olarak insanlığın değişimiyle paralel olarak ve onunla kol kola ilerlemektedir. Ölüm, ilk toplumlardan bu yana bir belirsizlik olarak nitelendirilir. Her toplum farklı ölüm ritüelleri ile bu bilinmezlik ile başa çıkmaya çalışmıştır. İnsan, bilemediğinden korkar. Bu korkuyla başa çıkabilmek ise onu sembollere ve konseptlere bağlamakla mümkün olur. Örneğin Mısır'da hayatın merkezini teşkil eden güneşin anlama kavuşabilmesi onun "Ra" olarak nitelenmesi ile mümkündü, Antik Yunanda meydana gelen bir deprem felaketinin Poseidon'un kızdırılması ile açıklanması da bu yüzdendir.

En büyük bilinmezlik olan ölüm, insana verilen tek güçsüzlük değildir. Mücadele edilmesi gereken pek çok fiziki eksiklik doğada karşılaştığımız diğer savunma mekanizmaları ile kıyaslandığında göze çarpmaktadır. İnsanın kendisini savunmak için pençeleri yahut sivri dişleri yoktur. Ancak sivri dişleri ve pençeleri olan hayvanları avlayabilmek için eşya üretme kabiliyeti vardır. İnsan, fiziksel eksiklikleri ilk dönemlerden bu yana aşmaya çalışmıştır. Ateşin kullanımı, tekerleğin icadı esasen bu fiziksel engellerin aşılması için basamak olmuştur. İnsanın doğaya karşı olan mücadelesinde pek çok etmen söz konusudur. Ölümsüzlüğü yenme arzusu, hastalıktan ve istenmeyen acıdan kurtulma düşüncesi transhümanizmin doğuşuna sebep olmuştur. Transhümanizm düşüncesi esasen teknoloji ile kol kola ilerlemekte olup düşüncenin şekillenmesi de yine teknolojik gelişmeler perspektifinde ilerlemektedir.

Tezin ilk kısmında halen daha yeni bir fikir olan transhümanizm düşüncesinin doğmasına yol açması muhtemel tarihsel dönemler ele alınarak düşüncenin nasıl bir ortamda ortaya çıktığı araştırılacaktır. Transhümanizm, sözlükte "bilim ve teknolojinin, insanların şu anda fiziksel ve zihinsel olarak mümkün olanın ötesinde gelişmesine yardımcı olabileceği teorisi" olarak tanımlanmaktadır. Bu kapsamda transhümanizmin genel bir çerçevesi çizilecek ve mevcut ve muhtemel her teknolojik gelişmenin transhümanist faaliyet olarak değerlendirilip değerlendirilemeyeceği tartışılacaktır. Diğer yandan sık sık birbiri yerine kullanılan ve kavram karmaşasına yol açan posthümanizm kavramı ile ilişkisi incelenerek transhümanizm ve posthümanizm ayrımı ele alınacaktır.

Transhümanizmin ayırt edici unsurları ele alındıktan sonra, çeşitli transhümanizm uygulamalarının incelemesi yapılacaktır. Bu kapsamda bir süre önce yalnızca bilim kurgu romanlarında yahut filmlerde karşılaştığımız pek çok uygulamanın günümüzde bilfiil uygulandığı gözlemlenmektedir. Gen düzenleme teknolojileri, beyne entegre edilen çipler, beden dondurma faaliyetleri gibi çeşitli uygulamalar günümüzde sayıları artan tesis ve firmalarca uygulanmaktadır. Transhümanist uygulamaların artışı, literatürde yer alan tartışmaları da yoğunlaşmış, transhümanist faaliyetleri özgürlük kapsamında değerlendiren biyoilericiler ile biyomuhafazakârlar arasında tartışmalar halen devam etmektedir. Bu tartışmaların temel ekseni genel hatları ile insan onuru kavramı üzerinden tartışılmaktadır. İnsan onuru, insan haklarının temelini teşkil eden yegâne kavramdır. Halihazırda kabul gören insan hakları anlayışı her ne kadar insanın sırf insan olmasından dolayı onurlu olması

ve bundan dolayı hakların teslim edilmesi anlayışı üzerinden temellendirilse de insanı olduğu haliyle yeterli görmeyen ve sürekli bir ilerleme paradigması üzerine kurulu transhümanizm, bu çerçevedeki insan olma olgusunu genişletmektedir.

Transhümanizmin özgürlük anlayışı genel hatları ile *"from chance to choice"* yani talihten seçime sloganı ile örtüşmektedir. Bu kapsamda insana doğa tarafından tesadüfen, bir piyango misali, verilen özellikler ile yetinmek yerine bilinçli olarak genetiklerini ve yapılarını değiştirebilmeleri daha özgürleştiricidir. İnsan onuru, özgürlük gibi kavramların genişlemesi ile çeşitli disiplinler tarafından yeniden ele alınmış; özne, toplum, iktidar gibi kavramlar çerçevesinde yeniden tartışılmaya başlanmıştır. Bu kapsamda transhümanist uygulamaların yalnızca fiili tehlikeleri değil aynı zamanda toplumsal ve iktidar ilişkileri bakımından sebep olabileceği tehditler, Foucault ve Byung-Chul Han gibi düşünürlerin ekseninde yeniden yorumlanmıştır.

Çalışmada öncelikle transhümanizm düşüncesinin modern insan hakları anlayışı ve ona kaynaklık eden insan onuru kavramı üzerinde nasıl bir etkisi olduğunu sorgulanmış, bu etkinin bireysel ve toplumsal olarak nasıl bir değişime sebep olabileceği çeşitli pencerelerden tartışılmıştır. Bu kapsamda transhümanizme dair tarihsel ve güncel gelişmelerine ilk bölümde yer verilmiştir. İkinci bölümde insan haklarının temeli olarak nitelendirilen insan onuru kavramına ilişkin tarihsel bir bakış ve çeşitli düşüncelere yer verilmiştir. Üçüncü bölümde ise özellikle; birey, toplum, iktidar ve müphemlik kavramları çerçevesinde transhümanizmin özgürlük kavrayışına farklı bir perspektif ile yaklaşılmış, kapitalist toplum düzeni içindeki yeri incelenmiştir ve çeşitli görüşlere yer verilmiştir.

Bu kapsamda önemle belirtilmelidir ki transhümanizm halen daha yeni bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. İnsanı bedensel ve zihinsel açıdan geliştirmek ve nihayetinde insanı aşma fikri hukuk, felsefe, biyoloji, iktisat gibi ana dalların yanı sıra etik, biyoetik, biyopolitika gibi farklı çerçevelerden de ele almak mümkündür. Bu tezde transhümanizmin özellikle insan haklarına temel teşkil eden insan onuru kavramı çerçevesinde çeşitli açılardan ele alınmıştır. Belirtmek gerekir ki teknolojik gelişmelerin hızı karşısında tezde örnek olması bakımından yer alan kimi uygulamalar zamanla güncelliğini yitirmiş ve yerine yenileri eklenmiş olacaktır.

BÖLÜM I: TRANSHÜMANİZM

1.1. Transhümanizme Genel Bir Bakış

Transhümanizm sözlükte "bilim ve teknolojinin, insanların şu anda fiziksel ve zihinsel olarak mümkün olanın ötesinde gelişmesine yardımcı olabileceği teorisi" olarak geçmektedir. Ancak transhümanizm terimi, Julian Huxley tarafından ilk defa 1957 yılında kullanılmasından[1] bu yana çeşitli değişimlere uğramış, zamanla kapsamı genişletilmiş ve hatta kendi içinde farklı hedeflere yönelmiştir. Sözlük tanımı biraz daha açılacak olursa özünde transhümanizm, NBIC (nanoteknoloji, biyoteknoloji, bilgi teknolojileri, bilişsel bilim) teknolojileri kullanılarak insanın halihazırdaki bilişsel ve fiziksel yetilerinin olduğundan daha iyi bir hale gelmesini hedefler. Bu kapsamda; nanoteknoloji, metrenin milyarda birini ifade eden nano biriminden mülhem, teknolojilerin nano ölçekte üretilmesini ifade etmektedir. Biyoteknoloji, canlıların yapıtaşlarını anlamlandırmak ve üzerinde çeşitli çalışmalar yapmak üzere geliştirilen teknolojileri ifade ederken bilgi teknolojileri ise bilgiyi depolamayı, iletmeyi ve düzenlemeyi kapsar.[2] Son olarak bilişsel bilim ise zihin ile zekayı inceleyen, felsefe, psikoloji, dilbilim ve nöröfelsefe gibi alanları da içinde barındıran disiplinler arası bir alan olarak nitelendirilmektedir.[3]

Transhümanizm düşüncesi insanın gelişimine dair pek çok talep ileri sürmektedir. Bu talepler; insanın bilişsel ve fiziksel olarak olduğundan daha iyi bir hale gelmesini, insanın maruz kaldığı gereksiz acıdan kurtulmasını, insan zekasının artırılmasını, fiziksel ve duygusal kapasitenin genişletilmesinin yanı sıra, toplumsal, ekonomik ve kültürel talepleri de içinde barındırır.[4] Elbette ki bu hedeflerin yanı sıra insanın belki ilk çağlardan bu yana ilgi duyduğu ölümsüzlük düşüncesi de yine transhümanizm düşüncesinin amaçları arasındadır.

---

[1] Nick Bostrom, "The Transhumanist FAQ: A General İntroduction", *World Transhumanist Association*, (2003), 41.
[2] John Sullins, "Information Technology and Moral Values", *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*, ed. Edward N. Zalta - Uri Nodelman (Metaphysics Research Lab, Stanford University, 2023).
[3] Paul Thagard, "Cognitive Science", *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*, ed. Edward N. Zalta - Uri Nodelman (Metaphysics Research Lab, Stanford University, 2023).
[4] Nick Bostrom, "Transhumanist Values" (Erişim 09 Ekim 2023) 3-4.

Transhümanizm özünde insan olmaktan kaynaklanan unsurları, insanın aşması gereken engeller olarak görür. Buna göre hasta olma, yorulma, açlık, unutkanlık ve ölüm gibi en temel insani vasıflara karşı bir meydan okuma olarak nitelendirilmektedir.[5] İnsan, doğanın öngörmüş olduğu evrim sürecini kendi eline almalıdır. Buna göre yaşlanma ve ölüm tedavisi gereken hastalıklar olup,[6] insanın yaşam standartları şans ve kader eliyle değil bizzat kendi eliyle belirlenmelidir. Transhümanistlere göre insan doğası henüz tam olgunlaşmamıştır. Günümüz insanı evrimin son noktası değildir. Ancak bilim ve teknolojinin doğru şekilde kullanımıyla insan, bugünkü kapasitesinin çok üstünde bir varlık olan posthüman (insan sonrası) durumuna gelebilecektir.[7]

Teknik tanımın ötesinde transhümanizm, pek çok etik tartışmalara da konu olmuştur. Transhümanizm, insan bedeni üzerine doğum sonrası yapılan müdahalelerin yanı sıra aynı zamanda genetik özgürlüğün gerekliliğini de imler. Nitekim transhümanizmin temel gayesi olan insan doğasının aşılması için beden üzerinde çeşitli müdahaleler gerçekleştirilir. Bu müdahalelerin gerçekleştirilmesi için araştırma ve çalışma yapmak inovasyon özgürlüğü, geliştirilen bu yöntemlerin bireylere uygulanması morfolojik özgürlük ve gelecek nesillerin de bu yöntemler ile tasarlanması üreme özgürlüğü olarak nitelendirilir.[8] Bu anlamıyla günümüz transhümanist düşünürlerinden olan Nick Bostrom, insan geliştirme teknolojilerinin yaygınlaşması ve bu teknolojiler hususunda geniş bir takdir yetkisi sağlanması gerektiğini savunur.[9]

İnovasyon özgürlüğü, morfolojik özgürlük ve üreme özgürlüğü, transhümanist talepler doğrultusunda öncelikle insanı olduğundan öteye taşıyacaktır. Ancak bununla sınırlı kalmayacak ölüm hastalığına[10] çare olacaktır. Ölümsüzlüğe olan arzu ve beklenti insanlığın her daim ilgisini çekmiş, araştırma ve sorgulamalarını bu minval üzere şekillendirmiştir. Göbeklitepe gibi anıtlar, yazıtlar, mitler, bilim ve teknoloji tarih süresince evrilerek yerini bir sonraki anlatı türüne terk etmiş fakat nihayetinde insanın ölümle olan

[5] Natasha Vita-More, "The Transhumanist Manifesto" (Erişim 10 Kasım 2022).
[6] Yuval Noah Hararı, *Hayvanlardan Tanrılara Sapiens: İnsan Türünün Kısa Bir Tarihi* (İstanbul: Kollektif Kitap, 2017), 266.
[7] Nick Bostrom, "Human Genetic Enhancements - A Transhumanist Perspective", *Nick Bostrom* (Erişim 10 Ekim 2023).
[8] Halim Alperen Çıtak, "Transhümanizm Karşısında Hukuk Devleti İdeali" (Erişim 23 Kasım 2022), 21.
[9] Nick Bostrom, "In Defence Of Posthüman Dignity", *Bioethics* 19/3 (2005), 202.
[10] Hararı, *Hayvanlardan Tanrılara Sapiens: İnsan Türünün Kısa Bir Tarihi*, 266.

ilişkisinde görülen çekince, korku ve alt etme arzusu farklı veçhelere bürünse de esaslı bir değişime uğramadan bugüne kadar devam etmiştir. Ölümsüzlük bir arzu ve ulaşılamaz bir istek olarak insanlığın değişimiyle paralel olarak ilerlemiştir.

Ölüm, ilk çağlardan bu yana insanın gündeminde olan, tarihini, bilimini ve söylemini etkileyen en mühim olgulardan birisidir. Eski inanışlarda ölüm; ruhun bedenden kurtulmak istemesi, yeniden dünyaya gelmek için bir evre, farklı bir dünyada var olmak için bir geçit olarak nitelendirilmiştir. Nitekim bu inancın uzantısı olarak ceset mumyalama, mezar inşa etme ve cesetle birlikte ziynet eşyalarının ve hatta kölelerin de beraberinde gömülmesi gözlenmektedir.[11] Bu uygulamaların yanı sıra sözlü geleneğin anlatıları ile yazılı anlatılarda da ölüm ve ölümsüzlük sık işlenmiştir. Diğer yandan bugün kimya başta olmak üzere pek çok bilim sahasının gelişmesinde yadsınamaz rolü bulunan simya araştırmaları ise yine ölümsüzlük arayışı ve dünyadaki iktidarın karşılığı olan altın üretmek maksadıyla doğmuştur. Bilimin babası olarak nitelendirilen Newton aynı zamanda bir simyacıdır. Felsefe taşını bulmak için araştırma yapmış, kutsal kitap kronolojisi yaparak kıyamet gününü hesaplamaya çalışmıştır.[12] Görüleceği üzere insanın kendini daha ileriye taşıma gayesi tarihin farklı dönemlerinde ve farklı şekillerde kendini göstermektedir. Transhümanizm ise insanın kendisini doğaya karşı üstün hale getirmesinin en yeni görünümü olarak karşımıza çıkmaktadır.

Tezde tarihsel sürekliliğin getirdiği kolaycılığa kaçmamak adına sonraki bölümlerde transhümanizm düşüncesine sebep olmuş olay ve vakıalar mümkün mertebe ele alınarak tarihsel olarak bir çerçeveye oturtulmaya çalışılacak ve bu vesileyle transhümanizmin dünü ele alınacaktır. Ardından günümüz teknolojik imkanları ve araçları ile ne tür transhümanist uygulamaların, örneğin tıbbi bir sebep olmaksızın takılan retina kameraları yahut beden dondurma işlemleri, yürürlükte olduğuna kısaca değinilecektir. Nihayetinde gelecekte, halihazırda uygulanan ve henüz geliştirme aşamasında olan uygulamaların özellikle insan onuru ve insan hakları alanında ne tür etkiler doğurabileceği tartışılacaktır. Ancak burada belirtmek gerekir ki bu uygulamalar salt pratik faydaları ve uygulamaları nazarından değil bu uygulamaların altında yatan dünya görüşü ve ideolojiler

[11] Salime Leyla Gürkan, "Ölüm", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 2007.
[12] Peter Watson, *Fikirler Tarihi - Ateşten Freud'a*, çev. Kemal Atakay (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2020) 16.

kapsamında değerlendirilerek insan onuru ve insan haklarına olan muhtemel etkileri özellikle bu veçheden değerlendirilecektir.

1.1.1 Transhümanizmin Tarihsel Kökenleri

Transhümanizm kavramı tarihsel olarak ele alındığında kaynaklarda genellikle transhümanizm kavramının ilk defa Huxley tarafından kullanıldığı ifade edilmiştir. Ancak kavramsal olarak bu yaklaşım hatalıdır. 18. yüzyılda İngilizce'ye çevrilen "*İlahi Komedya"*nın son kitabı olan Cennet kısmında insan bedeni değişime uğramış ve cennete yükselmiştir. Bu durumu tarif etmek için İtalyanca "*transumanar"* kavramını kullanan Dante, cennete giden insanın değişimini ve *transhuman'*a geçişini anlatmıştır.[13] Ancak Dante'nin *"transumanare"* olarak nitelendirdiği insan, dinsel ve ruhsal olarak gelişmiş insanı ifade etmektedir. Diğer yandan T. S. Eliot da 1937 de yayınlamış olduğu "*Kokteyl ve Parti"* adlı eserinde *"transhumanized"* terimini aydınlanmış insanı ifade etmek için kullanmıştır.[14] Daha sonrasında ise transhümanizm, Huxley, Esfendiary, Kurzweil ve Bostrom gibi yazarlar tarafından kullanılarak bugünkü anlamına evrilmiştir.

İnsan, teknolojiden bağımsız olarak düşünülemez. Cilalı taşlardan tekerleğe, kalemden matbaaya ve sonrasında internete, penisilinden dikkat ve konsantrasyon eksikliği yaşayan kişiler için beyinde belli bölgeleri uyarmaya yarayan bir ilaç olan Ritalin'e[15] kadar çok çeşitli alanlarda sürekli olarak değişim teknoloji ile mümkün olmuştur. Esasen teknoloji ile insanın tarihsel konumunda bir ayrım yapılamayacağı kabulü ile transhümanizmin kökleri ile bağdaştırılmaktadır. Ancak bu bağdaşıklık yalnızca metot üzerinden kurulabilir. İnsanlığın maksadı ile transhümanizmin insana biçtiği maksat birbirinden ayrışmakta olup tezin ikinci bölümünde bu hususa değinilecektir. Bu kısımda ise insanın teknoloji ile ilişkisinden ziyade transhümanist düşünce biçiminin doğuşuna kaynaklık eden hususlar incelenecektir.

---

[13] İsmail Kurt, *Transhümanizm ve Tekillik Bağlamında Dinin Geleceği* (Ankara: Eskiyeni Yayınları, 2021), 21-22.
[14] Muhammet Özdemir - Nevin Başaran, "Transhümanizm, Posthümanizm ve İnsan Bilincinin Yeni Yapısı", *İslami Araştırmalar Dergisi* 32/1 (2021), 34.
[15] "Ritalin-Metil Fenidat Hakkında Bilmeniz Gerekenler - PsikiyatriNet Psikiyatri Kütüphanesi" (Erişim 10 Eylül 2025).

Transhümanizm, özünde gelişim anlayışını barındırmaktadır. Bu gelişim, zaman içinde Darwin'in ortaya atmış olduğu biyolojik evrimin önüne geçecek ve insan doğayı tam manasıyla emri altına alacaktır. Bu veçheden bakıldığında transhümanistler, evrimin kaçınılmaz olduğunu ifade ederek araştırmaların, sosyal ve hukuki düzenlemelerin bu kaçınılmaz sona en hızlı yöntemle ulaşılması için düzenlenmesini talep etmişlerdir. Transhümanizmin kurucu metinlerinden olan "*New Bottles for New Wine"* adlı eserde Huxley, insanın bu evrim olayında istese de istemese de bilinçli yahut bilinçsiz olarak dünyadaki evrimin kaçınılmaz olarak belirleyicisi olacağını ifade etmiştir.[16]

Transhümanist Nick Bostrom, düşüncenin tarihsel seyrini; Gılgamış'ın ölümsüzlük arayışından Prometheus'un ateşi Zeus'tan çalarak insanlığa vermesine, Gençlik Pınar'ından, simyacıların Felsefe Taşı arayışına, sonrasında Rönesans aydınlanmasına kadar sürdürür. Bu esnada Darwin'e, Kant'a ve elbette Nietzsche'ye atıfta bulunur. Yazara göre transhümanizm insanın kendini aşması arzusunun tezahürüdür.[17]

Bostrom her ne kadar transhümanist düşüncenin temellerine antik dönem mitlerini koymuşsa da anlatılar incelendiğinde doğrudan insan bedeninin geliştirilmesine ilişkin anlatılar olmadıkları görülecektir. Nitekim Gılgamış mitini ele alacak olursak, Gılgamış, dostu Enkidu'nun ölümü üzerine ölümsüzlük arayışına çıkar. Urşanabi'nin yardımı ile ölümsüzlük otunun denizin dibinde olduğunu öğrenir. Otu denizden çıkarttığında ise bir yılan otu çalar. Dolayısıyla Gılgamış yine eli boş olarak Uruk'a döner.[18] Bu minvalde, mitte ölümsüzlüğün ve nihai hayatın peşinde koşan Uruk kralının ölümsüzlüğün fiziken mümkün olmadığı ancak bir başka ölümsüzlük türü olan dilde ölümsüzlüğün imkanını kabul etmesini anlatılır. Şu hâlde hem Gılgamış miti hem de Prometheus miti özünde bir erdem anlatısıdır. Yaşam süresince erdemli davrananlar, dilden dile anlatılarak varlığını sürdürür ve en büyük ödül olan ölümsüzlüğe bu yolla kavuşur. Diğer yandan transhümanizm doğrudan fiziksel bedenin gelişmesini öncelerken erdem, ikinci plandadır. Nitekim transhümanistler Nietzsche'nin ubermensch kavramını da salt fizikalist şekilde yorumlayarak transhümanist düşüncenin temeline yerleştirmiştir.

[16] Julian Huxley, *New Bottles for New Wine* (London: Chatto and Windus, ts.), 13-14.
[17] Nick Bostrom, "A History Of Transhumanist Thought" (Erişim 21 Kasım 2022), 1-4.
[18] Daha detaylı bilgi için bkz. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları Gılgamış Destanı

Belirlenimci yaklaşım perspektifinden transhümanizmin tarihini insanın dünyadaki varlığına sabitlemekten kaçınabilmek için transhümanizm, hümanizm ve aydınlanma ile birlikte düşünülmelidir. Dolayısıyla bu olguları etkileyen temel etkenlere kısaca değindikten sonra rönesans ve reform hareketinden, aydınlanma düşüncesinden ve kapitalizmin transhümanizme geçişteki etkileri temel alınacaktır. Bu kapsamda öncelikle transhümanizme temel teşkil eden hümanizm anlayışının köklerini incelemek gerekmektedir.

1.1.1.1 Coğrafi Keşifler

Rönesans, reform ve hümanizm anlayışının temelleri pek çok diğer unsurun yanı sıra Coğrafi Keşifler'e de dayanır. Coğrafi Keşifler, Batı düşüncesinin teorik yanının pratik zenginlik ile serpilmesine ve en azından teorinin pratiğe dökülebilmesi için gerekli refah ve zenginliğin oluşmasına katkı sağlamıştır. Coğrafi keşiflerin temellerine inildiğinde baharat ve altına duyulan ihtiyaç, kara vebadan dolayı azalan insan kaynağının yerine yeni arayışların baş göstermesi gözlemlenmektedir. 1348-1349 yıllarında Avrupa'da meydana gelen büyük veba salgını nüfusun neredeyse üçte birini yok etmiş ekonomiye ciddi zarar vermiştir. Bu durum Avrupa'da azalan iş gücünün yerine yeni işgücü kazandırmak için sömürgecilik faaliyetlerine yol açmış ve ekonomiyi yeniden güçlendirmek için değerli maden arayışına sevk etmiştir.[19] Coğrafi keşifler ve sömürgecilik faaliyeti ile Batı dünyasının tehlikeye düşen ekonomik durumu düzelmiş, bilim ve teknoloji ile sanat için yatırım yapılmasının yolu açılmıştır. Bu ekonomik yükseliş elbette ki fikirlerin hayata geçmesinde büyük rol oynamış ve halihazırda temelleri atılmaya başlanan aydınlanma düşüncesinin pratik karşılığının uygulanması için yeterli maddi gücü açığa çıkarmıştır.

1.1.1.2 Rönesans

Tarihsel olguların dönemlere ayrılmasının yapay-sonradan bir tarih yazımı olduğu düşüncesini savunan Le Goff'a göre karanlık bir aşama olarak görülen bir dönemden aydınlığa geçme, bir öncekine zıt ve farklı bir döneme geçiş fikri ilk olarak 14. yüzyılda

[19] Murat Hanilçe, "Coğrafi Keşiflerin Nedenlerine Yeniden Bakmak", *Tarih Okulu Dergisi* 2010/VII (2009), 52-53.

Petrarca tarafından ortaya atılmıştır. Şaire göre 4. yüzyılda sonra eren şanlı Yunan-Roma dönemini, karanlık ve barbar bir dönem izlemiş, uygarlığın üzerine karanlık çökmüştür. Ona göre yine "eskiler"in düşünme biçimine dönmek gerekmektedir. Ortaçağ'ın ardından gelip ona karşıt olan dönem tanımı 19. yüzyılda terimi ve tanımı Jules Michelet'e ait Rönesans ile anılmaktadır.[20]

Rönesans, klasik ilk çağ kültüründen ilhamla ortaya çıkan bilim ve sanat akımı olarak nitelendirilmektedir. Rönesans ile antik kültürün farklı bir yorumlama ile yeniden doğduğuna işaret edilmektedir. Rönesans'ın ekonomik temellerini coğrafi keşifler ve Haçlı seferlerinden elde edilen zenginlik oluşturur.[21] Haçlı Seferleri, Coşkun'a göre Batı'nın Ortaçağ koşullarından kurtulma çabası ile ilişkilidir. Haçlı seferi düşüncesi ortaya çıktığında Batı'da uzun yıllar süren açlık, yoksulluk, toprak azlığı ve kargaşa hakimdi. Haçlı ilerlemesi de bu durumdan kurtulmak, efsanevi zenginlik ülkelerini barındıran Doğu'ya yönelmiştir. Bu yönüyle Haçlı Seferleri Doğu Akdeniz'i Avrupa ticaretine açmış ve bu sayede iktisadi gelişmenin yanı sıra başta Rönesans olmak üzere pek çok alanda gelişme ve rahatlama yaşanmıştır.[22] Rönesans'ın iktisadi temellerinin yanı sıra fikri ve entelektüel temelleri bakımından Endülüs'ten tasfiye edilen Müslümanların miras bıraktığı kent yaşantısı, zirai metotlar, endüstriyel, kültürel ve estetik anlayış da büyük ölçüde etkili olmuştur.[23]

Burada bir karşıt görüş belirtmek gerekirse; Rönesans olarak adlandırılan dönemde Ortaçağ'a karşı hissedilen düşmanlık ve aşağılama, 14. yüzyılda başlayıp 16. yüzyıla kadar devam etmiş ve sonrasında Aydınlanma olarak adlandırılan dönem alimleri tarafından benimsenmişti. Nihayetinde Ortaçağ, Karanlık Çağ olarak adlandırılmaktaydı. Le Goff'a göre bahsi geçen Rönesans öncesi dönemin böylesine zemmedilmesi, Ortaçağ düşüncesinin görmezden geldiği düşünülen klasik Antikçağ'a ve onun üretimlerine (Aristoteles, Platon, Cicero vb.) karşı çıkıldığı inancından kaynaklanıyordu. Oysa, Ortaçağ olarak adlandırılan dönemde klasik Yunan-Roma kültüründen haberdar oldunduğu gibi bu kültür çoğunlukla

[20] Jacques Le Goff, *Tarihi Dönemlere Ayırmak Şart Mı?* (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2017), 31.
[21] Gökçen Taviloğlu, *Bilim ve Teknolojinin Ölümsüzlük Yatırımı Olarak Transhümanizm* (İstanbul: İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2023), 12.
[22] İsmail Coşkun, "Modernliğin Kaynakları: Rönesans Üzerine Bir Değerlendirme", *İstanbul University Journal of Sociology* 3/6 (2012), 49-50.
[23] Coşkun, "Modernliğin Kaynakları: Rönesans Üzerine Bir Değerlendirme", 55.

kullanılmış ve sürdürülmüştür.[24] Dolayısıyla Le Goff'a göre Rönesans ve Aydınlanma düşüncesinin Ortaçağ'a kökten karşı çıkıyor olması yukarıda da ifade edildiği üzere eski antikiteye duyulan büyük özlemden kaynaklansa da karanlık olarak nitelendirilen Ortaçağ, Rönesans'a kaynaklık eden bu antikiteden bağımsız ve ayrı değil, hatta kimilerine göre onu doğuran esas etmendir.

Rönesans hareketi ve Aydınlanma düşüncesi transhümanist düşüncenin Batı'daki temellerini teşkil etmiştir. Bostrom'a göre Rönesans ile hareketlilik kazanan entelektüel araştırmalar, insan ve doğa gözleme dayalı araştırmanın konusu haline gelmiştir. Rönesans hümanizmi ile artık insanlar her konuda dini otoriteye başvurmak yerine deney ve gözlem ile elde edilen verilerden yararlanmaktadır. Bostrom'a göre Rönesans ile bilimsel, ahlaki ve kültürel olarak çok yönlü, gelişmiş bir insandan bahsedilmektedir. Bu açıdan transhümanizmi de Avrupa aydınlanmacı fikirlerinin devamı olarak kabul etmektedir.[25]

Hümanizm ile insanın evrendeki yeri, maksadı gibi ontolojik sorunlar metafizik yerine bireyci yaklaşımla çözümlenmeye çalışır.[26] Bu anlamıyla hümanizm, beraberinde sekülerizmi de getirmektedir. Kurumsal hayatın ahlaki özerkliği, toplumcu Darwinciler ve klasik liberal düşünürler tarafından sık sık vurgulanmıştır. Diğer yandan doğa yasalarının kutsal kontrolden alınıp insan belirlemesine sunulması da Darwinizm'in önemli bir unsurudur. Bu anlamıyla Teoman Duralı'ya göre "maddeci-mekanikçi-hürriyetçi-positivci din dışı dünya tasavvuru çerçevesinde hür sermayecilik ideolojisinin" gelişmesinin zeminini bu ahlaki özerklik ve modern rasyonelliğin öncülerinden Martin Luther'in iki krallık doktrini sağlamıştır.[27]

Transhümanizmin Rönesanstaki temelleri esasen Hümanist insanın eğitimle ideal insan formuna ulaşmayı hedeflemesi ile açıklanabilir. Hümanizm insanı, eğitim ile entelektüel olarak donanımlı, estetik zevklere ve etik değerlere karşı duyarlı, atletik yapılıdır. Yunan ve Roma heykellerindeki ideal insan formunu tekrar estetik değerlerin temeline yerleştirmiştir. Nitekim Leonardo Da Vinci'nin *Vitruvius Adam*'ı bu anlayışın

[24] Le Goff, *Tarihi Dönemlere Ayırmak Şart Mı?*, 55.
[25] Bostrom, "A History Of Transhumanist Thought", 2.
[26] Yasemin Işıktaç, *Hukuk Felsefesi* (İstanbul: Filiz Kitabevi, 2015), 132.
[27] Ahmet Dağ, "Hümanizmin Radikalleşmesi Olarak Transhümanizm", *Felsefi Düşün - Akademik Felsefe Dergisi* 9 (2017), 50.

sembolü haline gelmiştir.[28] Vitruvius Adam'ı, Da Vinci tarafından kolları ve bacakları açık şekilde, göbeği tam merkezde yer alacak şekilde *Altın Oran'*ı temsil ederek resmedilmiştir.[29] Hümanizm, Vitruvius Adam'ı gibi ideal bir bedeni estetik ve ahlaki hedef belirlemiş buna karşılık transhümanistler ise yaşlanmayan, güçten düşmeyen ve acı çekmeyen bedeni ahlaki hedef olarak kabul etmiştir. Köklerini hümanist insan temelli anlayıştan almasına karşın transhümanizm insanı ideal bir form olarak kabul etmektedir. Belirsiz ve kör olan evrimsel sürecin iplerini eline almayı, biyolojik sınırlar içerisinde var olma mücadelesi veren insanı bu sınırların ötesine taşımayı hedeflemektedir.

1.1.1.3 Din ve Reform

Transhümanizm, özünde ateist bir dünya görüşü üzerinden hareketle temellendirilir. İnsanın var oluşu eksik ve kusurlu bir yapıdayken bu eksikliğin giderilmesi ancak teknik marifetle yine insanın elindedir. Kader yahut şansa dayalı evrim temelli ontoloji, transhümanizmin teknik tekâmül anlayışı ile örtüşmez. Buna karşın hümanizm anlayışının iki temelinden birisi olan Reform hareketi, transhümanizmin seküler kavrayışına rağmen incelemeye değerdir. Reform hareketi yalnızca 16. yüzyılda kilise yapısı ve toplumsal din anlayışında birtakım değişikliklere yol açan bir hareket olarak görülse de yalnızca bununla sınırlandırılamaz. Nitekim sözlük anlamı düzeltme anlamına gelen reform hareketinin kökleri incelendiğinde 12. yüzyılda Petrus Valdus'un vaazları esnasında dini telkinin bütünüyle Kitab-ı Mukaddes'e dayalı olarak yapılması gerektiğini ileri sürmüş ve bunu takiben 13. yüzyıl başlarında yeni kurulan Dominiken ve Fransisken tarikatları, kilisenin kapalı nizamı ve hiyerarşik yapısına nispetle halka daha yakın manevi bir hayat önerisi sunarak bunu reform hareketi olarak adlandırmıştır.[30] Bu tarihsel olguların yanı sıra kilisenin siyasi hamleleri, matbaanın icadı ve bu vesileyle iletişim araçlarının gelişmesi neticesinde Refom olarak nitelendirilen hareketler zinciri doğmuş ve Aydınlanma'ya kadar uzanmıştır.

[28] Taviloğlu, *Bilim ve Teknolojinin Ölümsüzlük Yatırımı Olarak Transhümanizm*, 12-13.
[29] Aylin Beyoğlu, "Sanat Eğitiminde Altın Oran ve Leonardo da Vinci'nin Eserleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi", *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* 13/1 (2016), 371-372.
[30] Jacques Waardenburg, "Reform", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 10 Kasım 2023).

Transhümanizm her ne kadar kendisini ateist bir görüş olarak konumlandırsa da kimi yazarlar transhümanist manifestonun özünde dinler ile benzerlik teşkil ettiğini ileri sürer. Transhümanizme genel bir bakışla dahi bir mükemmellik arayışı içinde olduğu, insanı geliştirmeye odaklandığı, yoksulluk, hastalık, acı gibi sosyal rahatsızlıklara çözüm bulma kaygısı güttüğü, geleceği geçmişten daha iyi gören ilerlemeci insanlık tavrı ile geleneksel dinlerle bir takım ortak özellikleri taşıdığı görülmektedir. Diğer yandan dünyanın eskatolojik sonu bakımından ilahi müdahaleden ziyade insan çabası ortaya konsa da transhümanizm Batılı tek tanrılı dinlerle güçlü bir eskatolojik dürtüyü paylaşmaktadır.[31] Diğer yandan transhümanizmin geniş çerçevede kültürel alanlarda faaliyet gösteren bir dini sistem olduğu da ifade edilmektedir. Bu bakımdan Geraci, transhümanizmi video oyun kültürü bakımından ele alarak aşkınlığı teşvik etmeleri bakımından incelemektedir.[32] Bu kapsamda Aydınlanma süreci ile din, toplumsal hayattan soyutlaşmaya başlamış yerine bizatihi insan fikri yerleştirilmiştir.

1.1.1.4 Aydınlanma

Ahmet Dağ; Bacon, Newton, Kepler, Descartes gibi filozof-bilim adamları tarafından ortaya konan fikirler neticesinde *teosantrizm* (din merkezci) yerine *antroposantrizm* (insan merkezci) ve hümanizm temelli fikirlerin öne çıktığını ve böylece maddeci-akılcı bir dünyanın oluşumuna katkı sağladığını ifade etmiştir.[33] Ancak Newton, söz konusu iddialara muhatap olmakla birlikte zamanda simya çalışmalarının son temsilcilerindendi. Diğer yandan Descartes, zihin ve beden ikiliği üzerine çalışma yürütmüş belki de salt fizikalist bir insan yapısından kesin surette bahsetmekten imtina etmemizi gerektirecek fikirlerin üreticisi konumundadır. Bu açıdan bakıldığında ise Aydınlanma, Refom ve Rönesans gibi büyük tarihsel anlatıların bir takım düşünür ve yazarların eserlerine atfetmek indirgemeci bir yaklaşım ortaya koymaktadır.

Aydınlanmanın en önemli ürünlerinden birisi olan Hümanizmin ve dolayısıyla transhümanizmin tarihsel köklerine bakıldığında özünde ekonomik ve dini sebeplerin

[31] Hava Tirosh Samuelson, "Sekülerist Bir İnanç Olarak Transhümanizm", çev. Talha Dereci, *Pasajlar Sosyal Bilimler Dergisi* 11 (2022), 68.
[32] Robert M. Geraci, "Video Games and The Transhuman Inclanation", *Zygon: Journal Of Religion and Science* 47/4 (2012), 735.
[33] Ahmet Dağ, *İnsansız Dünya: Transhümanizm* (İstanbul: Ketebe Yayınları, 2022), 34.

yattığı görülmektedir. Bu anlamıyla transhümanizmi hümanizmden ayırabilmek için öncelikle transhümanizmin kapsamını belirlemek gerekmektedir.

1.1.2 Transhümanizmin Kapsam Sorunu

Transhümanizmi, insanın değişimi ve dönüşümünü önceleyen, bu minvalde üretim yapan bir ideoloji olması bakımından insanın doğal süregelişinden ayırmak zordur. Nitekim insan denilen varlığa dünyada geçirdiği süre boyunca gerek teknik olarak gerekse kültürel olarak sürekli çeşitli eklemeler yapılmıştır. Bu sebeple insan kavramı, tarihsel açıdan konumlanılan paradigmalar kapsamında yapılacak yorumlarla kimi zaman değişmiş kimi zaman ise dönüşüme uğramıştır. Kimi yazarlara göre doğada salt insan diyebileceğimiz bir varlık hiçbir zaman var olmamıştır. İnsan, teknoloji ile tarih boyu süregelen bir ilişki içinde olup bu ilişki her geçen gün daha da sıkılaşmaktadır. İnsanın teknoloji ile bu bağı dolayısıyla teknolojinin dışında düşünülebilen salt insan esasen hiç var olmamıştır.[34] Bu bölümde sorun edilecek husus esasen metafizik ve ahlak felsefesinin temel sorularından birisi olan insanın neliği üzerine olacaktır. Nitekim transhümanizm, insanı dönüştürmek hedefini gaye edinmektedir. Bu değişimin hangi minval üzere olacağı ise insanın ne olduğu tartışmasından bağımsız düşünülemeyecektir.

Diğer yandan insana dair belirli bir tanım kabul edilse dahi bu tanım çeşitli yorum yöntemleri ile buharlaşacak ve yine döngüsel bir tanım arayışı içine girilecektir. Nitekim insan vücudunu genlerden oluşan, kaslar ve kemiklerle sarmalanmış ve kan döngüsü bulunan bir organizma olarak ele aldığımızda karşımıza *Theseus'un Gemisi* problemi çıkmaktadır. Buna göre muzaffer komutan Theseus, Atina'ya geri döndüğünde Atinalılar onu onurlandırmak için gemisini muhafaza etmeye karar verir. Ancak yıllar geçtikçe parçalar eskimeye başlar. Eskiyen parçaların yerine yenisi yerleştirilir ve çıkarılan eski parçalar da yavaş yavaş birleştirilerek yeni bir gemi inşa edilmeye başlanır. Sonuç olarak ilk geminin her bir parçası çıkarılarak yerine yeni parça eklenmiş ve çıkarılan eski parçalardan yeni bir gemi inşa edilmişti. Bu durumda Theseus'un gemisi hangisidir?[35] Bu

[34] Başak Ağın, *Posthümanizm: Kavram, Kuram, Bilim-kurgu* (Ankara: Siyasal Kitabevi, 2020), 16.
[35] Zeynep Şoray, "'Theseus'un Gemisi' Düşünce Deneyi Nedir?", *Arkeofili* (29 Haziran 2023).

sorunun çelişki barındırmaksızın yanıtlanabilmesi için metafizik bir ön kabule ihtiyaç vardır.

Transhümanizmin insanı geliştirme, acıdan ve hastalıktan sonrasında ölümden beri kılma arzusu kapsamında bakıldığında insanı insan yapan arazların ne olduğu sorusu ile karşılaşılmaktadır. Örneğin ölüm, insan hayatından tamamen çıkarıldığında insan hala insan olarak kalabilecek midir? Yahut acı duygusu tamamen yok edildiğinde ne kadar insan olarak kalınacaktır? Bu soruların yanıtı için temelde insanlık kavramının nasıl anlamlandırıldığına bakılmalıdır. Ancak bu husus ikinci bölümde teferruatlı ele alınacağı için şimdilik zihinde tutulması gereken bir soru olarak bırakılmıştır.

Waldron'un da ifade ettiği gibi felsefe, bilinen gerçekleri bize yabancılaştırarak ilerlemektedir.[36] İnsan olmak da esasen herkesin tecrübe ettiği bir olgu olmasına karşın felsefe, insan olmanın ne olduğu hakkında tartışmaya itmektedir. İnsan olmanın ne olduğuna verilecek cevap, özünde transhümanizme bakışın da temelinde yer alacaktır. Nitekim transhümanizm doğrudan insanın ne olduğuna ilişkin soruları kendine mesele edinir ve halihazırdaki insanlık durumundan çıkmak için cevap üretir. Bundan mülhem, insanın doğası da insanın anlam yükleniyor olması münasebeti ile karmaşık bir yapıya bürünür.

1.2. Transhümanizm ve Posthümanizmin Kavram Tartışması

Transhümanizmi anlayabilmek için kavram olarak sıkça karıştırılan "posthümanizm" ile arasındaki ayrıma değinmek gerekmektedir. Posthümanizm düşüncesi temelde insanın tarihin herhangi bir döneminde "salt" insan olmadığını, teknoloji ile zaman boyu süregelen bir ilişki içinde olduğunu ve bu ilişkinin sürekli olarak kuvvetlendiğini ifade etmektedir. Bu nedenle insan aslında tarihin her döneminde posthümandır. İnsanın

[36] Jeremy Waldron, "The Dignity of Legislation", *Maryland Law Review* 54/2 (1995), 635.

teknik/teknoloji ile arasındaki vazgeçilmez bağ dolayısıyla felsefi açıdan ondan bağımsız ve kendi başına ayrıca bir "safi insan" hiç var olmamıştır.[37]

Posthümanizm ile transhümanizm arasında kesin bir ayrım koymak; her iki düşünce sisteminin de kavramsallaştırmalarının henüz çok yeni olması, terimlerin halen daha birbirleri yerine kullanılıyor olması ve kimi düşünürler nazarında birbirinden bağımsız değil bir süreç içerisinde değişerek dönüşeceği fikri nedeniyle zordur. Nitekim kimi yazarlar, posthümanizm fikrinin, transhümanizm ile art arda gelen iki insanlık durumu olarak ifade ederken[38] Francis Fukuyama, posthüman kavramını transhuman anlamında kullanmaktadır.[39] Bu açıdan kavram karmaşasının önüne geçebilmek için tez boyunca özellikle Francesca Ferrando tarafından yapılan kavram haritası üzerinden ilerlenecektir. Buna göre; posthümanizm, post-hümanizm (hümanizm sonrası), postantroposantrizm (insan merkezcilik sonrası) ve postdualizm düşüncelerini içinde barındırır. Posthümanizm, postmodernizmden doğmuş, 1970'li yıllarda başlayan insanın yapısökümü hareketini daha da ileri götürerek, bazı insanların diğerlerinden daha çok insan olduğu ve bazılarının ise daha az insan olduğu düşüncesini kabul etmez. İnsan kavramını ele alırken herhangi bir hiyerarşik şema kullanmaz. Bu hiyerarşik şema yokluğu hem insanlar arasında hem de diğer türler arasında geçerlidir. Bu açıdan Batılı hiyerarşik yapıya eleştiri yöneltir.[40]

Posthümanizm düşüncesinin, postmodern düşünce ile paralellik arz ettiği söylenebilir. Posthümanist düşünce, insan/insan dışı ayrımının sosyal olarak inşa edilmiş bir politik ayrıma tekabül ettiğinden insan ve insan dışı ayrımı olmadığı gibi doğa/kültür ayrımı da yoktur düşüncesinden hareket eder.[41] Bu ilişki çeşitli alanlarda tartışılmıştır. Henüz 1977 yılında "*Prometheus as Performer: Toward a Posthümanist Culture?"* adlı makalesinde Ihab Hassan, insan formunun radikal şekilde değişebileceğini ifade etmiş ve 500 yıllık hümanizmin kendisini bizim posthümanizm demek zorunda kaldığımız bir forma

[37] Ağın, *Posthümanizm: Kavram, Kuram, Bilim-kurgu*, 16.
[38] Max More, "Transhumanism: Towards a Futurist Philosophy" (1996 1990).
[39] Francis Fukuyama, *Our Posthüman Future: Consequences of the Biotechnology Revolution* (New York: Farrar, Straus and Giroux, 2002), 7; Özdemir - Başaran, "Transhümanizm, Posthümanizm ve İnsan Bilincinin Yeni Yapısı", 36.
[40] Francesca Ferrando, "Transhumanism/Posthümanism", *Posthüman Glossary*, ed. Rosi Braidotti - Maria Hlavajova (London: Bloomsbury Academic, 2018), 439.
[41] Ağın, *Posthümanizm: Kavram, Kuram, Bilim-kurgu*, 67.

dönüştürmek zorunda kalacağını ifade etmiştir.[42] Ancak bu noktada Başak Ağın'ın eleştirisini hatırda tutmakta fayda vardır. Zira posthümanizm, insanın var olduğu tarihten bu yana teknoloji ile bir arada olduğunu, salt insanın aslında teknoloji ile ilişkili bir insan olduğunu ifade eder. Şu hâlde hümanizmden posthümanizme geçişte salt teknolojik yaklaşımın ötesini düşünmek gerekmektedir. Nitekim Foucault gibi Hassan da insanın sonunu ilan etmiş fakat bu son insanın biyolojik sonu değil ona insan olgusunun sonudur.[43] "Posthümanizme giden yarılmanın merkezine Braidotti, antihümanizmi yerleştirir. Çünkü hümanizmle sınırları çizilen insan beyaz, Avrupalı, Hıristiyan, aklı ve yetileriyle her şeyi düzenleme iktidarına sahip erkektir.[44] Posthümanizm, bu sınırların aşılmasını, hümanizm kapsamında dışlanan bireyleri kapsanmasını talep etmektedir. Nitekim transhümanizm ile posthümanizm arasındaki ayrım bu noktada ortaya çıkmaktadır.

Hem posthümanizm hem de "onun karanlık ikizi"[45] olarak nitelendirilen transhümanizm varlık algısı olarak posthüman durumdan yola çıkar. Ancak ikisi arasındaki fark, transhümanizm teknolojiyi insanı daha "ileriye" götürecek, onu ölümsüz ve hastalıklara karşı bağışık bir varlık haline getirme düşüncesini temele alır. Ağın'a göre transhümanistlerin amaç olarak belirlediği posthüman durumu tam belli değildir.[46] Dolayısıyla transhümanist düşünce temelinde aydınlanma ve hümanizm düşüncesini barındırması hasebiyle posthümanizm düşüncesinden ayrılmaktadır. Posthümanizm, insan yerine posthüman kavramını kullanmayı teklif etmektedir. Bu kavram altında tüm insan ve insan dışı varlıkları aynı düzlemde toplar. İnsanı dünya üzerindeki tüm varlıklara birlikte yatay olarak konumlandırır. Dolayısıyla posthümanist düşüncede insan, dünyanın diğer bütün etmenlerinden sadece bir tanesidir. Yukarıda bahsedilen transhümanizm anlayışıyla kıyaslandığında posthümanizm, transhümanizmin temele yerleştirdiği hümanizm düşüncesinden uzaklaşır. İnsan, organik ve inorganik varlıklarla birlikte yeniden konumlandırılır.[47]

[42] Ihab Hassan, "Prometheus as Performer: Toward a Posthümanist Culture?", *The Georgia Review* 31/4 (1977), 843.
[43] Robert Ranisch - Stefan Lorenz Sorgner, *Post-and Transhumanism: An Introduction* (Frankfurt: Peter Lang, 2014), 15.
[44] Rosi Braidotti, *İnsan Sonrası* (İstanbul: Kollektif Kitap, 2021), 25.
[45] Kavram Başak Ağın'a aittir.
[46] Ağın, *Posthümanizm: Kavram, Kuram, Bilim-kurgu*, 25.
[47] Ağın, *Posthümanizm: Kavram, Kuram, Bilim-kurgu*, 29.

Bütün bu sebepler dikkate alındığında transhümanizmin imlediği posthüman kavramı ile posthümanizmin ortaya koyduğu kavram birbirinden temel itibariyle ayrılmaktadır. Ağın'a göre bu kavram karışıklığı posthümanizm için olumsuz bir intiba uyandırmaktadır.[48] Ancak belirtmekte fayda var ki posthümanizme ilişkin tartışmalar hala taze ve devam etmektedir. Bu bağlamda literatürde ele alınan posthümanizm anlayışları üç kolda irdelenebilir. İlki içinde farklılıklar barındırmakla birlikte Nietzsche'nin, Foucault'un fikirlerinden ve yazınından hareketle antihümanizm üzerinden şekillendirmekte, ikincisi bilim ve teknoloji temelli bir hümanizm eleştirisi olarak Bostrom gibi transhümanistlerin dahil olduğu posthümanizm ve üçüncü olarak canlılık kategorisinde insanın ayrıcalıklı sınıf olarak ele alınması eleştirisi üzerinden inşa edilen posthümanizmdir.[49] Bu ayrımlar tezin konusu ile doğrudan ilişkili olmadığından kapsam dışı bırakılacaktır. Tez süresince bu kavram karışıklığından kaçınmak maksadıyla transhümanizmin imlediği; geliştirilmiş insan için transhüman kavramı kullanılacak, posthümanizm kapsamında hümanist insanın ötesine geçmiş insan için ise posthüman kavramı kullanılacaktır.

Transhümanizm, pek çok fikir ve teknolojinin içinde mündemiç olarak karşımıza çıkmaktadır. Teknolojinin baş döndürücü gelişimi ve değişimi, henüz bir yeniliğe alışamadan diğerini ele almayı gerektirmektedir. Diğer yandan transhümanizm yalnızca teknolojik gelişmeler ile sınırlandırılmamaktadır. Zira transhümanizm düşüncesi özellikle 1990'lı yıllardan itibaren siyasi çevrelerde de söz sahibi olmuştur. Bu sebeple transhümanizm düşüncesi incelenirken yalnızca teknoloji bağlamında değil aynı zamanda siyaset alanında da incelemek gerekmektedir.

1.3. Transhümanizm Uygulamaları

Transhümanizm uygulamaları, mevcut ve her dakika gelişmekte olan teknolojilerin pek çoğunu kapsamaktadır. Zira iletişim teknolojilerinden nanoteknolojiye ve biyoteknolojiye kadar pek çok alan insan hayatını olduğundan daha iyi hale getirme

[48] Ağın, *Posthümanizm: Kavram, Kuram, Bilim-kurgu*, 96.
[49] Yaylagül Ceran Karataş, "Dijital Çağda Hümanizm Tartışmaları Açısından İnsan Doğası Biyoteknoloji ve Biyopolitika", *Kutadgubilig Felsefe-Bilim Araştırmaları* 0/39 (2019), 68.

maksadıyla üretilmektedir. Bu bakımdan geliştirilen her teknolojinin bir transhümanist faaliyet mi yoksa bundan bağımsız gelişmelerin de olup olmayacağı sorunu çıkmaktadır.

Transhümanist uygulamaların bilim felsefesi bakımından ele alınışı bir tarafa bırakılacak olursa öncelikle ele alınması gereken, transhümanizmin politik düzlemdeki izdüşümünü takip ederek buna ilişkin hukuki düzenlemeler ve politik taleplerin incelenmesi ve sonrasında ise transhümanist talepler bakımından geliştirilen teknolojinin nasıl konumlandırıldığıdır.

1.3.1. Transhümanizmin Siyasal Düzlemdeki İzdüşümü

Transhümanizm, pek çok veçheden ele alınabilecek bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır. Felsefeden sosyolojiye, psikolojiden siyasete kadar insan olgusunun kavranması gereken pek çok disiplinde, transhümanizmin insan kavramına ilişkin argümanları bulunmakta ve dolayısıyla ele alınması gereken bir mesele olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bu bölümde özellikle hukuku doğrudan ilgilendiren, transhümanizmin siyasal düzlemdeki izdüşümleri ele alınacaktır. Zira çoğunlukla siyasi kanaat ve uygulama, hayata bakışı ve bu bağlamda düşüncelerimizi doğrudan etkileme kudretine sahip bir aygıttır.

Transhümanizmin çeşitli çevrelerde ciddi ilgi uyandırması, insan geliştirme gibi transhümanist temaların pek çok ülkede siyasi söylem ve politik tartışmalarda yer almış olması, transhümanistleri siyasete katılım noktasında teşvik etmiştir.[50] Bu teşvik ile gerek Avrupa'da gerekse Amerika'da transhümanistlerin siyasete katılımı artış göstermiştir. Nitekim transhümanist Natasha Vita-More, 1992[51] yılında Yeşil Parti'den Los Angeles'ta Belediye Meclisi'ne seçilmiştir. Yine benzer şekilde öne çıkan transhümanistlerden Giuseppe Vatinno da "Italia dei Valori" partisinden aday olarak meclise girmeyi başarmıştır.

[50] Krisztián Szabados, *Transhumanism as a Thin-centred Ideology* (Budapeşte: Corvinus University of Budapest Doctoral School of Political Science, Doktora Tezi, 2020), 46.
[51] Her ne kadar yazar tezinde 1982 yılında yılında seçildiği yazmışsa da Natasha Vita-More, 1992 yılında seçilmiştir. Bkz. "About", *Dr. Natasha Vita-More* (Erişim 06 Nisan 2024).

2014 yılında Zoltan Istvan, Amerika Birleşik Devletleri'nde Transhümanist Parti'yi kurmuş ve transhümanizmin siyasi ayağı bakımından ehemmiyet arz eden Transhümanist Haklar Bildirgesi'ni derlemiştir.[52] Zoltan Istvan'ın ABD'de parti kurmasının ardından başkanlık için aday olması da transhümanistler için siyasallaşmanın ve politikaya atılmanın önündeki engel ve çekinceleri kaldırmıştır.

1.3.2. Gelişen Teknolojiler Bakımından Transhümanizm

İnsan, doğası gereği *techne*[53] ile sürekli bir ilişki içerisindedir. Zanaatkarlar ve sanatkârlar doğrunun güzele dönüştürülmesi için çaba harcarlar. Bu açıdan tarihsel süreçte teknoloji insanın doğasına atfedilmiştir.[54] Teknolojik araçların çeşitliliği, mevcut gelişimi daha da ivmelendirmiş güncel gelişmelerin takibi daha da zorlaşmıştır. Nitekim beyinde oluşan bozuklukları anlamak, düzeltmek ve geliştirmek maksadıyla kurulan *Neuralink* firması henüz 2023 yılında FDA onayını almış olmasına rağmen ilk beyin implantını gerçekleştirmiştir. Geçirdiği kaza sonucu omuzlarından aşağısı felçli olan Noland Arbaugh, firma tarafından beynine yerleştirilen beyin implantı sayesinde çevrimiçi olarak satranç ve bilgisayar oyunları oynayabildiğini dile getirmiştir.[55]

Bütün bu teknolojik ilerleme müspet gelişmeler gibi gelse de teknolojinin güncel hali, yapay zekanın hayatımızdaki yeri her zaman tereddütle karşılanmıştır. Zeki makinelere karşı duyulan korku, insanın hayatta kalması için gerekli olan içgüdüden kaynaklansa da insanın etrafı halihazırda yapay zekâ teknolojileri ile çepeçevre sarılmıştır. Arabalardaki yakıt tasarrufunu sağlayan enjeksiyon sistemlerinden, uçak iniş sistemlerine, bilgisayar oyunlarında size karşı oynayan rakiplere, sosyal medya algoritmalarına kadar her alanda yapay zekâ teknolojileri çevremizi sarmış durumdadır.[56]

---

[52] Szabados, *Transhumanism as a Thin-centred Ideology*, 47.
[53] Sanat-Zanaat; Bu konuya ilişkin tartışmalar için bkz. Larry Shiner, *Sanatın İcadı: Bir Kültür Tarihi*, çev. İsmail Türkmen (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2017).
[54] Gerd Leonhard, *Technology vs. Humanity: The Coming Clash Between Man And Machine* (Zurich: The Futures Agency, 2016), 22.
[55] Reuters, "Elon Musk's Neuralink Shows Brain-Chip Patient Playing Online Chess", *The Guardian* (21 Mart 2024), blm. Technology.
[56] Çağlar Ersoy, *Robotlar, Yapay Zeka ve Hukuk* (İstanbul: On İki Levha Yayınları, 2020), 163-164.

Teknolojinin gelişimi ilk çağlardan bu yana insan hayatında köklü değişimlere sebebiyet vermiştir. Bu açıdan ilk köklü değişim yahut devrim, çiftçiliğin yaygınlaşması olarak nitelendirilebilir. Hayvanların evcilleşmesi ile tarım gelişmiş ve bu sayede gıda üretimindeki artış kalabalık insan yerleşimlerinin, kentlerin kurulmasına yol açmıştır. Tarım devrimini 18. yüzyılın ikinci yarısında başlayan bir dizi Sanayi Devrimi izlemiş, kas gücünden mekanik güce geçiş sağlanmıştır.[57] İlk Sanayi Devrimi demiryollarının inşa edilmesi ve buhar makinesinin icadı ile mekanik üretim sürecini başlatmıştır. İkinci Sanayi Devrimi elektrik ve montaj hattı ile seri üretimi mümkün kılmış, üçüncü sanayi yahut diğer ismiyle dijital devrim ise yarı iletkenlerin, ana ve kişisel bilgisayarların, internetin gelişmesiyle ortaya çıkmıştır. Üçüncü Sanayi (dijital) Devrimi üzerine inşa edilen dördüncü sanayi devrimi ise kişisel bilgisayarlara göre çok daha ucuz, küçük ve ulaşılabilir olan mobil internet, güçlü yapay zekâ ve makine öğrenimi ile ilişkilendirilmektedir.[58]

Günümüzde ise dördüncü sanayi devriminin nüvesi olan Yapay Zekâ (AI), Makine Öğrenmesi (ML) ve bunlar ile yakın ilişkide olan nano/biyo teknolojiler gündelik hayatta çevremizi sarmış durumdadır. Bu açıdan teknolojinin kullanımı, yalnızca insanın kullandığı aletler ile sınırlı kalmamış doğrudan insan bedenine entegre edilmektedir. Çevremizde teknoloji ile donanmış aletlerin bulunması bir yana, insanın bizzat kendisinin teknoloji ile donatılması zaman içinde etik tartışmalara yol açmış, insan onuru gibi kavramlar teknoloji ile birlikte düşünülmeye başlanmıştır.

Başkanlık Biyoetik Kurulu'nun "*Beyond Therapy: Biotechnology and the Pursuit of Happiness"* (Terapinin Ötesinde: Biyoteknoloji ve Mutluluk Arayışı) başlığıyla yayımladığı raporda, medikal biyoteknolojinin bugün yaşamı daha iyi hale getirme veya dönüştürme hedeflerine ulaşmak için "terapinin ötesine" geçtiği dört alan tanımlanmaktadır: (i) daha iyi çocuklar; prenatal/doğum öncesi teşhis, embriyo seçimi, embriyoların genetik mühendisliği ve özellikle DEHB (dikkat eksikliği ve hiperaktivite bozukluğu) ile ilişkili ilaçlarla davranışların modifiye edilmesi, (ii) sporda üstün performans, (iii) yaşlanmayan bedenler; sağlıklı insan ömrünü arttırmak için tasarlanmış

[57] Klaus Schwab, *The Fourth Industrial Revolution* (Geneva: World Economic Forum, 2016), 11.
[58] Schwab, *The Fourth Industrial Revolution*, 11-12.

koca bir teknoloji yelpazesi ve (iv) mutlu ruhlar; belleğin değiştirilmesi ve özellikle SSRİ (Seçici Serotonin Geri Alım İnhibitörü) ilaç ailesiyle ruh halinin iyileştirilmesi.[59]

Görüldüğü üzere teknolojik ilerleme, insan hayatını kolaylaştırma misyonunun ötesine geçerek insan hayatına müdahale boyutuna ulaşmıştır. Bu açıdan özellikle *CRISPR* (*Clustered Regularly Interspaced Short Palindromic Repeats*) yöntemi ve son zamanlarda özellikle medyada karşılaşılan *Neuralink* örnekleri meseleyi açıklamak bakımından mühim örneklerdir.

1.3.2.1. CRISPR Genom Düzenleme Teknikleri

Genetik müdahaleler konusunda genom düzenlemesine ilişkin *ZFNs, TALENs, AAV*, CRISPR gibi farklı yöntemler mevcuttur. Fakat CRISPR diğerlerine nazaran daha kolay ve ekonomik bir yöntem olması sebebiyle öne çıkmaktadır.[60] *CRISPR* yani kümelenmiş düzenli aralıklı kısa palindromik tekrarlar, DNA'nın kesilip yapıştırılmasını sağlayan genetik bir makas olarak nitelendirilmektedir.[61] CRISPR teknolojisi ile bir organizmanın genomuna istenilen bir genin eklenmesi, çıkartılması yahut değiştirilmesi gibi işlemler yapılabilmektedir.[62] Bu teknolojinin kullanımıyla gen düzenlemeleri, canlının içinde düzenlenebildiği gibi canlı bedenden ayırarak dış ortamda düzenlendikten sonra tekrardan canlı bedenine dahil etmek suretiyle de uygulanabilmektedir.[63] Böylesi bir teknolojinin kullanımının mümkün hale gelmesi berberinde pek çok tehdidi getirmiş, etik tartışmaları kaçınılmaz kılmıştır. Avrupa Konseyi bunun üzerine 1997 yılında İnsan Hakları ve Biyotıp sözleşmesini yürürlüğe koymuştur. Nitekim TBMM tarafından 2003 yılında kabul edilen İnsan Hakları ve Biyotıp Sözleşmesi'nin 13. maddesi "İnsan genomu değiştirmeye yönelik bir müdahale, yalnızca, önleme, teşhis ve tedavi gayeleriyle ve sadece, amacının, herhangi bir altsoyun genomunda değişiklik yapılması olmaması halinde yapılabilir." hükmüyle

[59] Nikolas Rose, *Yaşamın Politikası 21. Yüzyılda Biyomedikal, İktidar ve Öznellik* (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2024), 136-137.
[60] Abdurrahman Ali Yıldırım, *Tıp Hukuku Bağlamında İnsanı Geliştiren Biyoteknoloji Uygulamaları* (İstanbul: İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2019), 35.
[61] Ayşegül Küçükali, *Gen Teknolojileri ve İnsan Hakları* (Ankara: Ankara Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2021), 49.
[62] Özge Kılıç Tosun - Zülal Kesmen, "CRISPR-CAS Uygulamaları, Potansiyel Riskler ve Yasal Düzenlemeler", *Helal ve Etik Araştırmalar Derneği* 4/2 (2022), 16.
[63] Küçükali, *Gen Teknolojileri ve İnsan Hakları*, 50.

muhtemel tehditleri engellemek istemiştir.[64] Ancak sözleşmede geçen yalnızca önleme, teşhis ve tedavi gayeleri muğlak ifadeler olup esnetilmeye müsait olmaları dolayısıyla bebeklerin önceden genetiklerinin değiştirilerek tasarlanması gibi problemlerin önünü açmıştır. Nitekim söz konusu teknolojiler insan deneylerinin önünü açmış, Çin'de bir bilim adamının embriyoların genetiğini değiştirerek birtakım virüslere bağışıklık kazandırmaya çalıştığı görülmüştür.[65] Uluslararası sözleşmelerde koruma altına alınan önleme ve tedavi maksatlarının sınırları ise muğlaklığını korumaktadır.

CRISPR teknolojisinin genom düzenleme aracı olarak tanıtılıp verimlilik ve hassasiyet bakımından geniş uygulama alanı bulması sebebiyle oldukça kısa sürede popüler hale gelmiştir. Bu teknolojinin en önemli uygulaması gen tedavisine yönelik tıbbi kullanımlardır. Gen tedavisi; *somatik* ve *germ* hattı gen tedavisi olarak iki kategoride incelenmektedir. Somatik gen tedavisi insanın üreme hücreleri harici hücrelerinin DNA dizisinde yapılan düzenlemelerdir. Germ hattı tedavileri ise gelişimin erken evresinde sperm ve yumurta hücreleri ile embriyonik kök hücreler üzerinde yapılmaktadır. Buna göre somatik hücre gen tedavileri, tedavi edilen kişi ile sınırlı olup sonraki nesillere aktarılmaz. Oysa CRISPR ile ilgili olarak asıl tartışmaların meydana geldiği germ hattı düzenlemeleri, genlerin kalıcı olarak düzenlenmesini ifade etmektedir.[66]

Bu teknoloji ile belirli bir özelliğin genetik kodu biliniyorsa neredeyse her türlü canlı bitki yahut hayvanın genomuna ilişkili geni sokmak, genleri düzenlemek veya silmek mümkün hale gelmiştir. Örneğin, bilim insanları kas oluşumunu kontrol eden gende tek harf DNA değişikliği yaparak bir av köpeğinin genetik açıdan geliştirilmiş bir versiyonunu üretebilecektir. Öyle ki genetikçiler Asya fili DNA'sını tüylü mamut DNA'sıyla benzeştirmek için CRISPR kullanarak soyu tükenen bir hayvanı bir gün diriltmeye çalışmaktadır. Diğer yandan gen düzenleme deneyleri hastalığa dirençli pirinçleri, daha yavaş olgunlaşan domates, doymamış çoklu yağ içeren soya fasulyesi üretimi gibi besin

[64] Biyoloji ve Tıbbın Uygulanması Bakımından İnsan Hakları ve İnsan Haysiyetinin Korunması Sözleşmesi: İnsan Hakları ve Biyotıp Sözleşmesi (Biyoloji ve Tıbbın Uygulanması Bakımından İnsan Hakları ve İnsan Haysiyetinin Korunması Sözleşmesi: İnsan Hakları ve Biyotıp Sözleşmesi), 5013 (03 Aralık 2003).
[65] *BBC News Türkçe*, "Çin'de 'genetik tasarımlı bebek' soruşturması: 'Bilim insanı He Jiankui tek başına hareket etti'" (Erişim 10 Kasım 2024).
[66] Kılıç Tosun - Kesmen, "CRISPR-CAS Uygulamaları, Potansiyel Riskler ve Yasal Düzenlemeler", 22.

maddelerinde de organizmanın kendi DNA'sının birkaç harfinde değişiklik yaparak genetik yükseltmeleri halen uygulamaktadır.[67]

CRISPR teknolojileri ile pek çok insan hastalığının da tedavi edilmesi umulmaktadır. Zira teknoloji her geçen gün gelişmekte ve insan hastalardaki mutasyonlu genleri doğrudan düzenleme ve onarmak mümkün görünmektedir. Nitekim CRISPR, hassas ve dolaysız olarak DNA düzenlemeyi mümkün kıldığından hastalığa sebep olan mutasyonun bilindiği her hastalığı tedavi edilme potansiyeli olan hastalıklara dönüştürmüştür. Teknolojinin gelişmesinde öncü olan Doudna, CRISPR teknolojisinin domuz DNA'sının insanlaştırmak için kullanıldığını, böylece bu hayvanların bir gün insanlar için düzenli organ bağışçıları olmasının beklendiğini ifade etmiştir.[68] Ancak yazar, hastalığa yol açan mutasyonları, erken safhada CRISPR yolu ile normal genlere çevirmeyi mantıklı bulsa da de bu işlemin teorik düzeyde "normal" olan genin diğerine üstün olacağı fikrinin insanın aklını çeleceğinden endişe etmektedir. Buna göre, ömür boyu kalp hastalığının, Alzheimer hastalığının diyabet yahut kanser riskinin ortadan kaldırılması için doğmamış çocukların genlerini düzenlemeye başlama noktasında endişelerini dile getirmektedir. Zira bu uygulama, daha büyük fiziksel kuvvet, bilişsel özellikler bahşedebilecek, saç rengi yahut göz rengi gibi fiziksel özelliklerin değiştirilebilmesinin önünü açacaktır.[69]

Görüleceği üzere CRISPR teknolojileri, tarım ürünlerinin geliştirilmesi ve dayanıklı hale getirilmesinden insan ve hayvanların DNA'sının değiştirilmesine kadar pek çok sahada daha iyi ürün elde etmek için kullanılabilmektedir. Bunun yanı sıra yakın zamanda meydana gelen küresel pandemi COVID-19 teşhisi yapmak için dahi kullanılmıştır. CRISPR tabanlı testte %95'e varan oranda pozitif vakaların tespit edilmesi mümkün hale gelmiştir.[70]

[67] Jennifer A. Doudna - Samuel H. Sternberg, *Yaratılıştaki Çatlak: Gen Düzenlemelerinin Evrime Hükmeden İnanılmaz Gücü*, çev. Mehmet Doğan (İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları, 2022), 11.
[68] Doudna - Sternberg, *Yaratılıştaki Çatlak: Gen Düzenlemelerinin Evrime Hükmeden İnanılmaz Gücü*, 12.
[69] Doudna - Sternberg, *Yaratılıştaki Çatlak: Gen Düzenlemelerinin Evrime Hükmeden İnanılmaz Gücü*, 13.
[70] Tamer Soysal, "CRISPR Genom Düzenleme Teknolojileri: Patentlenebilirlikleri Ve COVİD-19 Salgınında Kullanımı", *Adalet Degisi* 66 (2021), 278.

CRISPR teknolojilerinin her ne kadar insan yaşamı ve sağlığı üzerinden dolaysız bir etkisi olması sebebiyle uygulamalarının müspet sonuçları göz doldurmakta fakat buna karşın genetik müdahalelerin ileride ne gibi bir yan etki doğurabileceği henüz bilinmemektedir. Diğer yandan bu teknolojinin insan geni üzerinde doğrudan müdahale yapılmasına olanak sağlaması, kalıcı olarak aktarılan genlerin dahi değiştirilerek sonraki nesillere aktarılması imkânı etik tartışmalara yol açmıştır. Zira genetik hastalıkların tedavisi için kullanılan bir teknoloji, genetik olarak istenmeyen özelliklerin kaldırılması için de pekâlâ kullanılabilir. Örneğin siyah saçlı kahverengi gözlü olmanın normal karşılanmadığı durumda bu özelliklerin de genetik müdahale ile değiştirilmesi artık makul karşılanacaktır. Doudna'nın problem ettiği mesele, modern insanın var oluşundan bu yana *Homo Sapiens* genomu üzerinde etkili olan iki kuvvetin, rastgele mutasyon ve doğal seçilimin artık tarihte ilk kez yalnızca yaşayan insanın DNA'sını değil gelecek nesillerin DNA'sını da düzenleme yetisine sahip olmasından dolayı elde edilen gücün nasıl kullanılacağıdır. Bu açıdan bu teknolojinin toplumsal yahut genetik eşitsizliklerin çapını genişleteceğinden endişe ettiğini de belirtir. Nitekim yazar, CRISPR teknolojisinin zeminini oluşturan makaleyi hazırlarken bu niyetinin olmadığını ifade etmektedir. Esasen araştırma söz konusu teknolojiden tamamen bağımsız olan bakterilerin virüs enfeksiyonuna karşı kendilerini savunmasına ilişkin bir araştırmadır.[71]

1.3.2.2. Neuralink Uygulamaları

Nöron, sinir sisteminde bilgi iletimini sağlayan en temel parçacıktır.[72] Beyinde gerçekleşen bu bilgi aktarımı pek çok teknolojinin temelini oluşturmuş ve ilham kaynağı olmuştur. Bunlardan belki en kapsamlısı Beyin-Bilgisayar Arayüz (BBA) teknolojileridir. BBA'lar genellikle insanın bilişsel ve duyusal-motor işlevlerini arttırmaya yahut onarmaya yönelik teknoloji uygulamalarıdır. BBA üzerine ilk araştırmalar Kaliforniya Üniversitesinde 1970 yıllarında başlamış, bu araştırmalar üzerine yayımlanan makaleler de Beyin-Bilgisayar Arayüzü kavramının oluşmasına olanak sağlamıştır. BBA çalışmaları, özellikle hasarlı işitme, görme ve hareketin geri kazanılmasına ilişkin nöroprotez uygulamalarına odaklanmıştır. Uzun yıllar süren hayvan deneylerinin ardından 1990ların

[71] Doudna - Sternberg, *Yaratılıştaki Çatlak: Gen Düzenlemelerinin Evrime Hükmeden İnanılmaz Gücü*, 13-14.
[72] Önder Aydemir, *Beyin Bilgisayar Arayüzü Uygulamalarına Yönelik EEG İşaretleri İçin Öznitelik Çıkarma* (Trabzon: Karadeniz Teknik Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2008), 1.

ortalarında nöroimplantlar insanlar üzerinde de uygulanmaya başlamıştır.[73] Bu kısımda BBA uygulamaları arasında son dönemlerde oldukça popüler olan Neuralink şirketinin implantları incelenecektir.

Bostrom'a göre insanın erişebildiği düşünceler, duygu ve deneyimler yelpazesi muhtemelen mümkün olanın küçük bir bölümünü oluşturur. İnsanın varoluşuna ilişkin biyolojik doğanın dayattığı sınırlamalar, diğer hayvanlardan farklı değildir. Nasıl ki şempanzeler bilişsel sınırları dolayısıyla insan olmanın getirdiği ihtirasları bilemez, toplumun karmaşıklığını anlayamaz benzer şekilde insanlar da radikal bir biçimde gelişmiş olan posthüman olmanın nasıl bir şey olacağını ve bu tür insanların sahip olabileceği düşünceleri, kaygıları, arzuları ve sosyal ilişkileri gerçekçi bir şekilde sezgisel olarak anlama kapasitesinden yoksun olabilir.[74] Bu sebeple transhümanizmi yalnızca fiziki gelişmeler üzerinden düşünmemek gerekir. Bilişsel gelişim, transhümanizmin temelini teşkil etmektedir. Yaşlanmayı, istemsiz acı çekmeyi sonlandırma hedeflerinin yanı sıra zihinsel ve bilişsel gelişimi de hedefler. Beyin fonksiyonlarının gelişimi, algı ve idrakin artması transhümanistler için evrimin bir üst aşamasına geçmek için en önemli unsurlardandır. Bu bilişsel gelişim çalışmalarının önde gelen firmalarından birisi olan Neuralink şirketi, Elon Musk tarafından 2016 yılında kurulmuştur. Firmanın amacının beyinde gerçekleşen bozulmaları anlamak ve düzeltmenin yanı sıra, korumak ve geliştirmek olduğu ifade edilmiştir. Bunun için saç kalınlığından daha ince "ipliklerin" beyine eklenmesi ile bilginin bu ipliklere kaydedilmesi ve daha sonra kullanılması hedeflenmektedir.[75]

Neuralink teknolojisinin ilk uygulama alanı kuadripleji (omurilik yaralanmasından dolayı felç olan kişiler) geçirenler için mobil cihaz ve bilgisayarları doğrudan düşünceleri ile kontrol etme imkânı sağlamaktır. Uygulama beynin hareket kısmındaki aktiviteyi algılayarak başlar. Uygulayan kişiler, kollarını veya ellerini hareket ettirmeyi düşündüklerinde bluetooth üzerinden kullanıcının bilgisayarına komut gidecek ve

[73] Sumeet Patel vd., "Study of Brain Machine Interface System", *International Journal for Scientific Research & Development* 2/9 (2014), 405.
[74] Bostrom, "Transhumanist Values", 5.
[75] Abhinav Kulshreshth, Abhineet Anand, Anupam Lakhanpal, "Neuralink- An Elon Musk Start-up Achieve symbiosis with Artificial Intelligence", *2019 International Conference on Computing, Communication, and Intelligent Systems (ICCCIS)*, (2019), s.1-3

bilgisayar kullanıcının niyetini kod vasıtasıyla çözecektir. Kullanıcılar başlangıçta fare kullanmayı öğrenmekte sonrasında daha kompleks işlemler yürütebilmektedir.[76] Bu kapsamda şirketin maksadı omurilik yaralanmasından dolayı hareket kabiliyetleri kısıtlanan kişilerin dijital dünyaya erişimlerini arttırmak, bundan kaynaklanan izolasyon ve mali kaygılar gibi problemlere çözüm olmayı hedeflemektedir. Böylece felçli insanlar, dijital cihazları kontrol edebilecek, kişisel ve profesyonel potansiyellerini açığa çıkarabilecektir.[77]

1.3.2.3. Çeşitli Transhümanist Uygulamalar

Transhümanizm, insanı biyolojik sınırlarının ötesine taşıyarak; yaşlılığı, hastalığı, istenmeyen acıyı ortadan kaldırmayı hedeflemektedir. Elbette ki bu hedef, tıbbi olarak daha sağlıklı bir insan meydana getirmeyi içinde barındırmaktadır ancak toplumsal tüketim merakı bu teknolojilerin yalnızca sağlık kulvarının ötesine taşımış ve bu kapsamda kozmetik sektörüne olan ilgi, tedaviye olan ilginin önüne geçmiştir. Kozmetik sektörü bu açıdan insan geliştirme uygulamalarının belki en revaçta olan endüstrilerden birisidir. Estetik operasyonlar acil tıbbi müdahalenin ötesine geçmiş artık ihtiyaç olmasa dahi tercih edilen ve hatta kimi durumlarda toplumsal güzellik standartlarına uygun olabilmek bakımından zorunluluk halini almıştır. Amerikan Plastik Cerrahi Derneği'nin 2023 yılında yayımladığı rapora göre 2022-2023 yılları arasında 3.073.605 kozmetik amaçlı plastik cerrahi operasyonu uygulanmıştır.[78]

Bir transhümanizm uygulaması olarak karşımıza çıkan yetişkinlerin kozmetik olarak geliştirilmesinin yanı sıra teknoloji vasıtasıyla üreme alanına da müdahale etmiştir. *İn Vitro Fertilizasyon* (IVF) yani suni döllenme yöntemi ile yumurta ve sperm laboratuvar

[76] Muhammet Ali Kurutay vd., "Beyin-Bilgisayar Bağlantısının Gelişim Süreci, Neuralink Mevcut Durum İncelemesi Ve Gelecekteki Öngörüler", *UMÜFED Uluslararası Batı Karadeniz Mühendislik ve Fen Bilimleri Dergisi* 5/1 (2023), 69.
[77] Neuralink, "PRIME Study Progress Update — User Experience", *Neuralink Blog* (08 Mayıs 2024).
[78] *2023 ASPS Procedural Statistics Release* (American Society Of Plastic Surgeons, 2023), 4-6. Rapora göre 2023 yılında en çok tercih edilen operasyon liposuction (yağ aldırma) olup uygulanan operasyon sayısı 347.782'dir. Bunu 304.181 operasyon ile göğüs büyütme takip etmektedir. En çok tercih edilen operasyonlar arasında 120.747 operasyon ile göz kapağı ameliyatı bulunmaktadır. Bunların yanı sıra yüz gerdirme ve göğüs kaldırma gibi operasyonlar da sık tercih edilmektedir

ortamında döllenebilmektedir. Bu sayede artık üreme ve doğum, doktor ve genetikçilerin dahil olduğu bir süreç halini almıştır.[79]

Diğer yandan fiziksel gelişmenin yanında zihinsel geliştirme de her geçen gün ivme kazanmakta özellikle depresyon, dikkat eksikliği gibi rahatsızlıkların ilaç yolu ile giderilmesi tercih edilmektedir. İlaç sektöründeki gelişmeler de kozmetik gibi maksadını aşmış ve keyfi kullanımlara ön ayak olmuştur. Halihazırda hafızayı güçlendiren ilaçların geliştirilmesine yönelik büyük ölçekli araştırmalar devam etmektedir. Bu çalışmaların özü hafıza oluşumunu meydana getiren moleküler aşamada çeşitli işlemler yapmayı hedeflemekte ve böylece demans yahut unutkanlık gibi rahatsızlıkları gidermeyi hedeflemektedir. Hafızayı kuvvetlendirmenin yanı sıra istenmeyen anıların unutulması ve özellikle travma sonrası stres bozukluğu yaşayan bireylerin hafızalarını tedavi için kullanılabilmektedir.[80] Yine genellikle akademisyen ve öğrenciler tarafından kullanılan dikkat eksikliğinin azaltılması, odağın artması için kullanılan metilfenidat gibi ilaçlar da bu kategoriye girmektedir.[81]

Kozmetik ve zihinsel geliştirmenin yanı sıra özellikle spor ile ilgilenen kişilerde performans arttırmaya yönelik ilaçlar oldukça popülerdir. Özellikle rekabetin had safhada olduğu spor müsabakalarında doping gibi fiziksel performans artırıcı ilaçların kullanımı yasaklanmış Dünya Dopingle Mücadele Ajansı (WADA), Türkiye Dopingle Mücadele Komisyonu gibi oluşumlar kurulmuş, uluslararası alanda haksız rekabete yol açan performans artırıcılara karşı Dopingle Mücadele Sözleşmesi imzalanmıştır.[82]

Görüleceği üzere transhümanist düşüncenin hedeflediği insan geliştirme teknolojileri, doğumdan kozmetiğe, zihinsel performans artışından fiziksel performans

---

[79] Tayyibe Bardakçı, *İnsanı Geliştirmeye Yönelik Uygulamalar Üzerine Normatif Bir Analiz* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2018), 36.
[80] J. Martha Farah, "Neuroethics", *The Penn Center Guide to Bioethics*, ed. Vardit Ravitsky vd. (New York: Springer Publishing Company, 2009), 77.
[81] Bardakçı, *İnsanı Geliştirmeye Yönelik Uygulamalar Üzerine Normatif Bir Analiz*, 33.
[82] *Türkiye Dopingle Mücadele Komisyonu 2021 Yılı Faaliyetleri* (Ankara: Türkiye Dopingle Mücadele Komisyonu, 2021). Komisyonun hazırladığı rapora göre 2020 yılında bütün spor dalları içinde toplam 672 sporcunun anti-doping ihlalinde bulunduğu tespit edilmiştir. Bu kapsamda en çok ihlal yapılan spor dalları; atletizm, bisiklet sürme, ağırlık kaldırma ve futbol olmuştur.[82] Diğer yandan Türkiye'de dopingle mücadele özellikle 2013 yılından itibaren hız kazanmıştır. Nitekim Türkiye Dopingle Mücadele Komisyonu'nun hazırlamış olduğu 2021 yılı faaliyet raporuna göre 2013 yılında 129 kural ihlali tespit edilmişken 2021 yılında ise bu sayı 10'a düşmüştür.

artışına hemen her yerde kullanılmaktadır. Bu kapsamda düşünüldüğünde transhümanizm, bir ideal yahut hedef olmaktan ziyade artık var olan bir gidişatın temellerini oluşturacak olan düşünce sistemi halini almıştır. Her ne kadar bahsi geçen teknolojiler transhümanist gayelere ulaşmak için kullanılmasa da transhümanizm, bu teknolojileri de kapsayan yapısı ile güncel olarak takibi imkânsız olan teknolojinin düşünsel temellerini oluşturma iddiasındadır.

Günden güne gelişen bilim ve teknoloji; biyolojik ve ontolojik açıdan insanın konumuna dair tartışmaları tetiklemekte ve bu kapsamda etik anlayışımızı değiştirmektedir.[83] Teknolojinin getirmiş olduğu değişiklikler genellikle üç eğilime yol açmaktadır. İlki, bir dönüşüm teklifi ile eskinin yerine yeni olanın getirilmesini talep etmektedir. İkinci olarak daha ılımlı bir entegrasyon talebi ile değişimin kontrol edilemeyeceğinden bahisle kademeli bir geçişi öngörür. Son olarak ise yeni olanın reddedilmesi, tamamen reddedilmesi mümkün değilse yeniliğin sonuçlarının reddedilmesidir. Sonraki bölümde gelişen teknolojiler ve transhümanizmin gelişmeler kapsamındaki duruşunun bu üç çerçeve bakımından incelemesi yapılacaktır.

1.4. Transhümanizm Kavrayışları: İlericiler Versus Muhafazakarlar

Tarihte bilim insanlarının kendilerini kısıtladığı pek görülmemiştir. Albert Einstein ve Leo Szilard'ın Amerika Birleşik Devletleri Başkanı Roosevelt'e hitaben yazdığı mektupta, yeni ve önemli bir enerji kaynağı keşfedildiği, bununla büyük miktarlarda güç üretilebileceği ve bu yeni tip enerji ile olağanüstü güçlü bombalar yapılabileceği yer almaktaydı. Einstein ve Szilard'ın bu mektubu yetkililer tarafından karşılık bulmuş, Roosevelt tarafından derhal konuyu araştırması için bir komisyon kurulmuştur. Netice itibariyle bu danışma kurulu 1942 yılında Manhattan Projesi ile birleştirilmiş ve bu süreç ilk atom bombasının yapımıyla sonuçlanmıştır.[84]

[83] Elif Akçay, *Biyoteknolojinin Transhümanzim ve Evrim Bağlamındaki Yeri: İnsan Genom Projesi ve Etik Tartışmalar* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2020), 2.
[84] Siddhartha Mukherjee, *Gen* (İstanbul: Domingo, 2021), 240.

Bilim, her ne kadar lüks ve kolaylık sağlasa da atom bombası örneğinde olduğu gibi büyük yıkımları da beraberinde getirebilmektedir. Bu noktada bilim insanları bulguların neye yol açacağından ziyade bu bulguları elde etmeye çaba göstermekte, etik boyutu uzun süreler tartışmanın dışında bırakılmıştır. Bostrom'un da ifade ettiği üzere insan geliştirme teknolojilerinin pek çoğu etik çalışmalarında ilgisiz kalmıştır. Bunun en önemli istisnası ise yoğun şekilde tartışılagelen genetik mühendisliği alanıdır.[85] Özellikle insan üzerinde kalıcı genetik değişiklikler yapmanın teknoloji ile imkân bulması, bilim insanlarını endişelendirmiş ve hem bu teknolojilerin güvenli olup olmadığının sorgulanması hem de etik açıdan tartışmaları ilerletebilmek için pek çok forum ve çalıştay düzenlenmiştir.

Bu endişeler, 1970li yıllara kadar uzanmaktadır. Nitekim Amerikalı biyokimyacı Paul Berg, çalışmalarını sunmak için bir dizi konferans vermiştir. Toplantılarında gen manipülasyonuna ilişkin sunumları esnasında yoğun olarak insanlar üzerinde genetik mühendislik yapılacağına ilişkin çeşitli tehlikeler dile getirilmiş, diğer yandan ise genetik hastalıkların iyileştirilebileceği iddia edilmiştir. Bunun üzerine Berg, bu endişelere yanıt verebilmek için "Asilomar I" toplantısını tertip etmiştir. Ancak bu toplantı beklenen neticeyi karşılayamamış, 1975 yılında "Asilomar II" düzenlenmiştir. Bu toplantılarda biyoteknolojilerin muhtemel tehlikeleri tartışılmış fakat beklenen etkiyi yaratmamıştır.[86]

CRISPR ile insan yaşamında ortaya çıkabilecek potansiyeller farklı boyutlara evrilmiş ve dolayısıyla bilim dünyasında endişeler artmaya başlamıştır. Bu endişeler 2015 yılında bilim insanlarını Napa'da toplanarak IGI (Yenilikçi Genom Araştırmaları Merkezi) Biyoetik Forumu'nu düzenlemeye itmiştir.[87] 24 Ocak 2015 tarihinde düzenlenen toplantının ana odağı gen düzenlemelerinin özellikle germ hattında kullanılmasının sonuçları olmuştur. Yapılan sunumlarda, CRISPR teknolojisinden önce henüz doğmamış bir insanın DNA dizileri ile oynamak ancak bilimkurgu eserlerde ele alınırken teknolojinin gelişimi ile bunun mümkün olduğu, birtakım makalelerde insan deneylerine dair bulgulara yer verildiği ifade edilmiştir. Katılımcılar bu meseleleri ele alırken ortak endişeleri gütmektedir. Nitekim insan genomunda kalıtsal değişiklik yapmanın hem birey hem de gelecek nesiller için güvenli olmaması bir mesele, etik tartışmalar ise başka bir mesele

[85] Bostrom, "Human Genetic Enhancements - A Transhumanist Perspective", 7.
[86] Mukherjee, *Gen*, 234-240.
[87] Akçay, *Biyoteknolojinin Transhümanzim ve Evrim Bağlamındaki Yeri: İnsan Genom Projesi ve Etik Tartışmalar*, 96.

olarak görülmüştür.[88] IGI Forumu kapsamında katılımcılar "*A Prudent Path Forward For Genomic Engineering and Germline Gene Modification"* (Genom Mühendisliği ve Germline Gen Modifikasyonu İçin Sağduyulu Bir Yol) adlı makale ile potansiyel sorunlara çözüm önerileri sunmuştur. Öncelikle insan genomu modifikasyonunun yararları ve zararlarının açık şekilde tartışılabilmesi için bilim insanlarının, sosyal bilimcilerin, kamu kurumları ve kamuoyunun bu meseleyi ele alması gerektiği kanısına varılmıştır.[89] Toplantı neticesinde dört tavsiye üzerinde durulmuştur:

- İlk olarak insan genomunda yapılması muhtemel olan değişikliklere ilişkin halen bilimsel, çevresel ve etik sonuçları tartışılırken bu çalışmaların yapılmasının caydırılması,

- İkinci olarak bilim ve biyoetik topluluklarının bu faaliyetlerin potansiyeller ve muhtemel zararlarına ilişkin çalışmalar yapması için teşvik edilmesi,

- Üçüncü olarak CRISPR genom mühendisliği teknolojisinin insan ve insan dışı deneylerinin içeriğinin denetlenmesi için şeffaf çalışmaların teşvik edilmesi,

- Son olarak ise Genom mühendisliği teknolojisinin geliştiricileri ve kullanıcıları, genetik, hukuk ve biyoetik alanında çalışmalar yapan kişiler ve kamuoyunun oluşturduğu gruplar ile uluslararası temsil kabiliyetini haiz oluşumların oluşturularak buna ilişkin politikalar üretmesine teşvik edilmesi.[90]

CRISPR teknolojileri ile genetik müdahale sonrası yaşayan bir varlıktan bahsederken dahi etik tartışmalar yürütülürken diğer yandan kürtaja ilişkin etik tartışmalar da şiddetli şekilde yürütülmektedir. Nitekim kürtaj tartışmasının özünü esasen erken dönem insan yaşamının ahlaki statüsüne ilişkin ahlaki kavrayış oluşturmaktadır. Tartışmanın bir tarafı, erken gelişim evresindeki embriyoyu bir hücre kümesi olarak nitelendirerek onu yeni

[88] Doudna - Sternberg, *Yaratılıştaki Çatlak: Gen Düzenlemelerinin Evrime Hükmeden İnanılmaz Gücü*, 188.
[89] David Baltimore vd., "A Prudent Path Forward for Genomic Engineering and Germline Gene Modification", *Science* 348/6230 (2015), 37.
[90] Baltimore vd., "A Prudent Path Forward for Genomic Engineering and Germline Gene Modification", 37-38.

doğanın kişilik niteliğinden ayrı tutmaktadır. Diğer taraf ise yumurta hücresinin döllenmesini bir başlangıç noktası kabul ederek birey olmaya ilişkin sürecin bu anda başladığını ve temel insan haklarının taşıyıcısı olduğunu iddia etmektedir[91]

Kürtaj tartışmaları büyük bir hızla devam ederken transhümanizm uygulamalarının son yıllarda en önde gelen uygulamalarından birisi olan CRISPR teknolojisi için dahi toplum sağlığı ve etik problemler çözülebilmiş değildir. Bilim insanları, felsefeciler ve transhümanizm üzerine düşünen kişiler, transhümanizm uygulamalarının faydaları ve muhtemel zararları tartışmaya devam etmektedir. Bu tartışmalar hem teknoloji geliştiren bilim insanları hem de transhümanizmi etik açıdan inceleyen düşünürler açısından zengin bir havza oluşturmakta, transhümanizmin düşünsel temellerine ilişkin literatür her geçen gün zenginleşmektedir.[92]

İnsanın doğaya karşı zafer isteği her zaman içinde endişe uyandıran fakat karşı konulamayan bir dürtü olagelmiştir. Bu endişenin en görünür hali edebiyat dünyasında karşımıza çıkmaktadır. Shelly'nin "*Frankenstein"*i,[93] Huxley'in "*Cesur Yeni Dünya"*sı,[94] Zamyatin'in "*Biz"*i„[95] Orwell'in "*1984"*ü[96] esasen teknolojinin gelişim hızı karşısında toplumsal bir endişeyi dile getirmektedir. Teknolojik gelişimi, transhümanizm ve modern kavramı kapsamında ele alacak olursak esasen Cervantes'in "*Don Quijote"*[97] adlı ölümsüz eserinden Tolkien'in "*Yüzüklerin Efendisi"*[98] üçlemesine kadar pek çok edebi eserde modernleşmenin, sanayileşmenin getireceği buhran ve tehlikeler ele alınmıştır.

Teknolojinin karşı konulamaz gelişimi ve transhümanizm özelinde insan geliştirme düşüncesine karşı fikirler yalnızca edebiyat dünyasında değil psikolojiden felsefeye, siyasetten hukuka pek çok alanda ele alınmakta, halen tartışılmaktadır. Transhümanistler, insan geliştirme teknolojilerinin kullanımı bakımından daha özgürlükçü bir yaklaşıma

[91] Jürgen Habermas, *İnsan Doğasının Geleceği*, çev. Kaan H. Ökten (İstanbul: Alfa, 2021), 62.
[92] Google Scholar sisteminde 2024 yılından bu yana yedi binin üzerinde makale yayımlandığı görülmektedir.
[93] Mary Shelley, *Frankenstein Ya Da Modern Prometheus*, çev. Yiğit Yavuz (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2021).
[94] Aldous Huxley, *Cesur Yeni Dünya*, çev. Ümit Tosun (İstanbul: İthaki Yayınları, 2015).
[95] Yevgeni İvanoviç Zamyatin, *Biz*, çev. Barış Zeren (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2022).
[96] George Orwell, *1984* (İstanbul: Can Yayınları, 2011).
[97] Miguel de Cervantes Saveedra, *La Mancha'lı Yaratıcı Asilzade Don Quijote*, çev. Roza Hakmen (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2018).
[98] J.R.R. Tolkien, *Yüzüklerin Efendisi*, çev. Çiğdem Erkal Yeşilbağdemli (İstanbul: Metis Yayınları, 2022).

sahiptir. Morfolojik özgürlük talebi, insanların geliştirme teknolojilerinin kullanmakta ve bunlardan kaçınmakta özgür bırakılmalarını ileri sürer. Ancak transhümanist söylem, esasen belirli yaşam standartlarını ve biçimlerini diğerine tercih eden bir konumdadır. Bu söylem insan geliştirme teknolojilerinin kullanılmasını teşvik etmekte ve insanı mükemmelleştirmeye ilişkin çalışmaların sürdürülmesi ve benimsenmesini talep etmektedir.[99] Sandberg'e göre morfolojik özgürlük, kişinin beden hakkı üzerine konumlandırılmalıdır. Morfolojik özgürlük yalnızca beden üzerindeki mülkiyet hakkı değil aynı zamanda kişinin kendi isteğine göre bedenini ve kendisini değiştirme hakkını kapsar. Böylece Sandberg, özgürlük hakkını ve kişinin kendi bedeni üzerindeki hakkını kişinin bedenini değiştirme hakkı ile bağdaştırır.[100] Buna göre teknoloji ve morfolojik özgürlük el ele ilerlemektedir. Teknoloji, teknolojik bir hayvan olan insanın kendini ifade edebilmesinin yeni usullerini mümkün kılar ve bunları kullanma özgürlüğü için bir talep yaratır. Bu talep, yeni teknolojilerin üretilmesini sağlar. Yani özünde bu ilişki insanın kendisini gerçekleştirmeye yönelik çabasını ortaya koymaktadır.[101] Dolayısıyla morfolojik özgürlük teknolojiyi geliştiren bir etmen olarak nitelendirilir. Bu kapsamda transhümanistler için geliştirme teknolojilerine karşı yasal düzenlemeler getirmek yahut bu teknolojileri yasaklamak kişisel özgürlükleri kısıtlamak anlamına gelecektir.[102]

Diğer yandan transhümanizmin teklif ettiği özgürlük ortamının başta genetik ve toplumsal olmak üzere pek çok soruna yol açabileceği fikri de uzun yıllardır tartışılagelen meselelerdendir. Genetik açıdan; özellikle CRISPR teknolojileri ile insanda kalıcı genetik müdahalelerin tıbbi sonuçları net değildir. Pek çok bilim insanı, insan genomunda kalıtsal değişiklikler yapmanın hiçbir zaman güvenli olmadığını, herhangi bir hatanın felakete yol açabileceğini düşünmektedir.[103] Nitekim CRISPR teknolojisinin hangi amaçla kullanılacağı 21. Yüzyılın önemli problemlerinden birini teşkil edecektir zira etik risklerin meydana gelmesi, geçmişte yaşandığı gibi insan üzerinde yapılan deneyler gibi insan onuruna aykırı prosedürlerin tekrar etmesi ve kapitalizm yahut çeşitli ideolojilerin aracı haline gelmesinin önlenmesi halen önlenebilmiş problemler olmaktan çok uzaktır.

[99] Robert Ranisch, "Morality", *Beyond Humanism: Trans- and Posthümanism*, ed. Robert Ranisch - Stefan Lorenz Sorgner (Frankfurt: Peter Lang, 2014), 1/158.
[100] Anders Sandberg, "Morphological Freedom - Why We Not Just Want It, but Need It", *The Transhumanist Reader*, ed. Max More - Natasha Vita-More (Chichester: Wiley-Blackwell, 2013), 56-57.
[101] Sandberg, "Morphological Freedom - Why We Not Just Want It, but Need It", 58.
[102] Bardakçı, *İnsanı Geliştirmeye Yönelik Uygulamalar Üzerine Normatif Bir Analiz*, 40.
[103] Doudna - Sternberg, *Yaratılıştaki Çatlak: Gen Düzenlemelerinin Evrime Hükmeden İnanılmaz Gücü*, 188.

Transhümanizm, insan genetiği üzerinde oynama yaparak hastalıklara, yaşlılığa ve ölüme son vermeyi hedeflemektedir. İlaveten morfolojik özgürlük adı altında yeni nesli herhangi bir kısıt olmaksızın şekillendirmek iddiasındadır.[104] Şu hâlde bahsedilen problemlere bir çözüm üretilmeden salt teknolojik gelişimin kapısını açmak pek çok etik ve ahlaki problemlerin yanı sıra tıbbi problemlere de yol açma tehlikesini barındırmaktadır.

1.4.1. Transhümanizm ve Morfolojik Özgürlük Savunusu

Ölüm korkusu, tarihin her döneminde tüm toplumların ortak duygusu olmuştur. Ölüm ve sonrası için çok çeşitli inançlar çok çeşitli merasimler uygulanagelmiştir. Ölümden sonra mumyalanma işlemi pek çok medeniyette görülse de en yaygın uygulaması Mısır medeniyetinde karşımıza çıkmaktadır. Mumyalama işleminde, mumyanın insan vücudu şeklini koruyabilmesi için çok çeşitli prosedürler uygulanmakta, ceset bozulmadan düzgün bir şekilde muhafaza edilmeye çalışılmaktadır. Dolayısıyla mumyalama işlemi aslında bir yeniden dirilişe, sonsuz yaşam arzusuna işaret etmektedir. Bu açıdan *kroyjenik* işlemi de bir tür modern mumyalama olarak ele alınabilir. Kyros, Yunanca soğuk anlamına gelmektedir. Halihazırda modern tıbbın çare bulamadığı hastalıklara yahut ölen insanların bedenlerinin çok düşük sıcaklıklarda saklanması işlemine kriyonik yahut kriyojenik işlem adı verilir.[105] Kriyojenik işleminin temelini çok düşük sıcaklıkların dokuları yüzyıllar boyu koruyabilmesi oluşturur. Bu işlem, yeterince düşük sıcaklıklarda metabolizmanın ve kimyasal değişikliklerin yüzyıllar boyu tamamen durdurulması fikrine dayanır. Kriyojenik koruma işlemleri kalbin durmasından itibaren dokuların -120°C altındaki bir sıcaklıkta minimal değişiklikte korunmasını ifade etmektedir. Yasal ölümün hemen ardından bu işlemlere başlanılabilmektedir.[106] 2024 verilerine göre tüm dünyada 500 kişi kriyojenik dondurma işlemi ile bedenini dondurmuştur. Ayrıca kriyojenik dondurma teknolojilerinin pazar payı 2022 yılı itibariyle 12,5 milyar dolar olup bu meblağ her geçen yıl artmaktadır.[107]

[104] Taviloğlu, *Bilim ve Teknolojinin Ölümsüzlük Yatırımı Olarak Transhümanizm*, 89.
[105] Burcu Öztürk, "Aklın İsyanı: Kironik Ölüm Ya Da Modern Mumyalama", *Transhümanizm ve Karşılaştırmalı İzdüşümü*, ed. Timuçin Buğra Edman (İstanbul: Kastaş Yayınevi, 2019), 100-102.
[106] Benjamin Best, "Scientific Justification of Cryonics Practice", *Rejuvenation Research* 11/2 (2008), 493-494.
[107] "Cryogenics: 2024 Statistics and Facts | Vitality Pro" (15 Ekim 2023).

Transümanistler özünde insan doğasının tamamlanmamış bir yapısı olduğunu, arzu edilen yönde yeniden şekillendirilebilecek eksik bir başlangıç olarak nitelendirirler. Bu anlamda insanın mevcut durumu, evrim sürecinin son noktası değildir. Dolayısıyla mevcut ve muhtemel teknolojinin araçları ile çok daha büyük potansiyellere erişebilecek bir insan algısı tasavvur edilmektedir. Nitekim bazı transhümanistler bu uğurda pek çok ilaç kullanarak yaşamı uzatmayı hedeflemekte bazıları ise kriyojenik beden dondurma yolu ile bedenlerinin ileride yeniden canlandırmayı hedeflemektedir.[108]

Beden dondurma işlemleri kimi transhümanist düşünürler tarafından uygulanmıştır. Sonradan FM-2030 ismini alan Feridun Esfandiyar *"Are You A Transhuman"* adlı eserinde 2030 yılında insanlığın sonsuza dek yaşayabilme imkanına sahip olacağını müjdelemiştir[109] 69 yaşında pankreas kanserinden ölen FM-2030, transhümanist idealleri doğrultusunda Arizona'da bulunan Alcor Yaşam Uzatma Vakfı'na ait kriyojenik beden dondurma tesisinde bedenini muhafaza etmeyi tercih etmiştir.[110]

Transhümanistler genetik müdahaleler doğrultusunda insanın mevcut fiziksel ve bilişsel durumunun aşılabileceği düşüncesini paylaşırlar. Bu doğrultuda insan bedenine yapılan müdahale bireysel bazda uygulanacak olsa dahi bunun toplumsal sonuçları kaçınılmaz olacaktır. Bu doğrultuda karşımıza öjeni kavramı çıkmaktadır. Öjeni kavramı ilk defa Francis Galton tarafından 1883 yılında Yunanca kökünden hareketle "iyi doğum", "ırsiyette soyluluk" anlamında kullanılmıştır. Bununla, daha uygun ırk ve kan türlerinin uygunsuz olanlara galebe çalması şansını arttırarak insan stoğunu geliştirme bilimini kastetmektedir.[111] Galton, öncelikle pozitif öjeniden bahsetmektedir.[112] Pozitif öjeni, toplumca istenen, uygun özelliklerin nüfusta artırılmasını ifade eder ve maksadı yüksek kalitede bireylerin üretimini arttırarak toplumdaki yetenekli insan sayısını arttırmaktır. Elbette ki arzulanan özellikler olduğu gibi toplumda arzulanmayan özellikler de vardır bu noktada Galton, negatif öjeni kavramını öne sürer. Negatif öjeni, kusurlu bireylerin üremesini azaltarak arzulanmayan özelliklerin toplumda azalmasını amaçlar. Öjeni esasen

[108] Bostrom, "Human Genetic Enhancements - A Transhumanist Perspective", 1-2.
[109] FM-2030, *Are You A Transhuman?: Monitoring and Stimulating Your Personal Rate of Growth in a Rapidly Changing World* (New York: Warner Books, 1989).
[110] Casper Skovgaard Petersen, "The Zombie Futurist", *Farsight* (16 Mayıs 2023).
[111] Daniel Kevles, *In the Name of Eugenics: Genetics and the Uses of Human Heredity* (Berkeley: University of California Press, 1985).,ix
[112] Galton, *Essays In Eugenics* (London: The Eugenics Education Society, 1909), 7-12.

aydınlanma temelli ilerlemeci bir harekettir. Ana fikri bilimsel bilginin sosyal problemlere çözüm bulacağı yönündeydi.[113]

Liberal öjeni savunucularından Nicholas Agar, öjeni ile çevresel müdahaleler yoluyla (öğretme, cezalandırma gibi) insanı iyileştirme araçları arasında ahlaki bir fark görmez. Nitekim insanın mevcut bulunan özellikleri bakımından gen ve çevresel etmenler aynı derecede önem arz ediyorsa insanın geliştirilmesi her iki açıdan ele alınmalıdır. Bu açıdan liberaller öjeniyi eğitimle yan yana koyar. Bireylerin daha iyi olması için eğitim kaynakları kullanılırken kişinin daha iyi olması, daha müreffeh bir yaşam sürmesi, yaşamının daha kaliteli olması için kendimizi yalnızca hastalıktan kaçınmakla sınırlandırmamamız gerekir.[114]

Benzer şekilde Julian Savulescu, insan geliştirme teknolojilerinin yalnızca izin verilmesi gereken bir olgu değil aynı zamanda ahlaki bir yükümlülük olduğunu ifade eder.[115] Savulescu, bu ahlaki yükümlülüğü hastalıkları tedavi etmek ve önlemekle aynı kefeye koyar. Ona göre yalnızca gelişebileceğimizi iddia etmek yetersizdir, bilakis gelişmeliyiz.[116] Savulescu'ya göre insan zaten daha iyi bir yaşam için büyük bir ilgi duymaktadır; kadınların estetik operasyonlara duyduğu alaka, erkeklerin daha hacimli kaslara sahip olmak için kullandıkları steroidler; bilişsel olarak daha stabil ve etkin hale gelebilmek için tüketilen nikotin, kafein ve Ritalin türü ilaçlar; psikolojik olarak daha iyi hissetmek için Prozac[117] türü ilaçlar günümüz insanının ayrılmaz bir parçası haline gelmiştir.[118] Nitekim, günümüzde ortalama insan ömrü 75-80 yıl olarak öngörülmektedir.[119] Savulescu, yalnızca kalp hastalıkları, kanser gibi hastalıkları tedavi için kullanılan işlemlerin insan ömrünü en çok 12 yıl uzatacağını aktarır. Ancak kök hücre değişimi,

[113] Michael Selgelid, "Moderate Eugenics and Human Enhancement", *Medicine, Health Care and Philosophy* 17 (2014), 4.
[114] Nicholas Agar, "Liberal Eugenics", *Public Affairs Quarterly* 12/2 (1998), 139-142.
[115] Bardakçı, *İnsanı Geliştirmeye Yönelik Uygulamalar Üzerine Normatif Bir Analiz*, 48.
[116] Julian Savulescu, "Genetic Interventions and the Ethics of Enhancement of Human Beings", *The Oxford Handbook of Bioethics*, ed. Bonnie Steinbock (New York: Oxford University Press, 2007), 517.
[117] Depresyon için kullanılan ve beyindeki serotonin seviyesini arttıran bir ilaç.
[118] Savulescu, "Genetic Interventions and the Ethics of Enhancement of Human Beings", 517-520.
[119] "Hayat Tabloları, 2021-2023", *Türkiye İstatistik Kurumu* (Erişim 03 Mayıs 2025).

yaşlanan dokuların sağlıklı olanlarla değiştirilmesi gibi teknolojilerin kullanılması ile ortalama yaşamın 120 yıla çıkabileceğini iddia etmektedir.[120]

Savulescu, tezini gelişim lehine üç argüman üzerine kurar. Öncelikle Savulescu'ya göre eğitim yahut dış müdahale ile biyolojik müdahale etmek arasında ahlaki bir fark bulunmamaktadır. Bu kapsamda bir ebeveynin çocuğunu iyi olana yönlendirmemesi ne kadar yanlışsa çocuğunu biyolojik olarak iyiye yönlendirmemesi de o kadar yanlıştır. İkinci olarak çocuklarımıza nasıl ki daha iyi bir hayat inşa etmek için ekonomik, kültürel, fiziksel birtakım önlemler almaktayız aynı şekilde genetik müdahaleler bu ekonomik, kültürel ve fiziksel önlemlerden farklı değildir. Bazı bilim insanları ve düşünürler genetik manipülasyonun geri döndürülemez işlemler olmaları sebebiyle bunu bir tehdit olarak görür ancak Savulescu çevresel müdahalelerin de benzer şekilde geri döndürülemez olduğunu savlar. Çocuk yaşta ihmal edilmek, istismar edilmek insanı ömür boyu yaralar, piyano çalmayı çocuk yaşta öğrenen bir insanın bunu unutması mümkün olmayabilir. Bu kapsamda Savulescu genetik müdahaleler ile çevresel müdahalelerin geleceğe yönelik yarattığı etki bakımından benzer özellikler taşıdığını ve bundan dolayı her iki müdahale yönetiminin ahlaki olarak aynı zeminde tutulmasını tutarlı olduğunu ifade etmektedir. Üçüncü olarak ise Savulescu eğer hastalıkların tedavi edilmesini ve önlenmesi için müdahaleyi kabul ediyorsak insanın daha iyi olabilmesi için de müdahaleyi kabul etmemiz gerektiğini ifade etmektedir.

Savulescu'ya göre sağlık, iyi yaşamamızı sağlar, hastalık ise iyi olanı yapmamızı engeller. Sağlık araçsal olarak iyi olabilmemizi sağladığı için değerlidir. Öyle ki yazara göre teknoloji, ahlaki karakterimizi geliştirmek için dahi kullanılabilir. Nitekim iyi bir eğitim, iyi örnek teşkil etme, disiplin ve diğer yöntemlerle daha iyi çocuklar yetiştirmeye çalışırız. Biyolojiyi değiştirerek; empati, hayal gücü, sempati, adalet, dürüstlük gibi özellikleri teşvik ederek insanları daha ahlaklı olmaya yatkın hale getirebilmek mümkün olabilecektir.[121] Savulescu her ne kadar biyolojik müdahalelerin insanı daha ahlaklı olmasına katkı sağlayacağını savlasa da edebiyat dünyasında Aldous Huxley'in *Cesur Yeni*

[120] Savulescu, "Genetic Interventions and the Ethics of Enhancement of Human Beings", 518.
[121] Savulescu, "Genetic Interventions and the Ethics of Enhancement of Human Beings", 520-525.

Dünya'sı[122] ve Anthony Burgess'in *Otomatik Portakal*'ı[123] gibi eserlerde bu mesele sık sık ele alınmış, insan ahlakı gibi hassas bir terazinin dışarıdan müdahaleler karşısında çok savunmasız olduğunu, beklenenden çok daha kötü sonuçların doğabileceği pek çok eserde yansıtılmıştır.

Transhümanist ideal her ne kadar seküler bir düşünce sistemine sahip olsa da Pierre Teilhard de Chardin (1881-1955) Hristiyan inancı çerçevesinde insan geliştirmeyi yine dini merkeze alarak savunmaktadır. Chardin hem bir Cizvit papazı hem de paleontolojisttir. Ona göre evrim, tanrının Krallığı'na giden bir süreç olup gelecekte bütün makineler birbiriyle bağlantılı küresel bir ağ kuracaktır. Bu şekilde insan zihni yeniden zirve noktaya ulaşacak, zamanın ve mekânın maddi sınırlarını aşacaktır. Biyoloji ve teknolojinin bütünlüğü kapsamında tekillik fikrine karşılık de Chardin teknolojinin yardımıyla tanrı ve insanın birliğinin gerçekleşeceğini öngörmektedir.[124]

Transhümanist ideal, diğer pek çok etik görüşün teknolojik gelişmelere karşı eleştirel tutumunun aksine evrimci bir bakış açısıyla daha aktif bir teknoloji politikasını benimser. Bu yaklaşım sağlıklı ve uzun bir yaşamı, daha üstün insan belleği ve zihin yetilerini, duygusal deneyimlerimizi daha keskinleştirmeyi ve neticeten genel olarak insan yaşamı üzerinde daha üstün bir kontrol sağlamayı hedefler. Ancak insan potansiyeli üzerindeki bu aktif ve olumlu yaklaşım; insanın doğayla oynaması, tanrı rolüne bürünmesi yahut insanın kibirle hareket ediyor oluşuna yorulabilmektedir.[125] Kimi transhümanistler bu eleştirileri dikkate almazken kimileri ise fayda-zarar hesabı yapıldığında insanın geliştirilmesinin muhtemel faydalarının, muhtemel zararlara baskın çıkacağı görüşündedir.[126]

Ancak belirtmek gerekir ki insan genetiğine teknoloji ile müdahale etmek başta olmak üzere insan geliştirmeye insanın teknoloji vasıtası ile değiştirilmesinin ahlaki açıdan

[122] Huxley, *Cesur Yeni Dünya*.
[123] Anthony Burgess, *Otomatik Portakal*, çev. Dost Körpe (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2007).
[124] Bilal Sambur, "Dine Büyük Meydan Okuma: Transhümanizm", *Yapay Zeka Transhümanizm ve Din*, ed. Muhammed Kızılgeçit vd. (Ankara: T.C. Cumhurbaşkanlığı Diyanet İşleri Başkanlığı, 2022), 150.
[125] Bostrom, "Human Genetic Enhancements - A Transhumanist Perspective", 2.
[126] Bostrom, "Transhumanist Values", 9.

yanlış yahut şüpheli olduğuna ilişkin kaygılar pek çok transhümanist tarafından kabul görmez. Bu açıdan genetik iyileştirmelerin olumsuz yönlerine ilişkin itirazların meşru olduğunu kabul etseler dahi başarılı şekilde uygulanan genetik değişimlerin getirebileceği muazzam faydalar dikkate alındığında bu endişelerin tolere edilebilir olduğunu iddia ederler. Çocuklarımızın genlerini seçebiliyor olmak ebeveynlerin çocuklarını sadece birer ürün olarak görmesine sebep olacak ve tüketim kültürünün tahakkümü ile artık bir kalite kontrol mekanizması çerçevesinde üreme işlemininin yürütüleceği endişesine sebep olabilecektir.[127] Bostrom, bu kültürel yozlaşma tehlikesinin farkındadır. Ancak genetik gelişmenin ve insanın evriminin ilerlemesinin bu tehlikeleri göze alma pahasına yüksek potansiyel vadettiğini kabul etmektedir.

Transhümanistlerin belli riskleri kabul etmesine karşılık kimi düşünürler bu risklerin önü alınamayacak etik ve toplumsal problemlere yol açacağını ifade etmektedir. Bu anlamda transhümanist özgürlük taleplerine karşı çıkan düşünürler biyomuhafazakârlar olarak nitelendirilmektedir.

1.4.2. Biyomuhafazakârlar

Transhümanizm fikri pek çok akademisyen ve düşünür tarafından heyecan ve büyük beklentilerle savunulsa da özellikle insan bedeni üzerindeki sınır tanımaz müdahale talebi, transhümanizm düşüncesinin pek çok açılardan eleştirilmesine yol açmıştır. Ancak, transhümanizme ilişkin eleştiri yapmak düşünüldüğü kadar kolay olamayacaktır. Zira transhümanizm etiketinin altında birbirinden bağımsız denilebilecek pek çok fikir bulunmaktadır. Yalnızca akademik fikir ayrılıkları değil aynı zamanda transhümanizm kavramının üzerinde henüz mutabık kalınmış kesin bir tanımın olmaması da transhümanizm eleştirisi için zorluklar yaratmaktadır. Özellikle kolayca indirgenip, eleştirilmek için sabit bir yapıya sahip olmayan transhümanizm düşüncesi, transhümanizm karşıtları yahut eleştirileri bakımından zor bir hedeftir.[128]

[127] Bostrom, "Human Genetic Enhancements - A Transhumanist Perspective", 7-8.
[128] M. J. McNamee - S. D. Edwards, "Transhumanism, Medical Technology and Slippery Slopes", *Journal of medical ethics* 32/9 (2006), 513.

Transhümanizm savunucuları, insan geliştirme teknolojilerinin yaygın şekilde kullanılması gerektiğini, bireylerin bu teknolojilerden hangilerinin uygulanması gerektiği hususunda geniş bir takdir yetkisi verilmesini ve ebeveynlerin çocukları için bu teknolojilerden hangilerinin kullanılması gerektiği noktasında seçim hakkının olması gerektiğini savunur. Bunun aksine biyomuhafazakârlar ise teknolojinin insan doğasını değiştirmek için kullanılmasına karşı çıkarlar. İnsan onurunun muhafazası için bu teknolojilerin kullanımına sıkı tedbirler getirilmesini talep ederler zira biyomuhafazakârlar için insan geliştirme teknolojileri insanlık onurunu zedeleme tehlikesi bulunan uygulamalardır.[129] Biyomuhafazakârlar; insanın özüne, insan onuruna, insan haklarına farklı yaklaşımlar sergilese de temel argüman, insan geliştirme teknolojilerinin gelecekte ne gibi zararlar verebileceğinin ve insana yapılan bu doğa dışı müdahalenin insanda ne gibi bir değişikliğe yol açacağının bilinmemesidir. Bu sebeple insan geliştirme teknolojilerine temkinli yaklaşılması ve hatta yasaklanması gerekmektedir.

Transhümanistlerin talep ettiği morfolojik özgürlük, herhangi bir sınırlama ve kısıtlama olmaksızın insan geliştirme, gelecek nesilleri etkileyecek şekilde genetik müdahaleler pek çok düşünür tarafından eleştirilmiştir. Nitekim transhümanizm düşüncesinde insan bir madde olarak tasavvur edilmekte, insan olgusunun kendisi gelişime konu edilmektedir.[130] Bu sebeple geleneksel ve geleneksel olmayan pek çok eleştiriye maruz kalmıştır. Bu eleştiriler; dini, felsefi ekonomik ve kültürel açılardan ele alınmıştır. Dini açıdan ele alındığında insanın kendisini tanrının yerine koyması eleştirilmiş, felsefi bakımdan ise onuru bakımından doğuracağı problemler ele alınmıştır.[131] Diğer yandan kapitalist toplum ve tüketim toplumunun getirdiği endişeler insan geliştirme teknolojilerine yalnızca zenginlerin erişim sağlayacağı düşüncesiyle sınıf farkının daha da

[129] Bostrom, "In Defence Of Posthüman Dignity", 202.
[130] Hüsnü Aydeniz, "Geleneksel Değerler Üzerinden Bir Transhümanizm Eleştirisi", *İlahiyat Tetkikleri Dergisi* 53 (2020), 358.
[131] Kurt, *Transhümanizm ve Tekillik Bağlamında Dinin Geleceği*.

belirginleşeceğini vurgulamaktadır.[132] Kültürel açıdan ise biyoiktidar kavramı üzerinden doğum politikalarına vurgu yapılmaktadır.[133]

1.4.2.1. Transhümanizmin Din Açısından Değerlendirilmesi

İnsanın biyolojik, psikolojik, sosyal ve fiziksel açılardan insan ötesi yeni bir varlığa dönüşümünü ifade eden transhümanizm karşısında bütün insani tecrübe kategorileri gibi dini tecrübe alanlarının da nasıl değişim ve dönüşüm geçireceği, bütün dünya dini inançlarının karşısında çetin bir problem olarak ortaya çıkmaktadır. Bu açıdan dinin ve insanlığın geleceği bu yeni teknolojilere nasıl tepki vereceklerine göre şekillenecektir.[134]

Transhümanist düşünce ile din anlayışının kıyaslanabilmesi için öncelikle dinin nasıl tanımlandığına bakmak gerekir. Temelde din, ferdi ve içtimai yanı bulunan, fikri ve uygulama bakımından belli bir sistematiğe sahip, insanlara bir yaşama tarzı sunan, belli bir dünya görüşü etrafında toplayan bir kurum olarak nitelendirilir. Özellikle kitabi dinler dikkate alındığında birbirine benzeşen üç unsur bulunmaktadır; inanç, ibadet ve ahlak.[135] Bir başka tanımlamaya göre ise dünya dinlerinin temel ortak noktaları; doğa üstü varlıklara inanmak, kutsal olan ile dünyevi olan arasında bir ayrım yapmak, belli başlı ritüellere sahip olmak, belli bir ahlaki koda sahip olmak, dini duygu ve tecrübelerden yararlanmak, dua ve tanrı ile iletişime geçme ihtiyacı, kapsayıcı bir dünya görüşü ve bu dünya görüşü doğrultusunda bir yaşam biçimine sahip olmak ve bu yaşam biçimini destekleyen bir sosyal gruba sahip olmak.[136]

2007 yılında Dünya Transhümanist Derneğinin (WTA) kendi üyeleri arasında yapılan ankete göre üyelerin üçte ikisinin ateist, agnostik yahut bir başka seküler düşünceye sahip olduğu açıklanmıştır. Diğer yandan herhangi bir dini yahut spiritüel inanca sahip

[132] Michael J. Sandel, *The Case Against Perfection: : Ethics in The Age Of Genetic Engineering* (Cambridge: The Belknap Press Of Harvard Unıversıty Press, 2007); Luc Ferry, *Transhümanist Devrim: Tekno-tıp ve dünyanın überleşmesi hayatlarımızı nasıl altüst edecek?*, çev. Kağan Kahveci (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2023).
[133] Michel Foucault, *Biyopolitikanın Doğuşu* (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2015); Byung-Chul Han, *Psikopolitika* (İstanbul: Metis Yayınları, 2020).
[134] Sambur, "Dine Büyük Meydan Okuma: Transhümanizm", 147-148.
[135] Mehmet S. Aydın, *Din Felsefesi* (İzmir: İzmir İlahiyat Vakfı, 2010), 6.
[136] Tirosh Samuelson, "Sekülerist Bir İnanç Olarak Transhümanizm", 68.

üyelerin çoğunluğu transhümanizmin din ile uyumlu olduğunu, yalnızca %8 oranında katılımcının transhümanizm ile dinin uyumsuz olduğunu düşündüğü, seküler katılımcıların çoğunluğunun ise transhümanizmin en azından bazı din biçimleriyle uyumlu olabileceği yahut sentezlenebileceğini düşündüğü, seküler katılımcıların yalnızca üçte birinin transhümanizm ile dinin bağdaşmayacağını düşündüğü ortaya konulmuştur.[137]

Transhümanizme yüzeysel bir bakış ile mükemmellik arayışı; insan gelişimine odaklanma, yoksulluk, hastalık ve acı gibi sosyal hastalıkları ortadan kaldırma gibi başlıklar çerçevesinde transhümanizm ile geleneksel dinlerin bir takım ortak noktaları bulunduğu görülebilecektir. Bu açıdan geleneksel inanç sahipleri dua, ritüel ve ahlaki disipline başvururken transhümansitler teknolojiyi öncelemektedir.[138] Transhümanistlerin büyük çoğunluğu kendilerini ateist, deist yahut agnostik olarak tanımlamış olsa da transhümanizmin temellerinde Antik dönemin dini mirası ve o mirasın devamı olan Yahudi ve Hristiyan dinleri bulunmaktadır.[139]

Transhümanist Max More, transhümanizm ve din ilişkisini açıklarken, dinin özünü inanç ve ibadet olarak ele alır. Ona göre transhümanizm ise herhangi bir doğa üstü güce yahut varlığa inanmadan, dinlerin diğer özelliklerine başvurmadan anlam yaratmayı felsefi çerçevede oluşturarak; NBIC (nanoteknoloji, biyoteknoloji, bilgi teknolojileri, bilişsel bilim) teknolojileri, yapay zeka, yaşam süresini uzatma gibi çeşitli bilim ve teknolojiler vasıtasıyla meydana gelecek radikal değişimleri tanır ve bu açıdan dinin bazı işlevlerini üstlenir.[140] Bununla birlikte transhümanistlerin dine mesafeli duruşuna karşılık transhümanizmin sonsuzluk algısının dinsel nitelikleri haiz olduğu hususu sık sık dile getirilmektedir.[141]

Transhümanizmi tek bir düşünce sistemi olarak ele almak mümkün değildir. Bu açıdan pek çok fraksiyon üzerinden bu düşünce temellendirilmektedir. Ebedi Yaşam

[137] James J. Hughes, *Report on the 2007 Interests and Beliefs Survey of the Members of the World Transhumanist Association* (Willington CT: World Transhumanist Association, 2008), 3-4.
[138] Tirosh Samuelson, "Sekülerist Bir İnanç Olarak Transhümanizm", 68.
[139] Hafize Yazıcı - Zeynep Keleşoğlu, "Yapay Zeka, Transhümanizm ve Din Kapsamında Gerçekleşen Etkinlikleri Değerlendirme", *Yapay Zeka Transhümanizm ve Din*, ed. Muhammed Kızılgeçit vd. (Ankara: T.C. Cumhurbaşkanlığı Diyanet İşleri Başkanlığı, 2022), 223.
[140] More, "Transhumanism: Towards a Futurist Philosophy" (1996 1990), 1-2.
[141] Kurt, *Transhümanizm ve Tekillik Bağlamında Dinin Geleceği*, 48.

Kilisesi, Terasem gibi hareketler din temelli olarak transhümanizm düşüncesini desteklemektedir. Örneğin Terasem hareketi, nano ve biyoteknolojinin kullanımını teşvik eden, bilimsel araştırma ve geliştirmeleri destekleyen bir transhümanist hareket olarak karşımıza çıkar. Bu dinin tanrısı teknolojiktir. Teknoloji ile her şeyi daha iyi bilen, her yerde ve her zaman mevcut daha güçlü ve faydalı bir tanrı yaratılır.[142]

Her ne kadar insanlığın kurtuluş düşüncesi ile transhümanizm düşüncesi özellikle Batı Dinleri bakımından benzerlik arz etse de transhümanist düşünürlerin pek çoğu kendini dindar olarak nitelendirmemektedir. Bu kapsamda tanrının insana verdiği hayat hediyesinin temelli ve geri dönülmez şekilde değiştirilmesine olan teşvik edici yaklaşımları, kimi durumlarda tanrının yerine geçerek insanlığın kaderi üzerinde söz hakkı talep etmeleri, transhümanist düşüncenin din temelli düşünceler bakımından eleştirilmesine yol açmıştır. Nitekim Ray Kurzweil'e göre evrim; daha karmaşık olana, daha güzele, daha fazla zekaya ve daha iyiye yönelmektedir. Ona göre evrim, tek tanrılı dinlerin tanrısı gibi sınırsız güce sahip değildir. Ancak gelişmelerin hızı ve gerçekleşen patlamalarla o yöne doğru ilerlemektedir. Böylelikle evrim, tam olarak sonsuz kavramına ulaşamasa da Tanrı kavramına doğru hızla ilerlemektedir.[143]

1.4.2.2. Transhümanizmin İnsan Onuru Açısından Değerlendirilmesi

İnsan bedenine henüz doğmamışken yapılan genetik müdahaleler insanın koşullu olarak üretilmesi ve bir takım genetik incelemelerden geçtikten sonra var olmaya ve gelişmeye layık olacağı düşüncesi insan onuru anlayışı ile bağdaşmamaktadır.[144] İnsan üzerinde yapılan teknolojik geliştirmelere mesafeli yaklaşan biyomuhafazakâr Regine Kollek'in uyarısı, insanı biyolojik, fiziksel, bilişsel açıdan kusurlu bulan transhümanizm düşüncesinin bir öjeni uygulamasına dönüşme ihtimaline karşı uyarmaktadır.[145]

[142] Kurt, *Transhümanizm ve Tekillik Bağlamında Dinin Geleceği*, 59.
[143] Ray Kurzweil, *İnsanlık 2.0: Tekilliğe Doğru Biyolojisini Aşan İnsan* (İstanbul: Alfa, 2016), 569.
[144] Habermas, *İnsan Doğasının Geleceği*, 43.
[145] Taviloğlu, *Bilim ve Teknolojinin Ölümsüzlük Yatırımı Olarak Transhümanizm*, 81.

Modern hukuk sistemi, hümanist insan düşüncesi üzerinden inşa edilmiştir.[146] Bu kapsamda insanın insan olmasından dolayı kıymet gördüğü ve haklarının sırf bu sebepten teslim edildiği hukuk düzlemi transhümanist talepler doğrultusunda şekillenecek dünya görüşü neticesinde kendisini revize etmek ve adapte olmak zorunda kalacaktır.

Bir kişinin insan haklarının öznesi sayılabilmesi için nelerin gerekli olduğuna yönelik farklı görüşler mevcuttur. Kimilerine göre bireyin insan haklarının öznesi olabilmesi için biyolojik olarak insan olması, başkalarının haklarını ihlal etmekten kaçınması, yaşamaya karşı belli bir istek duyması aranırken kimilerine göre ise yalnızca insan olması yeterlidir.[147] Donnelly, insan haklarını insan doğasına dayandırır. Ona göre insan doğası; toplumsal, tarihsel ve ahlaki unsurlardan oluşur. Dolayısıyla insan onuru, insan haklarının uygulanmasına dayanan toplumsal bir proje olarak nitelendirilmektedir.[148] Bu anlamda özellikle Transhümanist düşüncenin edebi kurgunun sınırlarından çıkıp insan hayatının önemli bir noktası haline gelmesiyle biyolojik insan tanımının sınırlarını tekrar düşünmekte fayda vardır. Biyolojik insandan bahsedildiğinde genlerden oluşan, belli işlevleri olan çeşitli organlara sahip olan bir varlık anlaşılmaktadır. Ancak transhümanizm; insanı sınırlayan genleri değiştirmeyi, organların daha işlevsel olanlarıyla değiştirilmesini ve insanın biyolojik doğasından kaynaklanan hastalık, acı, ölüm gibi rahatsızlıklardan kurtulmayı amaçlamaktadır. Bu anlamda biyolojik olan insanın hala insan olarak kalabilmesinin sınırı nerede çekilmelidir? Bu tartışma ilerleyen bölümlerde teferruatıyla yapılacaktır.

1.4.2.3. Transhümanizme Karşı Duyulan Endişeler

Transhümanizmin hayatın ve insan bedeninin tümünü kuşatıcı talepleri karşısında pek çok endişe doğmakta, teknolojinin gelişimi karşısında bu endişeler her geçen gün daha da somutlaşmaktadır. Bu endişeler yukarıda izah ettiğimiz dini endişeler ve insan onuruna ilişkin tehditlere karşı duyulan endişelerin yanı sıra; ekonomik, siyasi, hukuki, psikolojik pek çok endişe ve tereddüdü beraberinde getirmektedir. Gelişen teknolojilerin uluslararası

[146] Çıtak, "Transhümanizm Karşısında Hukuk Devleti İdeali", 3.
[147] Harun Tepe, *İnsan Hakları Felsefesi* (Ankara: Bilgesu Yayınları, 2018), 19.
[148] Jack Donnelly, *Universal Human Rights In Theory and Practice* (Ithaca: Cornell Univesity Press, 2013), 15-17.

şirketler tarafından geliştiriliyor olması, ekonomik olarak dezavantajlı grupların insan geliştirme teknolojilerine erişemeyeceği endişesini uyandırmakta maddi açıdan kuvvetli olanlar ile aralarında ekonomik uçurumun yanı sıra bedensel ve zihinsel uçurumun da genişleyeceği muhtemel senaryolardan birisidir.

Yaşamın bizzat kendisine müdahale etmek, serbest piyasa koşulları bir tarafa bırakıldığında dahi kendi içinde riskler taşımaktadır. Edebiyat dünyasında bilimin kontrolden çıkması, Sanayi Devriminden bu yana sıklıkla işlenen bir konsept olmuştur. Genetik müdahalelere ilişkin tedavi etme üzerine kurulu vaatler, insan geliştirme teknolojilerinin temelinde yer alan öjenik potansiyelin gölgesinde kalmaktadır.[149] Bu açıdan kimi biyoetikçiler insanların, insanlığın en temel unsuru olan insan formunun korunması konusunda ahlaki bir vazifesi olduğunu iddia etmektedirler.[150] Her ne kadar transhümanizme getirilen tüm eleştirilerin ele alınması mümkün olmasa da biyoetik alanında oldukça sık sunulan argümanlar ve transhümanizm eleştirileri bakımından Fukuyama'nın, Sandel'in ve Habermas'ın eleştirilerine yer verilecektir.

1.4.2.3.1. Francis Fukuyama

Transhümanizm eleştirilerinden biri, doğanın ahlaki normlarımıza kaynaklık etmesi sebebiyle insan doğasının modifiye edilmesi yahut değiştirilmesi, evrensel ahlakı yok etme tehlikesini dile getirir[151] Fukuyama, doğaya müdahale etmenin sistemin işleyişini geri dönülmez biçimde tahrip edeceğini savunur. Fukuyama, insan doğasının karmaşıklığını ele alırken çevre ile ilişkilendirir. Nitekim ekosistemler çoğunlukla tümüyle anlamlandıramadığımız, karmaşık ve birbiriyle iç içe ve bağlantılı bütünlerdir. Bir baraj inşa etmek yahut tek bir tür bitki yetiştirmek gibi müdahaleler, gözlemlenemeyen ilişkileri bozar ve sistemin dengesini öngörülemez şekilde bozar. Fukuyama, insan doğasının da böyle olduğunu savunur. İnsan doğasını anladığımızı ve fırsatını bulduğumuzda değiştirebileceğimizi düşünmek isteriz. Ancak doğaya üstün gelmek düşünüldüğü kadar kolay değildir zira evrimin acımasız bir uyum sağlama anlayışı vardır. İnsanın halihazırda

[149] Kaushik Sunder Rajan, *Biocapital: The Constitution of Postgenomic Life* (London: Duke University Press, 2006), 208.
[150] Rita Risser, "A Tory And Lıberal Spar On The Ethıcs Of A Posthüman Future", *Public Affairs Quarterly* 25/1 (2011), 53.
[151] Ferry, *Transhümanist Devrim: Tekno-tıp ve dünyanın überleşmesi hayatlarımızı nasıl altüst edecek?*, 38.

hoşlanılmayan, değiştirilmesi gereken bazı özellikleri olduğu düşünülebilir ancak bu tür eğilimlerin bazı geçerli evrimsel nedenleri bulunmaktadır.[152]

Fukuyama'ya göre biyoteknolojiler insan ahlakının temellerini yerle bir etmekle kalmaz. Eleştirilerini transhümanist teknolojilerin yeni bir öjenik meşruiyet sağlaması sebebiyle derinleştirir. Fukuyama, bu yeni öjenik anlayışın Nazizim modelinden ayrıştığını kabul etmektedir. Nitekim Nazi modelindeki öjenizmin hem yok edici hem de devletçi olduğunu, oysa bu yeni öjenizmde karar ebeveynler ve bireyler tarafından özgürce verilir. Bu kapsamda bu tercih hakkının bireyler bazından ileride pişmanlık yahut aileye içerleme ihtimalleri bulunmaktadır.[153]

1.4.2.3.2. Michael Sandel

Harvard'da otuz sene ders veren Micahel Sandel, transhümanizme ilişkin önemli bir diğer eleştirmen olarak karşımıza çıkar. *The Case Against Perfection: Ethics in The Age Of Genetic Engineering* adlı kitabının girişinde iki olaydan bahsetmektedir. İlk olayda her iki tarafın da sağır olduğu bir çift, tercihen sağır bir çocuk sahibi olmak istemektedir. Çifte göre sağırlık, kültürel bir kimlik olup tedavi edilecek bir rahatsızlık değildir. Çift, sağır topluluğunun aidiyet ve bağlılık gibi duygularını çocuklarıyla paylaşmak istediğini ifade etmiş ve bu hedefe ulaşmak için ailesinde beş jenerasyondur sağırlık olan birisinden sperm bağışı alarak nihayet istedikleri hedefe ulaşmıştı. Netice itibariyle oğulları sağır olarak doğdu.[154] Bu olayı açıkladıktan sonra Sandel, tasarım sonucu sağır bir çocuğun doğmasının doğru olup olmadığını sorar ve hemen ardından bir başka olayı ekler: Çocuk sahibi olamayan bir çift yumurta donörü aramaktadır. Ancak çiftin birtakım şartları vardır; donör 177 cm üzeri boya sahip olacak, ailesinde büyük bir hastalık bulunmayacak ve SAT (üniversite giriş sınavı) sınavından 1400 puan ve üzerini almalıdır. Bunun karşılığında çift donöre 50.000USD teklif edilmektedir. Sandel'in ikinci örneğindeki çift ilk örnekteki çiftin aksine toplumsal baskıya maruz kalmamıştır. Sandel her iki örneği de prensipte birbirinden

[152] Fukuyama, *Our Posthüman Future: Consequences of the Biotechnology Revolution*, 97-98.
[153] Ferry, *Transhümanist Devrim: Tekno-tıp ve dünyanın überleşmesi hayatlarımızı nasıl altüst edecek?*, 39.
[154] Sandel, *The Case Against Perfection: : Ethics in The Age Of Genetic Engineering*, 1-2.

ayırmaz ve genetik piyangonun aşırılıklarının konusu olarak niteler ve genetik taleplerin bazılarının neden normal karşılandığını, diğerlerinin ise anormal karşılandığını sorar.[155]

Sandel kitabının ikinci bölümünde geliştirme teknolojilerinin insanın kendi çabasıyla özgürce hareket edebilme yetisini tehdit ettiğini açıklar. Buna göre bir maratonu disiplin, çalışma ve antrenman sayesine tamamlayabilmek bir meseledir genetik olarak geliştirilmiş kaslar yardımıyla başarmak başka bir şeydir. Sandel'e göre insan geliştirme teknolojilerinin rolü arttıkça başarıya duyulan hayranlık ve bundan tatmin tatmin azalmaktadır.[156] Üçüncü bölümde Sandel, ebeveynlerin çocuklarını olduğu gibi kabul etmesini ele alır. Çocukların bir mühendislik tasarımı, kendi irademizin bir ürünü olarak görmemek, onların bir lütuf olduğu algısını yerleştirir ve böylece çocuğun sahip olduğu yeteneklerden ve niteliklerden bağımsız olarak sevgi duyulmasına sebep olur. Sandel'e göre biyo-mühendislik ve genetik müdahaleler bu lütuf algısını yerinden edecektir.[157] Sandel'in bu hususta endişelendiği nokta, rekabetçiliğin her geçen gün arttığı bir toplumda ebeveynlerin kendi evlatlarının diğerlerinden daha avantajlı olması için bir tür kusursuzluk yarışına girmeleridir.[158]

Bu eleştirin yanı sıra Sandel, Fukuyama gibi öjeni meselesini ele alır. Fukuyama'nın eski ve yeni öjeni kavramlarını genişleterek; eski öjeni, serbest piyasa öjenisi ve liberal öjeni açılımlarını yapar.[159] Ancak nihayetinde Sandel'e göre sorunun temeli aynıdır. Zira her durumda insan, şeyleştirilir ve bir meta olarak ele alınır.[160] Sandel eserinin son kısmında öjeni ve genetik müdahalelerin doğanın yahut tanrının fark etmeksizin insana bahşettiklerine karşı iradeyi öne çıkardığını ifade etmektedir. Benzer şekilde doğaya hükmetmek ona saygı duymanın önüne geçmektedir. Sandel, bahşedilmişlik kavramını ortaya koyarak genetik müdahalelerin, bu bahşedilmişliğe aykırı olacağını savunur. Sandel'in düşüncesinde bahşedilmişlik kavramı salt dinsel bir mana taşımaz. Bu kavrama seküler düşünce sistemi ile de yaklaşılabilir. Zira biyo-teknoloji ve genetik müdahaleler insan yetilerine karşı lütuf duygusunu ortadan kaldıracak olursa insan ahlakının üç temel

[155] Sandel, *The Case Against Perfection: : Ethics in The Age Of Genetic Engineering*, 2.
[156] Sandel, *The Case Against Perfection: : Ethics in The Age Of Genetic Engineering*, 25.
[157] Sandel, *The Case Against Perfection: : Ethics in The Age Of Genetic Engineering*, 45.
[158] Ferry, *Transhümanist Devrim: Tekno-tıp ve dünyanın überleşmesi hayatlarımızı nasıl altüst edecek?*, 47.
[159] Sandel, *The Case Against Perfection: : Ethics in The Age Of Genetic Engineering*, 63-83.
[160] Ferry, *Transhümanist Devrim: Tekno-tıp ve dünyanın überleşmesi hayatlarımızı nasıl altüst edecek?*, 48.

unsurunu dönüştürecektir. Bunlar alçakgönüllülük (humility), sorumluluk (responsibility) ve dayanışma (solidarity).[161] Buna karşılık Luc Ferry, Sandel'in transhümanizm ve genetik müdahalelere ilişkin itirazlarını dikkatle incelemeye değer görmesine karşın insanın; hastalıktan, yaşlılıktan ve ölümden kurtulma gayretinin bu itirazların önüne geçeceğini düşünmektedir. Bu kapsamda Ferry, her şeyi yasaklamak ve her şeye izin vermek arasında üçüncü bir yöntem bulunmasını teklif etmektedir.[162]

1.4.2.3.3. Jürgen Habermas

Transhümanist pratiklerin ahlaki problemlerini ele alan Habermas, önceden genetik müdahale ile bir kişinin öjenik olarak programlanmasını ve önceden belirlenmiş bir hayatı yaşamaya zorlanmasını ahlaki olarak uygunsuz bulur.[163] Habermas, eleştirisini öncelikle bir karşı eleştiri üzerinden temellendirir. Buna göre bir çocuğun, ebeveynlerinin mesleki geleneklerini devam ettirmesi, ailenin talepleri doğrultusunda birtakım yetenekler geliştirilmesi pekâlâ mümkündür. Ancak bu tür yönelimlere sahip olmak, beden ve ruhsal varoluşa yabancılaşmaya yahut insanın kendi yaşamını sürmeye yönelik özgürlüğün sınırlandırılmasına yol açmaz. Nitekim toplumsallaşma süreçleri Habermas'a göre yalnızca iletişimsel eylemle mümkün olup bunun şekillendirici gücü karşılıklı anlaşma ile ortaya çıkmaktadır. Bu kapsamda ebeveynlerin yürütmüş olduğu eğitim sürecinin interaktif yapısı, karakter biçimlendirmeye yönelik beklentileri itiraz edilebilir kılmaktadır.[164]

Diğer yandan Habermas, öjenik müdahalelerin eşitler arasındaki karşılıklılığı ortadan kaldırdığını ifade eder ve bir kişinin genetik donanımı üzerinde tek taraflı olarak ve rıza alınmaksızın karar alınmasının kişinin yaşımı üzerinde hükmetmesi anlamına geldiğini ifade ederek genetik müdahaleleri eleştirir.[165] Ona göre gen manipülasyonu, kişilerin öz anlayışını kökünden değiştirecek ve böylece modern hukuk ve ahlak tasavvurları ile birlikte toplumsal bütünleşmeye yönelik normatif değerler de zarar

[161] Sandel, *The Case Against Perfection: : Ethics in The Age Of Genetic Engineering*, 85-87.
[162] Ferry, *Transhümanist Devrim: Tekno-tıp ve dünyanın überleşmesi hayatlarımızı nasıl altüst edecek?*, 52.
[163] Habermas, *İnsan Doğasının Geleceği*, 107.
[164] Habermas, *İnsan Doğasının Geleceği*, 108-109.
[165] Habermas, *İnsan Doğasının Geleceği*, 112.

görecektir. Bu kapsamda Habermas, "yapay yollardan müdahale edilmemiş bir kalıtsal donanıma sahip olma hakkı" olarak nitelendirdiği hukuki korumayı teklif etmektedir.[166]

Habermas, genetik müdahaleyi ancak belli koşullar altında kabul etmektedir. Ona göre uygulanacak her genetik müdahale ancak ağır bir hastalıkla dünyaya gelmeyi engellemek amacıyla genetik malzemeyi düzeltmek yahut bir riski azaltmak için kullanılmalıdır. Bunun dışında bir yatırımcının yahut hükümetin başarı ve kar hırsını perçinlemek maksadıyla insan hayatının araçsallaştırılması kabul edilebilir değildir. Bu kapsamda Habermas sık sık insanın araç değil amaç olarak görülmesi ilkesine vurgu yapmaktadır.[167] Bu kapsamda Habermas'ın özünde genetik müdahaleleri yalnızca önleyici tedavi kapsamında kabul ettiğini diğer yandan ise gerek tüketim toplumu kapsamında ebeveynlerin kusursuzluk yarışmasına gireceği endişesi gerekse bu türden kalıcı genetik müdahalelerin insanın özerkliğine bir müdahale anlamına geleceği gerekçesiyle riskli bularak yasal düzenleme yapılması gerektiğini savunur.

En kapsamlı uluslararası düzenleme ve yargı niteliğini taşıyan Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM) çeşitli açılımlar gerçekleştirmektedir. Costa and Pavan v. Italy Başvurusu ile kistik fibrozis hastalığı taşıyıcısı olan ebeveyn adaylarının, preimplantasyon genetik tanı ile sahip olacakları embriyoyu seçme hakkı tanınması gerektiğini hükme bağlamıştır. Nitekim bu kararı hastalıktan etkilenmemiş bir çocuk sahibi olmak hakkına dayandırmıştır.[168]

[166] Habermas, *İnsan Doğasının Geleceği*, 53-54.
[167] Berfin Kart, "Günümüz Düşünürleri ve Habermas'ta 'İnsan Doğası'", *Araştırma Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Felsefe Bölümü Dergisi* 19 (2008), 11.
[168] Çıtak, "Transhümanizm Karşısında Hukuk Devleti İdeali", 20.

BÖLÜM 2: İNSAN HAKLARI VE İNSAN ONURU

2.1. Süregelen Arayış: İnsan, Ruh ve Gen

Üç büyük kavram, geçmiş olduğumuz yüzyıl için şekil verici unsur olmuştur: Atom, gen ve bayt. Bu kavramlar bir önceki yüzyılda filizlenmeye başlamış, 20. yüzyılda ise hayatımızın hemen her alanına müdahil olmuştur. Esasen muğlak kavramlar olarak başlayan atom, gen ve bayt; zaman içinde çeşitli bilim kollarını ele geçirmiş ve bu süreçte kültürü, toplumu, politikayı ve dili dönüştürmüştür. Atom maddenin yapıtaşını oluşturur, bayt, sayısal bilgiyi ve gen ise kalıtsal ve biyolojik bilginin yapıtaşını oluşturur.[169] İnsan ise bu bilgiler ile sınırlanamayacak kadar derin bir varlıktır. Zira insan zihin, bilinç ve ruh gibi kavramlar söz konusuyken yalnızca genlerden ve atomlardan ibaret bir varlık olarak nitelendirilemeyecektir.

Varoluş her zaman insanlık için bir gizem olmuştur. Neden ve nasıl var olduğumuz sorusu tarihin hemen her döneminde sorgulanmış çeşitli yanıtlar ve çözümler; şairler, ozanlar, felsefeciler ardından bilim adamları tarafından ortaya atılmış, sonu olmayan bu arayış zaman içinde pek çok veçheye bürünmüştür. Transhümanizm, insanın doğal yapısına doğrudan müdahale talep etmekte ve insan doğasını dolayısıyla insanın varoluşunu teknoloji vasıtası ile değiştirmeyi talep etmektedir. Zira insanı tanımlarken insanın doğan, büyüyen, yaşlanan ve ölen bir varlık olarak nitelendirilirken transhümanizm, yaşlanma ve ölme aşamasını kaldırılması gereken bir engel olarak görmektedir. Bu açıdan transhümanizm uygulamaları doğrudan insan varlığını ele alarak mevcut durumunu geliştirmeyi hedeflemektedir. Bu ilişkiyi irdelemek için öncelikle insanın varlığına dair genel fikirleri ele almak gerekmektedir. Varoluş sorusuna verilen cevaplar çok farklı uçlarda konumlanır. Buna ilişkin insan, ruh ve gen kavramlarına kısaca değinmekte fayda vardır.

[169] Mukherjee, *Gen*, 9-10.

2.1.1. İnsan

İnsanın nasıl var olduğu dönem dönem farklı coğrafyalarda çeşitli şekillerde ele alınmıştır. Her toplumda insanın nasıl yaratıldığı, nasıl var olduğu merak konusu olmuş buna farklı cevaplar verilmiştir. İnsanın varlığına ilişkin düşünceler ekseri olarak insanın ruhani ile bedeni veya biyolojik ile kültürel iki temel boyutta incelemiş, ya bunlardan birini insan varlığının temeline oturtmuş yahut ikisini bir araya getirmeye çalışmıştır.[170] Bu kapsamda insanı fizik-kimya yasalarından bağımsız kabul etmeyen mekanizm yahut fizikalizm veya indirgemecilik, biyolojiyi özerk bir bilim olmaktan çıkarırken doğrulanması yahut yanlışlanması mümkün olmayan yalnızca insan gayesini kabul eden vitalizm ise biyolojiyi bilim olmaktan uzaklaştırır.[171]

Descartes'ın doğa görüşü tamamen mekanik bir temel üzerine kuruludur. Cisim olan her şey yer kaplar ve bunlarda oluşan her değişiklik bir tür yer değiştirmedir. Bu mekanik anlayış insan haricindeki canlılar için de geçerlidir. Ona göre canlı varlıklar da cansız cisimlerle aynı yapıda olmakla birlikte daha karmaşık sistemlere sahiptir. Ancak insan bu kapsamın dışındadır. Zira insan doğrudan doğruya ruhun etkisi ile meydana gelen istençli hareketler gerçekleştirir. Bu şekliyle Descartes, insanın hem bedensel hem ruhsal temellerini imlemiş olur.[172]

Buna karşılık Lamettrie, Descartes'in düalitesine karşı çıkarak, Descartes'in mekanik doğa düşüncesini insan için de kabul etmektedir. Ona göre insan ile hayvan arasında nitelik değil derece farkı vardır. La Mattrie, ruhun esasen bedenin görevleri arasında bir görev olduğunu ve bu görevin yetkili organının da beyin olduğunu ifade eder. Descartes'in aksine La Mettrie maddenin yalnızca yer kaplama değil aynı zamanda hareket gücü ve duyumlama yeteneği olduğunu iddia etmektedir.[173]

---

[170] Gülhan Şerbetçi, "Ş. Teoman Duralı'nın Biyoloji Felsefesi Anlayışı İçerisinde İnsanın İki Boyutu", *Bartın Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi* 20 (2023), 99.
[171] Şaban Teoman Duralı, *Canlı ve Kültür (Bio-Kültür) Sorunlarını Araştırma Alanı: Biyoloji Felsefesi* (Ankara: Akçağ Yayınları, 1992), 95.
[172] Macit Gökberk, *Felsefe Tarihi* (İstanbul: Remzi Kitabevi, 2010), 240.
[173] Gökberk, *Felsefe Tarihi*, 314-315.

Diğer yandan insanın ne olduğu ve onun doğasını fiziksel nesnelerin doğasını araştırdığımız yöntemler ile bulamayacağımızı ifade eden Cassirer'e göre fiziksel nesneler ancak nesnel özelliklerinin koşulları altında tanımlanabilir, ancak insanı tanımlamak yalnızca bilinçlilik halinde mümkün olur.[174]

Görüleceği üzere insanın neliğine dair felsefi pek çok görüş kimi noktalarda birbirine referans vererek kimi noktalarda ise taban tabana zıt temellere dayanarak bir tanım yapma teşebbüsünde bulunmuştur. Fizyolojik araştırma, insanın doğal bir varlık olarak ne olduğunu ele alırken, pragmatik olan ise insanın hür hareket edebilen bir varlık olarak ne olduğunu araştırır. Bu kapsamda fizyolojiye dayanan bir araştırma insan varlığının tabiat bilimleri kapsamında değerlendirilmesini ele alır. İnsanı pragmatik açıdan araştırmak ise Kant'ın ifadesiyle insanın bu dünyadaki özel yeri ile ilgili problemlerle yüzleşmemize yol açar.[175]

2.1.2. Ruh ve Bilinç Tartışmaları

Sözlük manası itibariyle; gitmek, geçmek, geniş ve ferahlık verici olmak anlamındaki revh kökünden türeyerek isim olan ruh kelimesi genelde canlılarda hayatı sağlayan unsur, can şeklinde tanımlanmaktadır.[176] Britannica'da ruh, insanda maddi olmayan öz yahut yön olarak ifade edilir, insana bireysellik ve insanlık kazandıran ruh, sıklıkla akıl yahut benlik ile eş anlamlı olarak kullanılır.[177]

Ruh kavramı pek çok dönemde farklı tanımlamalar yüklenmiştir. Aynı dönemde olup farklı düşünürler tarafından dahi çok defalar farklı anlamlara bürünmüş ve farklı işlevler üstlenmiştir. Kimilerine göre ruh bir hareket ilkesiyken diğerlerine göre insanın ahlaki sorumluluklarının kaynağı ve taşıyıcısı konumundadır.[178] Ruh kavramı ilk defa felsefede Anaximenes ile kullanılmıştır. Ona göre bir hava, soluk olan ruhumuz nasıl ki

[174] Ernst Cassirer, *İnsan Üzerine Bir Deneme: İnsan Kültürü Felsefesine Giriş*, çev. Necla Arat (İstanbul: Çavdar Yayıncılık, 2024), 20.
[175] Necati Demir, "İnsan Hakkındaki Bazı Felsefi Görüşler Üzerine", *Felsefe Dünyası* 40 (2004), 81.
[176] Yusuf Şevki Yavuz, "RUH", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 12 Ağustos 2025).
[177] "Soul | Religion, Philosophy & Nature of Being | Britannica" (Erişim 12 Ağustos 2025).
[178] Zeynep Çetin, *Pre-Sokratiklerden Aristoteles'e Ruh ve Ölümsüzlük Anlayışları* (Bursa: Uludağ Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2014), 5.

bedenimizi ayakta tutuyorsa bütün evreni bu soluk ve hava sarıp tutar. Ona göre ruh, insanın canlı vücudunu bir arada tutan ve cansız bir yığın olmaktan kurtaran şeydir.[179]

Buna karşılık olarak ise Demokritos, ruhu atomlar ile açıklar. Ruhun iki olayı olan algı ve düşünme, atomların en ince ve hafifi olan ateş atomlarının bir hareketi neticesidir. Bu kapsamda Demokritos, ruhu cisimsel kabul etmektedir. Nitekim yukarıda da değindiğimiz üzere makinist doğa görüşlerinin temeli Demokritos ile atılmıştır.[180]

Homeros'un eserlerine bakıldığında ise ruh yerine kullanılan *psukhe,* yalnızca ölüm vuku bulduğunda kişi öldüğünde bedenden ayrılan, Hades'in krallığında varlığını sürdüren kişinin gölgesi olarak nitelendirilmiştir.[181] Bu kapsamda ruh ile ölüm sık sık yan yana alınan kavramlar olmuş, ölüm karşısındaki çaresizliğe bir nebze olsun anlam kazandırmanın yegâne yollarından birisi olmuştur. Nitekim ruh ile ölüm arasındaki ilişki son derece ciddiye alınmış, dini defin ve ritüellere kadar etki etmiştir. Burnet, bu hususta Antik Yunan'da ölülerin defin ritüellerinin değişmesine dikkat çeker. Buna göre Atina'da uygulanagelen ölüm ritüelleri, ölenlerin ruhlarının mezarlarındaki bedenleri ile yaşadığına inanıldığının göstergesidir. Zira sunulan adaklar, mezardakilerin beslenmesi gerektiğine dair inancı gösterir. Oysa Homerik döneme bakıldığında ise dünyada hayaletler bulunmamaktadır. Zira ölüler gömülmeyerek yakılmış, ruhun bu dünyada tutunabileceği bir şey kalmamıştır.[182]

Ruhun varlığı, mahiyeti ve nerede olduğuna ilişkin tartışmalar özellikle modern dönem tartışmalarında zihin deneyleri üzerinden gündeme taşınmaktadır. Bunların belki en sık kullanılanı zombi deneyi olarak nitelendirilen zihin deneyidir. Chalmers, kendisine birebir benzeyen bir zombi ikizini düşünür. Bu zombi ikiz kendisi ile aynı bilgilere sahip olup işleyecek, benzer girdilere benzer şekilde tepki verecek, dikkatini belli noktalara odaklayabilecek. Yalnızca bu girdilere, hareketlere ve işlevlere bilinçli bir deneyim eşlik etmeyecek.[183] Chalmers, ikiz zombinin mantıksal olarak tasavvur edilebileceğini savunur.

[179] Gökberk, *Felsefe Tarihi*, 22.
[180] Gökberk, *Felsefe Tarihi*, 36-37.
[181] Çetin, *Pre-Sokratiklerden Aristoteles'e Ruh ve Ölümsüzlük Anlayışları*, 5.
[182] John Burnet, *The Socratic Doctrine of the Soul* (London: Oxford University Press, ts.), 15.
[183] David J. Chalmers, *The Conscious Mind: In Search Of A Fundemental Theory* (New York: Oxford University Press, 1996), 95-100.

Ancak zombiler mantıksal olarak mümkün olsa dahi yalnızca fiziğin zombileri açıklamada yetersiz olacağı iddia edilmektedir. Buna karşılık fizikalistler bu fikri eleştirir, zira fiziksel olgular ve çıktılar ancak fiziksel sebeplere dayandırılabilir ve bu kapsamda beynin işleyişi ve bilinç de dahil olmak üzere her şey fizik ile açıklanabilir. Diğer yandan zombi argümanını destekleyen düşünürler, fizik yasalarına bağlı olan tüm etmenleri bilsek dahi bilincin nasıl işleyeceğinin çözülemeyebileceğini iddia etmektedir.[184]

Teknolojinin gelişimi, beyinsel aktivitelerin takip edilebiliyor oluşu, MR teknolojilerinin yaygınlaşması ile ruh kavramı önceki dönemlere kıyasla sönük kalmış ve kavramın yerine sık sık bilinç kavramı kullanılmaya başlamıştır. Beyne ilişkin çalışmaların sıklaşması, nöroloji ve bilişsel bilim gibi yeni alanların ortaya çıkmasıyla bilincin nasıl ve neden ortaya çıktığına dair derin araştırmalara girişmiştir. Buna karşılık ruh kavramı ise daha çok dini boyutta sınırlı kalmış, bireysel deneyim üzerinden tartışılmaya başlanmıştır.[185]

2.1.3. Gen ve Kalıtım

M.Ö. 530'lu yıllarda yaşayan Pisagor, yavrular ve ebeveynleri arasındaki benzerliğe ilişkin belki en eski ve en çok kabul gören teoriyi ortaya atmıştır. Buna göre kalıtımın bilgisi yani benzerlik, erkeğin menisinde taşınıyordu. Meninin, erkeğin bedeninde dolaşarak her kısımdan buharlar emerek bilgi topladığına inanılıyordu. Sonrasında rahme ulaşan meni, anneden beslenerek cenine dönüşüyordu. Bu kapsamda aynı üçgenin üçüncü kenarının diğer iki kenardan ortaya çıkması gibi çocuk da babanın doğasından ve annenin gıdasının formülize edilmesiyle oluşmaktaydı.[186]

Pisagor'un teorisi uzun süre revaçta kalmışsa da Aristoteles, bu teoriyi çeşitli yönlerden eleştirmiş, Aristoteles*, "Generation Of Animals"* (Hayvanların Oluşumu) adlı eseri ile kalıtımın temellerini ortaya koymuştur. Aristoteles öncelikle kalıtımın yalnızca

[184] Dan Falk, "Filozofun Zombisi: Zombi Argümanı Bilinçle İlgili Ne Söyler?", çev. Zeynep Kabadere, *Öncül Analitik Felsefe* (2022).
[185] Hüseyin Adem Tülüce, "Zihin Felsefesi Bağlamında Ruh Kavramının Bilinç Kavramına Dönüşümü", *Aksaray Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi* 10/20 (2023), 327.
[186] Mukherjee, *Gen*, 21-22.

erkek menisi üzerinden taşındığı fikrini reddetmiştir. Nitekim yavruların bazı özellikleri babalardan yahut dedelerden gelebildiği gibi anne yahut ninelerden de gelebilmektedir.[187] Diğer yandan Pisagor'un teorisine belki en büyük eleştiri; Pisagor'un teorisi kapsamında erkek menisinin bedenin çeşitli kısımlardan bilgileri toplaması karşısında kadın üreme organlarının bilgisinin bulunması mümkün değildir. Şu hâlde Pisagor'un kalıtıma ilişkin teorisi insan bedeninde üreme organlarına ilişkin bir açıklama sunamamaktadır.[188]

İlerleyen dönemlerde aslen bir din adamı olan Mendel, yaklaşık 10.000 bezelye soyları arasında çaprazlama melezleme çalışmaları yürütmüş, farklı bezelyeleri çiftleştirerek yeni melezler ile ne kadar benzediğini incelemiştir. Bezelyelerde farklılık gösteren boy, renk desen gibi farklılıklarda daha sık gözüken özellikleri baskın, daha az gözükenleri çekinik olarak nitelendirmiştir. Bu kapsamda Mendel, genetik bilimin babası olarak nitelendirilmektedir.[189]

Esasen gen, birden fazla nesilde var olabilen ve aktarılabilen kromozom malzemesi parçasıdır. Bu kapsamda genlerin çokluğu karşısında ortaya çıkacak canlıda var olabilecek özellikler tahmin edilebilse de kesin olarak hesaplamak mümkün değildir. Dolayısıyla hangi genin bir sonraki nesilde baskın olacağını ve ortaya çıkacağını hesaplamak mümkün değildir. Doğal seçilim yasasına göre başarılı bir şekilde üreyen canlının kalıtsal özellikleri bir sonraki nesle aktarılır. Yeni nesilde koşullara uyum sağlayabilenler hayatta kalır. Dolayısıyla koşullara ayak uydurabilen genler hayatta kalacağından bir sonraki nesilde ortaya çıkma şansı daha fazla olacaktır.[190]

Bu kapsamda insanı diğer canlılardan ayıran, tabir caizse özel bir yere koyan ruhlu oluşu yahut bir başka ifade ile bilinçli oluşuna ilişkin birden fazla açıklama yapmak mümkündür. Kimi düşünürlere göre ruh zaten vardır. Fiziksel olgular ile açıklanması mümkün olmayan bir yapıya sahip olan ruh yahut bilinç insanı farklı yapan temel etmendir. Diğer yandan kimi düşünürler bilinç yahut ruh gibi kavramları henüz bilmediğimiz ve

[187] Aristoteles, *Generation Of Animals*, çev. C.D.C. Reeve (Indiana: Hackett Publishing Company, 2019), 85.
[188] Mukherjee, *Gen*, 23.
[189] Akçay, *Biyoteknolojinin Transhümanzim ve Evrim Bağlamındaki Yeri: İnsan Genom Projesi ve Etik Tartışmalar*, 16-17.
[190] Mustafa Afacan, *İnsan Yaşamını Genetik Aktarım mı Kültürel Memler mi Daha Fazla Belirler?* (Kastamonu: Kastamonu Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2024), 14.

erişemediğimiz bilgilerin yerine kullanıldığını iddia etmektedir. Buna göre teknolojinin gelişmesi ve bilimin ilerlemesi, bugün gizem gibi görülen bilinç problemine ışık tutacaktır.

Ruha yahut modern kullanımıyla bilince dair temelde iki farklı yaklaşım bulunmaktadır. Evreni meydana getiren iki farklı varlık yahut töz olduğunu iddia eden düalizm ile evrenin tek tip tözden meydana geldiğini iddia eden monizm.[191] İnsanın nasıl ve neyden meydana geldiği tartışması, transhümanizmin insan üzerinde yapacağı müdahaleler bakımından önem arz etmektedir. Zira transhümanizm, insanı hem bedensel hem bilişsel olarak geliştirmeyi hedeflemektedir. Bu kapsamda henüz ne olduğu çözümlenememiş bilinç ve buna ilişkin tartışmalar dikkate alınmadan insanın bilişsel yapısı üzerindeki müdahaleler bilinmez bir sonuca yol açacaktır.

2.1.4. Monist ve Düalist Yaklaşımlar

Teknolojinin ve insanın dönüşümü ile ruh kavramının zaman içerisinde bilinç kavramı ile özdeşleştiğini, birbiri yerine kullanılmaya başlandığını ifade etmiştik. Ancak ruh kavramının adının yahut tanımının değişmesi ortadaki problemi ortadan kaldırmamış, aksine daha da derinleştirmiştir. Zira ruhun nerede olduğu sorusu tarihte pek çokları tarafından sorulmuş, kimileri "*Hayy Bin Yakzan* "gibi kalbin içindeki odacıklarda aramış,[192] kimileri ise beynin içindeki epifiz bezlerine yerleştirmiştir ruhu.[193] Ancak ruhun yahut bilincin varlığı da başlı başına bir sorun olarak literatürde yerini almış bu kapsamda varlığın özünde bir ikilik yani düalizm olduğunu iddia edenler ile varlığın tek bir tözünün olduğunu iddia edenler arasındaki tartışma halen devam etmektedir.

Monizm özünde evrende varlığın tek bir töz üzerinden kurulduğunu iddia eder. Buna karşılık bu tek tözün ne olduğu ve doğasına ilişkin farklı görüşler, monizm içinde birbirinden farklı yönleri doğurmuştur. Evrende var olan tek tözün zihin yahut zihinsel

[191] Mehtap Doğan, "Bilincin Doğasına Yönelik Beş Temel Yaklaşımın Bir Değerlendirmesi", *MetaZihin: Yapay Zeka Ve Zihin Felsefesi Dergisi* 1/1 (2018), 21-55.
[192] İbn Tufeyl, *Hayy Bin Yakzan veya Uyanık Oğlu Diri*, çev. Onur Özatağ (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2021), 32.
[193] Rene Descartes - Murat Erşen, *Ruhun Tutkuları* (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2020), 26.

nitelikte olduğunu savunan idealizm ile tek tözün maddi nitelikte olduğunu iddia eden materyalizm, monizmin iki farklı görünüşü olarak karşımıza çıkar.[194]

İdealizm, fiziksel diye nitelendirilen şeylerin esasen zihinsel faaliyetlerimiz tarafından inşa edildiğini iddia etmektedir. Buna göre algılarımız yahut zihinsel faaliyetlerimiz haricinde fiziksel bir nesne bulunmamaktadır.[195] Diğer yandan materyalizm, evrende var olan her şeyin maddeden kaynaklandığını kabul eder ve bu kapsamda temellerini doğa bilimlerinden alır. Düalizm ile zihin ve bedenin karşıt konumlandırılması, çözülmesi zor bir problem yaratmış ve materyalizm, buna cevabı ruhsal yahut zihinsel tözü reddetmekte bulmuştur.[196]

Bakıldığında düalizmin ilk temsilcilerinden Platon, *Phaidon* diyaloğunda ruhu tanrısal olana, dağılmayan ve sabit olana; bedeni ise insana, değişene ve dağılana benzetir. İnsan öldüğünde bedeni zamanla doğaya karışır, çürür. Oysa görülmeyen ruh, asıl gitmesi gereken yere Hades'in yanına göçer ve giderken yanına bedenden hiçbir şey almaz.[197] Düalizmin önemli diğer temsilcisi Descartes ise ruhun beden olmasa dahi var olabilecek bir töz olduğunu, bedenden bütünüyle ayrı olduğunu düşünür.[198]

Monizmin dallarından olan işlevselci materyalizm, zihnin temel fonksiyonunu nedensel rollere bağlar.[199] İşlevselciliğe göre zihinsel durumlar; beden üzerindeki çevresel etkilerle, diğer zihinsel durum tiplemeleriyle ve bedensel davranışlarla nedensel ilişkiye girmesi neticesinde ortaya çıkar.[200] Bu kapsamda işlevselci zihin anlayışı, biyolojik olmayan zihin tasavvurlarına da kapalı değildir. Buna göre zihin, bir bilgisayar programından farklı bir işlev yüklenmemektedir. Aynı bir bilgisayar programı gibi verili yahut verilen kodu işlemekte ve bir çıktı üretmektedir. Bu anlamıyla yapay zihin inşasına zemin hazırlamaktadır.[201] İşlevselcilik, transhümanizmin tekillik düşüncesi ile de son

[194] Doğan, "Bilincin Doğasına Yönelik Beş Temel Yaklaşımın Bir Değerlendirmesi", 26.
[195] Erhan Demircioğlu, *Makinedeki Hayalet: Zihin Felsefesine Giriş* (Ankara: Fol, 2021), 59-63.
[196] Doğan, "Bilincin Doğasına Yönelik Beş Temel Yaklaşımın Bir Değerlendirmesi", 29.
[197] Platon, *Phaidon*, çev. Furkan Akderin (İstanbul: Say Yayınları, 2015), 77-78.
[198] Rene Descartes, *Yöntem Üzerine Konuşma*, çev. Murat Erşen (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2020), 38-39.
[199] Doğan, "Bilincin Doğasına Yönelik Beş Temel Yaklaşımın Bir Değerlendirmesi", 39.
[200] Paul M. Churchland - Berkay Ersöz, *Madde ve Bilinç: Zihin Felsefesine Güncel Bir Bakış* (İstanbul: Alfa Yayınları, 2012), 57.
[201] Doğan, "Bilincin Doğasına Yönelik Beş Temel Yaklaşımın Bir Değerlendirmesi", 40.

derece uyumlu olması münasebeti ile özellikle transhümanist filozoflar ve düşünürler tarafından sıkça dile getirilmekte ve destek görmektedir. Ruh ve beden düalizmi kapsamında transhümanizm, özellikle beden üzerindeki gelişimi hedeflemektedir. Bu kapsamda beden, ancak can ile insan olduğundan öncelikle canlılık sorununa değinmek gerekmektedir.

2.2. Transhümanizm Bağlamında Canlılık ve Mahiyet Sorunu

Canlılık, yalın tanımı ile can sahibi olmayı ifade etmektedir. Canın ne olduğu ise antik dönemden bu yana tartışılmakta olup tartışmalar, iddia sahiplerinin düşünce sistemine, düşünce alt yapısına, dini düşüncesine bağlı olarak farklı tanımlamalar yapılması neticesinde sürdürülmektedir. Zira can ve canlılık gibi kavramlar insanın zihni faaliyetlerinin bir konusudur.[202] Bu kapsamda yaşama ilişkin tatmin edici bilimsel bir tanım yapmanın mümkün olmadığı iddia edilmekte, hal böyleyken dünyadaki ve dünya dışındaki yaşamı, maddesel ve sibernetik yaşama ilişkin kavrayışa nasıl sahip olabileceğimiz sorgulanmaktadır.[203] Sorgulama, öncelikle canlılık kavramının felsefi kapsamı ile yürütülecek olup ardından tartışmaların süregeldiği insan doğası problemi ele alınacaktır.

2.2.1. Canlılık Kavramının Felsefi Kapsamları

19. yüzyılın ikinci yarısından 20. yüzyıl sonuna kadar kırktan fazla canlılık tanımı yahut yorumlaması yapılmıştır. Buna karşın yazarların ortak paydası, canlı olmadan canlılıktan bahsedilemeyeceği fikridir. Dolayısıyla doğada kendi başına ve canlıdan bağımsız olarak bir canlılık mefhumu bulunmamaktadır.[204]

İnsan, tarihin ilk dönemlerinden bu yana varlığını devam ettirebilmek için doğa ile çok yönlü bir ilişki kurmuştur. Doğada karşılaştığı varlıkların kimini faydalı kimini ise zararlı görmüştür. Bu fayda ve zarar ayrımını yaparken öncelikle kendisine çeşitli açılardan

[202] Mustafa Yavuz, "Canlılık ve Canlılıkbilimi Üzerine Yeni Bir Değerlendirme", *Kutadgubilig Felsefe-Bilim Araştırmaları* 40 (2019), 185.
[203] Radu Popa, *Between Necessity and Probability: Searching for the Definition and Origin of Life* (Berlin: Springer, 2004), 1.
[204] Yavuz, "Canlılık ve Canlılıkbilimi Üzerine Yeni Bir Değerlendirme", 188.

benzeyen varlıkları dikkate almıştır. İnsanın kendisinde görüp diğer varlıklarda fark ettiği özellikler belli başlı olarak; doğmak, gelişip üremek, birtakım hedefler doğrultusunda hareket etmek ve nihayet ölmek. Bu gözlem ve ayırt etme faaliyetinin sebebi tek bir cevaba bağlanamasa da canlı ve cansız ayrımının temellerini attığı söylenebilir.[205] Bu ortak noktalar temelde canlı ve cansız ayrımını gösteriyor olsa da canlılık, yalnızca canlıların ortak özelliklerini saymakla tanımlanamaz. Zira canlı olma durumu ile canlılığın bir fonksiyonu olan canlıların ortak özellikleri bir ve aynı değildir. Bu ortak özellikler canlılığın kendisi değil birer belirtisidir.[206] Ancak canlı olmak, insan olmak için yeter şart olarak nitelendirilebilir mi? Sorusu karşımıza çıkmaktadır. Zira transhümanizm, özellikle tekillik kapsamında biyolojik canlılığı varoluş açısından şart olarak nitelendirmemektedir.

2.2.2. Transhümanizmin İnsan Doğası Problemi

Transhümanizm, belirttiğimiz üzere özünde hümanizmin ruhunu barındıran bir düşüncedir. Bu açıdan posthümanizm ile ayrışır. Posthümanist düşünce, insanı; canlı ve cansız varlıklardan, organik ve inorganik maddelerden ayrıştırmaz. Bu kapsamıyla canlılık, posthümanizm için bir problem teşkil etmez ancak transhümanizmin iddiası insanı fiziksel ve zihinsel olarak değiştirmektir. Konusu insan olan transhümanizm, insanı değiştirerek daha ne kadar insan kalmasını umabilecektir. Zira yukarıda zikrettiğimiz sorites paradoksu hatırlanırsa, insanın hangi merhaleden sonra halen daha insan olarak kalmaya devam edeceği halen daha biyoetikçiler, din adamları ve felsefeciler tarafından tartışılmaktadır. Ayrıca teferruatıyla tartışılacağı üzere canlı olmak, yalnızca insanın varoluşsal tefekkürlerinin ötesine geçmiştir.

Transhümanist düşüncenin önemli kavramlarından birisi olan biyopolitika, tarım ürünlerine ekonomik destek, tıp araştırmalarının artırılması, kürtaja yönelik yasal düzenlemelerden hastaların hayatlarını uzatmaya yönelik özel yönergelere kadar pek çok farklı meseleye değinir. Bu sebepledir ki biyopolitikaya ilişkin çok çeşitli görüşler bulunmaktadır.[207] Biyopolitika, liberalizmin doğuşuyla ortaya çıkan ve etkisini nüfusların

[205] Şaban Teoman Duralı, *Hayatın Anatomisi Canlılar Bilimi Felsefesi Evrim ve Ötesi* (İstanbul: Dergah Yayınları, 2020), 43-44.
[206] Yavuz, "Canlılık ve Canlılıkbilimi Üzerine Yeni Bir Değerlendirme", 185.
[207] Thomas Lemke, *Biyopolitika* (İstanbul: İletişim Yayınları, 2017), 15.

bedeni üzerinde gösteren bir teknik iken biyoiktidar kavramı ise disiplin düzenine bağlı olan bireylerin bedenleri üzerinde etki gösterir.[208] Transhümanizm ve siyasal iktidar, biyopolitika kavramı üzerinde 3. bölümde ele alınacaktır.

2.3. İnsan Onuru Kavramının Temelleri

İnsana ilişkin temel yapı taşlarını inceleyen sorunlara değindikten sonra insanı kıymetli yapan, diğer canlılar ve insanlar karşısında hak sahibi kılan şeyin ne olduğunun tartışılmasında fayda vardır. İnsana kıymetini verenin, haklara sahip olmasına temel teşkil eden temel kavram insan onuru kavramıdır. Sonraki bölümde insan onuru kavramının bir tanımı yapılmaya çalışılarak insanı niçin diğer varlıklardan ayırt ettiğine temel sağlanmaya çalışılacaktır.

2.3.1. İnsan Onuru Kavramına Genel Bir Bakış

İnsan hakları ve insan onuru, karşılıklı olarak birbirini var eden kavramlardır. İnsan hakları, onurlu bir yaşam için gerekli asgari şartların ifade edilişidir. İnsan onuruna bakışımız, insan haklarına ilişkin fikirler ve pratikler doğrultusunda şekillenir. Bu anlamda insan hakları pratiği, insanların onurlu biçimde varlıklarını sürdürüp sürdürememesiyle anlaşılabilir.[209] Evrensel İnsan Hakları Bildirgesinin ilk maddesi, bütün insanların özgürlük, onur ve haklar bakımından eşit doğduğuna vurgu yapmıştır.[210] İnsan hakları, insanın sırf insan olmasından kaynaklanan haklardır. İnsan hakları kavramı özellikle İkinci Dünya Savaşından sonra insan onuru kavramı üzerine inşa edilmiştir.[211] İnsanın toplumsal bir varlık olması, kimi teorilere göre doğuştan elinde bulundurduğu kimi teorilere göre ise kazandığı hakların, toplumun diğer fertlerine karşı ileri sürülmesi, bir hukuk sisteminin varlığına ihtiyaç duyulduğunu göstermiştir.

[208] Didem Dutlu - Mehmet Arı, "Foucault ve Agamben Düzleminde Biyo-Politika", *Fiscaoeconomia,* 4/1 (2020), 164.
[209] Donnelly, *Universal Human Rights In Theory and Practice*, 132.
[210] Rona Aybay, *Açıklamalı İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi* (Ankara: Türkiye Barolar Birliği İnsan Hakları Uygulama ve Araştırma Merkezi, 2006), 13.
[211] George Katep, *Human Dignity* (Cambridge: Harvard Univesty Press, 2011), 1.

İnsan haklarının temellendirilmesi ve sınıflandırılması noktasında bu ve bunun gibi pek çok tartışmalar yaşanmış olsa da bu hakların yöneldiği amacın insan onurunun korunması olduğu hususunda yaygın bir mutabakat söz konusudur.[212] İnsan haklarının temelini teşkil eden insan onuru, başta uluslararası insan hakları belgeleri olmak üzere, anayasalar, kanunlar ve yargı mercilerinde yer bulmuştur. Bu kapsamda insan onurunun korunması için başlangıçta yalnızca devlet gücünün sınırlandırılması yeterli görülürken sanayi devrimi ile insan onurunun yalnızca devlet gücü karşısında korunmasının yeterli olmadığı anlaşılmıştır. Böylece insan onurunun korunması, sosyal adaletin sağlanması ve ekonomik koşulların uygun hale getirilmesini de gerektirecektir.[213]

Hakların sınıflandırılması ve tasnifi pek çok şekilde yapılmıştır. Örneğin Alman hukukçu Jellinek hakların tasnifini, kişinin dokunulamaz haklarını içeren negatif statü hakları, bir hizmet bekleme hakkını içeren pozitif statü hakları ile bireylerin devlet yönetimine katılmasını temin eden aktif statü hakları olarak ayırmıştır. Günümüzde kullanılan bir diğer tasnif yöntemi ise kuşak haklarıdır. Bunlar "birinci kuşak", "ikinci kuşak", "üçüncü kuşak" ve "dördüncü kuşak" haklar olarak ayrılır. Hakların tasnifi hususunda Oktay Uygun'un sorduğu "insan haklarının sayısının sürekli artmasını sağlayan dinamikler nelerdir?", "İnsan hakları doğasına içkin olan onurdan kaynaklandığına göre insan doğasının/onurunun hala keşfedilmemiş yönleri olabilir mi?"[214] soruları dikkate değerdir.

Tarihsel sürece bakıldığında Kıta Avrupa'sında uzun süre hâkim olmuş sözleşmeci kurama göre, insanlar "tabiat hali" denilen durumda tüm hak ve özgürlüklere sahiptir. Kimilerine göre tabii hal bir tür savaş alanı insanın, insanın kurdu olduğu bir hali tasvir ederken, kimine göre huzurlu bir ortam olarak tasavvur edilir. Bu anlamda mutlak özgürlüklere sahip olan insan nihayetinde haklarının bir kısmını sözleşme ile topluma devrederek daha düzenli bir yaşama kavuşmak istemiştir. İşte bu "sosyal sözleşme" siyasal toplumu yani devleti kurmuş ve maksadını da insanın hak ve özgürlüklerini korumak olarak belirlemiştir.[215] Sosyal sözleşme anlayışı, doğal hal durumunda insanın pozisyonu hakkında birtakım ihtilaflar olsa da nihayetinde insanların karmaşık ve kaotik olan doğal

[212] Mehmet Akad vd., *Genel Kamu Hukuku* (İstanbul: Der Yayınları, 2019), 266.
[213] Akad vd., *Genel Kamu Hukuku*, 267.
[214] Oktay Uygun, *Devlet Teorisi* (İstanbul: On İki Levha Yayınları, 2019), 498.
[215] Akad vd., *Genel Kamu Hukuku*, 263.

durumdan çıkıp düzenli ve güvenli bir sistemin altında yaşama isteğini göstermektedir.[216] Dolayısıyla sözleşmeci yaklaşım insanın doğal durumdayken halihazırda bir takım haklara sahip olduğunu, bu hakların bir kısmını daha düzenli ve güvenli bir yaşam için topluma, yahut devlete devrettiğini ifade etmektedir.

İslamiyet bedenin saygıdeğer oluşuna sık sık vurgu yapmıştır. İnsanın mükerrem kabul edilmesi ona hem ahlaki bir değer yüklemekte hem de dokunulmazlığını ifade etmektedir.[217] Bununla beraber İslam yalnızca canlı olan insana kıymet vermemiş ölü bedenlerine de aynı saygıyı teslim etmiştir.

İslam düşünürleri de insan için toplumsal yaşamın bir zorunluluk olduğunu ifade etmiştir. İnsan fıtratı, yaratılışı gereği tüm ihtiyaçlarını kendi göremez bu sebeple toplumsal yaşama ihtiyaç duyduğunu dile getirmişlerdir. Nitekim İbn-i Haldun, insanların toplum halinde yaşamaları sebebiyle aralarında oluşan dayanışmayı "asabiyet" kavramıyla açıklamıştır. Göçebe bir yaşam süren bedevi kabilelerde nesep (soy) asabiyeti kuvvetli görülürken, hadarî (medeni) toplumlarda ise sebep asabiyeti kuvvetlidir.[218] Hristiyanlık ve İslam düşüncesinde genel itibariyle insanın tanrı suretinde dünyaya gelmesi, insana tanrının ruhunun üflenmesi gibi sebeplere bağlanarak insanın esasen Allah'ın yarattığı bir varlık ve yeryüzünde onun halifesi olması vesilesiyle onurlu bir noktaya koyar. İslam düşünürleri, dinin amacının "zarurat-ı hamse" denilen canın, aklın, namus ve haysiyetin, dinin ve malın korunması şeklinde beş temel ilkeyi yerleştirmek olduğunu ifade etmişlerdir. Bu beş ilke bugün insan hakları kapsamında düşünülen neredeyse bütün hak ve özgürlükleri kapsamaktadır. Zarurat-ı hamse bu anlamda müslüman olup olmadığına bakılmaksızın bütün insanların temel hak ve yararlarını belirlemektedir.[219]

İnsan onuruna geri döndüğümüzde ise tanımlamalar ve sınıflandırmalar çeşitlidir. Ancak en temel anlamı ile insanın evrensel mahiyette saygıyı hak etmesini, haklara sahip

[216] İradeci Pozitivizme karşı argümanlar için bkz. Cemal Bali Akal, *Hukuk Nedir?,* 3. bs. (İstanbul: Zoe Yayıncılık,2021)
[217] Nurten Zeliha Şahin, *İslam Hukuku ve Biyoetik (Sorumluluk ve Özerklik Ekseninde Biyoetik Tartışmalar)* (Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi, Doktora Tezi, 2013), 63.
[218] Hüseyin Arslan, "İbn Haldun ve Toplum Sözleşmesi Teorisyenlerinin Toplum Varlığına Dair Mülahazalarının Mukayesesi", *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi* 1/1 (2020), 73.
[219] Recep Şentürk, "İNSAN HAKLARI", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 14 Mayıs 2025).

olmasını sağlayan temel bir değer olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu kapsamda insan onuru kavramı yalnızca teorik değil aynı zamanda hak ve yükümlülükleri beraberinde getiren bir edimdir. Ancak etik tartışmalarda özellikle teknolojinin gelişimi, transhümanizm posthümanizm gibi fikirlerin yaygınlaşması, onur kavramının insana has olup olmadığını tartışmakta, ahlaki statü olarak insan ile transgenez türler ve robotlar karşılaştırılmaktadır. Bu kapsamda insan onuru kavramının biyoetik gibi alanlarda kullanışlı olmadığı düşünülmektedir.[220]

2.3.2. İnsan Onuru Kavramının Tarihsel Gelişimi

İnsanın diğer varlıklardan farklı olduğu, kıymetli olduğu düşüncesi ilk çağlardan bu yana kabul edilegelmiştir. İnsan onuruna tarihin farklı dönemlerinde farklı yaklaşımlar gelmiş, uzun bir tarihsel sürecin sonucunda modern insan hakları kavrayışı ortaya çıkmıştır. Ancak tarih boyu değişen ve farklılaşan insan onuru kavrayışı postmodern eleştiriler kapsamında yeniden ele alınarak tekrar tartışmaya konu edilmiştir. Bu kapsamda Antik Dönemlerden başlayarak Roma'ya, Ortaçağ düşüncesinden Rönesans'ın hümanist yaklaşımına, insan onuru çeşitli veçhelere bürünmüştür. Bu tarihsel perspektif günümüz insan onuru anlayışının transhümanizm düşüncesi kapsamında yeniden sorgulanması gerekliliğini ortaya koymaktadır.

2.3.2.1. Antik Dönem ve Roma

İnsana ve insanın haklarına ilişkin fikirler antik çağlardan bu yana tartışılagelmiştir. Sofistler ile insan, her şeyin ölçüsü yapılmış, böylece doğruluk ve yasanın bağlayıcı gücü de relatif olacaktır.[221] Bu minvalde bilginin ve doğrunun değerini insan olarak belirleyen sofistler insanın önceleyen bir anlayışı benimsemiştir.[222] Epikürosçuluk ise insanın en yüce değer olduğunu, bu kapsamda insanın üstünde onu yönetecek bir varlık olmadığını ifade ederek insanı başlı başına bir amaç olarak nitelendirirler.[223]

[220] Yıldırım, *Tıp Hukuku Bağlamında İnsanı Geliştiren Biyoteknoloji Uygulamaları*, 54-55.
[221] Gökberk, *Felsefe Tarihi*, 42.
[222] Işıktaç, *Hukuk Felsefesi*, 43.
[223] Işıktaç, *Hukuk Felsefesi*, 89.

Roma'da onur kavramının pek çok veçhesi karşımıza çıkmaktadır. Ahlaki, siyasi, hukuki ve sosyal açıdan ele alınan onur kavramı dürüstlük, kamu görevinde yüksek mertebeler ile ilişkilendiriliyordu. Bu açıdan onur, az ya da çok olarak ölçülebilir bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır.[224] Cicero'ya bakıldığında ise insan kavrayışını *dignitas* yani insan onuru ile ilişkilendirmiştir.[225] Ancak bu onur doğrudan doğruya insan olmaktan kaynaklanmıyordu. Roma'da halk, yönetim ve devletin beraber sahip oldukları bir onur anlayışı hakimdi.[226]

2.3.2.2. Orta Çağ ve Teolojik Düşünce

Orta Çağa bakıldığında özellikle Tanrı ve İnsan arasındaki ilişkiye dair tartışmalar alevlenmiş ve onur kavramı, insan ve diğer canlılar arasında bir ayrım olarak ele alınmıştır. Hristiyanlıkla insan onuru, insanın Tanrının bir sureti olarak yaratılması sebebiyle Tanrının bir lütfu olarak nitelendirilmiştir.[227] Buna karşılık Orta Çağda insanın cennete yahut cehenneme gideceğinin önceden Tanrı tarafından belirlenmiş olduğu inancının onur ile bağdaşmayacağı sebebiyle eleştirilmiştir.[228] Benzer şekilde St. Thomas, insanın onur sahibi olduğunu fakat günah işlediği takdirde bu onuru kaybedeceğini vurgular. Rasyonel olan insan günahın işlenmesiyle rasyonel olmayan bir hayvan statüsüne iner. Şu hâlde St. Thomas'a göre onur, ontolojik değil etik bir olgudur.[229] Her ne kadar günah ve onur arasında ilişki kurulmuş olsa da Hristiyanlık, insan kişiliğine değer kazandırma bakımından önemli bir aşamaya işaret etmektedir.[230]

---

[224] Milton Lewis, "A Brief History of Human Dignity: Idea and Application", *Perspectives on Human Dignity: A Conversation*, ed. Jeff Malpas - Norelle Lickiss (Dordrecht: Springer, 2007), 93.
[225] Oğuz Şimşek, *Anayasa Hukukunda İnsan Onuru Kavramı ve Korunması* (İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi, Doktora Tezi, 1999), 17.
[226] Nihat Bulut, "Eski Yunan'da Aydınlanma Çağına İnsan Onuru Kavramının Gelişimine Genel Bir Bakış", *Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 12/3-4 (2008), 5-6.
[227] Munci Kapani, *Kamu Hürriyetleri* (Ankara: Yetkin Yayınları, 1993), 22.
[228] Şimşek, *Anayasa Hukukunda İnsan Onuru Kavramı ve Korunması*, 21.
[229] Lewis, "A Brief History of Human Dignity: Idea and Application", 94.
[230] Bulut, "Eski Yunan'da Aydınlanma Çağına İnsan Onuru Kavramının Gelişimine Genel Bir Bakış", 6.

Orta Çağda feodal derebeylik sisteminin merkezi yönetimleri dağıtmasıyla insanın sosyal statüsü ve elbette bir varlık olarak konumu da değişmiştir. Derebeylik sisteminde feodal beyler haricinde insanların herhangi bir hak ve özgürlüğü söz konusu değildir.[231]

2.3.2.3. Rönesans ve Hümanist Düşünce

Diğer yandan hümanist düşünürler klasik düşünce ile dogmatik teoloji arasında uzlaşma çabasına girişmiş ve insanın Tanrı suretinde yaratılmış olması sebebiyle haysiyetli olduğu fikrini savunmuştur. Bu kapsamda insanın doğuştan onur sahibi olması, Batı'nın Yahudi-Hristiyan tektanrıcılığı ile klasik ve hümanist insan anlayışından kaynaşmıştır.[232] Buna ilişkin somut bir örnek vermek gerekirse Grotius, düşman cesetlerinin dahi gömülmesi gerektiğini ve bunun temel sebebinin insan onuruna dayandığını ifade eder. Zira ölümde dahi insan saygıdan mahrum bırakılmamalıdır.[233]

Öte yandan bu dönemlerde İslam'da da insanı kıymetli ve üstün tutan bir anlayış söz konusudur. Bakara suresinin 30. ayetinde *"Hatırla ki Rabbin meleklere: Ben yeryüzünde bir halife yaratacağım, dedi. Onlar: Bizler hamdinle seni tesbih ve seni takdis edip dururken, yeryüzünde fesat çıkaracak, orada kan dökecek birini mi yaratacaksın? dediler. Allah da onlara: Sizin bilemiyeceğinizi herhalde ben bilirim, dedi."*[234] Yine Araf suresinin 11. ayetinde *"Andolsun, sizi yarattık. Sonra size şekil verdik. Sonra da meleklere, "Âdem için saygı ile eğilin" dedik. İblis'ten başka hepsi saygı ile eğildiler. O, saygı ile eğilenlerden olmadı."*[235]

2.4. Modern Dönemde İnsan Onuru ve Haklar Teorisi

Antik çağlardan Rönesans'a kadar uzanan süreçte insan onuru farklı perspektiflerde ele alınmıştır. Fakat ortak nokta, insanın her zaman evrende özel bir yere sahip olduğu

---

[231] Kapani, *Kamu Hürriyetleri*, 23.
[232] Christopher McCrudden, "Human Dignity and Judicial Interpratation of Human Rights", *The European Journal of International Law* 19/4 (2008), 658.
[233] Hugo Grotius, *The Rights Of War And Peace*, çev. A. C. Campbell (New York: M. Walter Dunne, 1901), 156.
[234] *Kur'an-ı Kerim Meali*, çev. Halil Altuntaş - Muzaffer Şahin (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2011)., el-Bakara 2/30.
[235] *Kur'an-ı Kerim Meali*., el-A'râf 7/11.

inancıdır. Rönesans ile birlikte Ortaçağ'ın teolojik kavrayışı sorgulanmış ve insanın yeryüzündeki konumu daha seküler bir pozisyona çekilmiştir. Bu kapsamda bu bölümde insan onuru kavramının modern dönemde üç kavrayışı ele alınacaktır. Öncelikle insan onuru kavramını sistematik olarak ele alan Pico della Mirandelo'nun insan onuru kavrayışı incelenecek ardından Kant'ın otonomi kavrayışı çerçevesinde modern insan hakları anlayışı açıklanacaktır. Son olarak Kuçuradi'nin değer temelli yaklaşımı ele alınacaktır. Üç anlayışın ortak noktası insanın doğuştan sahip olduğu onura vurgu yapmalarıdır.

2.4.1. Mirandelo'nun İnsan Onuru Anlayışı

Rönesans düşünürleri, Tanrı'nın insana verdiği en önemli hediyenin akıl olduğunu düşünmekteydi. Bu kapsamda bu aklı kullanmak onur kavramı ile yakından ilişkilendirilmiştir. Rönesans'ın insan onurunu yansıtan en önemli isimlerden birisi *İnsan Onuru Üzerine Söylev* isimli eseriyle Pico della Mirandelo'dur.[236] Ona göre tanrı insana doğuştan hazır bir özellik yerine, kendi biçimini, yeteneklerini ve yerini kendisi seçsin diye yargı gücü ve karar mekanizması bahşetmiştir.[237] Bu kapsamda insan, tanrının ona bahşettiği yargı gücü ile onurlu bir mertebeye haizdir. Mirandelo, eserinde ilk defa insan onurunun insanın özgürlüğü ile sağlandığını, iyi ve kötü arasında seçim yapma konusunda kendi iradesiyle iyiyi seçebileceğini vurgulamıştır.[238] Rönesans'ta düşünürler insan onuru için teolojik olmayan argümanlar geliştirmeye çalışsa da Hristiyanlığın aşkın alanına bağlı kalmıştır.[239]

2.4.2. Kant'ın Ahlaki Otonomisi ve İnsan Onuru Anlayışı

Aydınlanma çağı ile felsefe ile teoloji gerek metodolojik gerekse maddi olarak birbirinden ayrılmıştır. Kant, bu kapsamda insan haklarının genel geçerliliğini felsefi açıdan değerlendirmiş ve salt insan olmaya bağlamıştır. Kant'a göre insan kendi rasyonel özgürlük yasasına ayrılmaz şekilde bağlıdır. İnsan kendi aklı tarafından yapılandırılan

[236] McCrudden, "Human Dignity and Judicial Interpratation of Human Rights", 659.
[237] Pico Della Mirandelo, *İnsanın Değeri Üzerine Söylev*, çev. Levent Özşar (Bursa: Biblos Kitabevi Yayınları, 2006), 17.
[238] Altan Heper, "İnsan Onuru ve İnsan Tasarımı ve Aktüel Tartışmalar", *Prof. Dr. Rona Serozan'a Armağan II,* (İstanbul: On İki Levha Yayıncılık, 2010), s.1928-1929
[239] Lewis, "A Brief History of Human Dignity: Idea and Application", 94.

otonom bir özne olarak ele alınır.[240] Kant'ın ifadeleriyle, "Aydınlanma, insanın kendi kendisine dayattığı ergin olmama durumundan çıkmasıdır. Ergin olmama durumu ise kişinin bir başkasının rehberliği olmaksızın bir anlayışa sahip olmamasıdır.[241]

Kant'ın düşüncesinde ikili evren anlayışı hakimdir. Bunlar teorik akıl ile idrak edilen olgular (fenomenler) dünyası ve pratik akıl aracılığı ile kavranan düşünülür (numenler) dünyadır. Fenomenler dünyası, nedensellik yasası uyarınca hareket etmektedir. İnsan da fenomenler evreninde yaşayan, ihtiyaçları ve dürtüleri olan doğal bir varlık olması sebebiyle bu nedensellik yasasına tabidir.[242] Bu nedenle eğer doğa yasalarındaki nedensellik tek nedensellik olarak nitelendirildiği takdirde insan bu doğal yasalar karşısında özgür sayılamayacaktır.[243] Oysa insan özgür iradeye sahip, otonom olarak hareket edebilen bir varlıktır. Bu kapsamda özgürlük, nedensel olarak belirlenen fenomenal evrenin değil numenal evrenin konseptidir. Nitekim nedenselliğin olduğu dünya içinde ahlakı barındırmaz, ahlak dışarıda aranmalıdır. Kant'a göre ahlak, iyi iradedir. Ahlaki hareket kişilerin çıkarı yahut ödevden uygun olarak değil, iyi iradenin ve ödevden dolayı yapılmış olması gerekir.[244]

Kant için onur kavramı insan otonomisine dayanır. İnsan kendisinde olduğu kadar diğer rasyonel varlıklara olan ilişkilerinde de amaç değil araçtır. Kant için onur, etik bir kategoridir. Tüm insanlar haysiyetli doğar ve onur bakımından eşittir. Bu kapsamda İnsan Hakları Evrensel Beyannamesinin (İHEB) de temellerini Kant'ta görebilmekteyiz.[245] Dikkat etmek gerekir ki Kant'taki otonomi, keyfilik ve kuralsızlık anlamına gelmez. Aksine otonom özne ahlaklı bir varlık olup kendi aklının buyruklarına uyduğu gibi evrensel ahlak ilkelerine de riayet eder.[246]

---

[240] Richar Heinzmann, "İnsan ve İnsan Onuru-Toplumsal Yaşam İçin Etik ve Ahlak" (Erişim 08 Kasım 2022), 60.
[241] Immanuel Kant, "What Is Enlightenment", (ts.).
[242] Nezime Beysan, *Hak Kavramının Hukuk Felsefesi Açısından Analizi* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Doktora Tezi, 2008), 101-102.
[243] Gökberk, *Felsefe Tarihi*, 358.
[244] Beysan, *Hak Kavramının Hukuk Felsefesi Açısından Analizi*, 102-103.
[245] Lewis, "A Brief History of Human Dignity: Idea and Application", 95.
[246] Işıktaç, *Hukuk Felsefesi*, 191.

Kant'a göre kişiler bir arada yaşamak için belli bir ortak paydaya ihtiyaç duyarlar. Bu ortak payda özgürlüktür. Bu sebepledir ki doğuştan gelen tek hak özgürlüktür. Her insan sırf insan olmasından dolayı doğuştan bu hakka sahiptir.[247] Anlaşılacağı üzere Kant için insan, akıl sahibi olması münasebetiyle yalnızca araçsallığa indirgenemez aynı zamanda amaç olmalıdır. Bu amaç olma durumu da insanın akıl sahibi olmasından kaynaklanır. Kant'a göre ahlakın temel prensibi kişinin kendi vicdani kararları ve genel yasa koyucuya uygun şekilde hareket etmesidir. İnsan onurunun kaynağı da bireylerin sahip olduğu ahlaki otonomiye sahip olmasıdır. İnsan hakları da yine bu kapsamdan meşruiyetini bulur.

2.4.3. Kuçuradi'nin İnsanın Değeri Temellendirmesi

İnsan onuruna ilişkin ülkemizde kavramsal çalışma yapan düşünürlerin başında İoanna Kuçuradi gelmektedir. Kuçuradi insan haklarını temellendirirken "değer" kavramına başvurur. Kuçuradi'nin insan değeri kavrayışının temelinde, insanların neden birtakım haklara sahip olduğunu yanıtlarken, insanı bir özelliğe indirgeyen, bu özellikten dolayı insana değer atfeden düşünce yerine insanı bir bütün olarak ele alan felsefi antropoloji yer alır.[248]

İnsan düşünen ve vicdan sahibi bir varlık olması hasebiyle diğer canlılardan ayrılır. Bu ayrışma neticesinde diğer canlılarda görülmeyen birtakım davranışlarda bulunabilir. Örneğin sanat eseri yaratır, davranışları "iyi ve kötü" olarak ayırır, keşifler yapar. Kuçuradi, yalnızca insana özgü bu hareketleri insanın olanakları olarak adlandırır.[249] İşte bu olanaklar, insanı diğer canlılardan ayırır ve onu değerli kılar. Eğer bugün bir medeniyetten bahsedebiliyorsak bu insanların olanaklarını gerçekleştirmesi sayesinde meydana gelmiştir. Ancak hangi insanın olanağını nasıl ortaya çıkartacağı önceden tahmin edilebilir değildir buna karşın her insan bu olanağı içinde taşır. İnsanın olanaklarını gerçekleştirmesi ise toplum düzeninin uygun koşulları sağlamasına bağlıdır.[250] Fakat uygun koşullar ortaya çıkmasa ve insan bu olanaklarını meydana çıkartma şansı bulamasa dahi bu olanağı içinde taşıyor olması sebebiyle değerlidir. Kuçuradi, insanın değeri ve insanın değerleri

[247] Beysan, *Hak Kavramının Hukuk Felsefesi Açısından Analizi*, 111.
[248] Nermin Yavlal-Gedik, "İ. Kuçuradi'nin İnsan Hakları Görüşü" (Erişim 01 Kasım 2022).
[249] Kuçuradi, İoanna, *Felsefe ve İnsan Hakları* (Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları, 1996), 43.
[250] İoanna Kuçuradi, "İnsan Onuru Kavramı ve İnsan Hakları" *Demokrasinin Garantisi: İnsan Onuru ve İnsan Hakları,* (İstanbul: Heinrich Böll Stiftung Derneği Türkiye Temsilciliği, 2008) s.78-79.

kavramlarını ayrıştırır. Buna göre insanın değeri; tür olarak insanın, diğer varlıklarla ilgisi bakımından özel bir konumu sebebiyle varlıktaki özel konumunu işaret etmektedir. İnsanın değerleri ise tür olarak insanın bütün başarılarına işaret eder; bilgi, bilimler, sanatlar, felsefe, teknoloji, kültür gibi. Bunlar insanın varlık olanaklarını gerçekleştirmesidir, diğer deyişle varlık şartlarının ürünü olan fenomenlerdir. Bu anlamda Kuçuradi değeri sırf insanla ve onun başarılarıyla ilişkilendirir[251].

Gerek Kant'ın görüşlerinde gerekse Kuçuradi'nin görüşlerinde insanın onuru ve değeri var oluşundan kaynaklanmaktadır. Dolayısıyla insanın bu değeri elde etmek için ayrıca çabalamasına ihtiyaç yoktur. Kuçuradi insanın değerini ortaya koyarken, insanın içinde barındırdığı olanaktan ve bu olanağın nasıl ortaya konacağının bilinmediğinden bahseder. Peki ya bilinebilirse? İnsanın olup olabileceği en yüksek nokta, yapabileceği her hareket genetik değişiklikler ve teknolojik gereçler vasıtasıyla bilinebilirse yahut değiştirilebilse yine bu anlamda bir insan değerinden ve onurundan bahsedilip bahsedilemeyeceği tartışma konusudur.

2.5. Transhümanizm Karşısında İnsan Kimliğinin Dönüşümü

İnsan olmanın tanımı yukarıda farklı görüşlere yer verdiğimiz üzere çok çeşitli ele alınabilmektedir. Transhümanistler, homo sapiens türünü üst insan için bir basamak olarak nitelendirirken kimileri insanı evrim sürecinin son durağı olarak kabul etmektedir. Bu bakımdan ontolojik tartışmalar bir yana bırakılacak olursa insan olmanın ne demek olduğu ve efradını cami ağyarını mâni bir tanım yapmak güçtür. Şüphesiz ki insanı tanımlamak gibi bir zorunluluk söz konusu değildir. Ancak insan olmak çeşitli yorumlamalara genel olarak açıktır. Nitekim insanın bu noktadaki farklılığı kendi kendisi üzerine düşünebilmesidir.[252] Nitekim felsefe de insanın kendinden başlayarak çevresini, evreni ve evrenin ötesini arayışına dayanır.

[251] İoanna Kuçuradi, *İnsan ve Değerleri* (Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları, 2020), 40-42.
[252] Heinzmann, "İnsan ve İnsan Onuru-Toplumsal Yaşam İçin Etik ve Ahlak", 54.

2.5.1. İnsan Ne Zamana Kadar İnsan Kalabilir?

İnsanı insan yapan özellikleri, diğer canlılardan ayırt edici özellikleri vurgulamak için genelde insan yahut insan doğası kavramlarına başvurulmaktadır. Özellikle posthümanizm ve transhümanizm gibi görüşlerin de etkisiyle eleştirel fikirlere karşın insan kavramının insan haklarına nesnel bir temel sağladığını düşünenlerin sayısı az değildir.[253] Ancak eğer insanı diğer canlılardan ayırt edeceğimiz özellikleri belirleyeceksek ilk bölümde bahsedilen Sorites Paradoksuna düşülmesi çok muhtemeldir. Zira bir A canlısı ile insan arasında yalnızca bir özellik bakımından farklılık tespit edilebiliyorsa ve geri kalan özellikler bakımından benzerlik gösteriyorsa bu A canlısını insan olarak nitelendirebilir miyiz? Tezin konusu ve kapsamı bakımından bu A canlısının yerine bir bilgisayar programı yahut yapay zekayı koymak yerinde olacaktır. Eğer yapay zekâ, insana hasrettiğimiz özellikleri taklit edebilirse yahut doğrudan bu kabiliyete sahip olsa yapay zekâya insan denilebilir mi?

İnsanın zorunlu bir sosyal varlık olması ve özellikle günümüz dünyasında makine ve yapay zekâ sistemlerinin sosyal etkileşim araçlarında tayin edici rol oynamaya başlamaları, özellikle sosyal mecralarda makinelerin insan etmeniyle birlikte sosyal gerçeklikte ortak olmaya başladığını göstermektedir. Bu kapsamda dijital dönüşümün yerleşik toplumsal alışkanlıkları değiştirmesi kaçınılmazdır.[254] Buna karşılık pek çok sosyal kuramcı, insan doğası, özgür irade, insan onuru gibi değerleri ileri sürerek biyomedikal ilerlemenin doğal ile yapan olan arasındaki ayrımı silikleştirdiği endişesini dile getirmektedir.[255]

2.5.2. Sorites Paradoksu ve İnsan Tanımı

Esasen insanın ne zamana kadar insan kalabileceği sorunu Sorites Paradoksunu andırmaktadır. Sorites paradoksu, şeylerin sayısal değerlerindeki keyfiliği ifade eder. Paradoks daha çok eksiltme yöntemi ile açıklanır: 100 koçan bir yığın teşkil eder mi? Cevap

[253] Tepe, *İnsan Hakları Felsefesi*, 46.
[254] Özdemir - Başaran, "Transhümanizm, Posthümanizm ve İnsan Bilincinin Yeni Yapısı", 37.
[255] Rose, *Yaşamın Politikası 21. Yüzyılda Biyomedikal, İktidar ve Öznellik*, 136.

evettir. O halde 99 koçan da bir yığın ifade eder zira yığından bir parçanın eksilmesi o yığının yığın olma özelliğine zeval vermez. Aynı şekilde 98 koçan da 97 koçan da bir yığındır. Böylece 1 koçana kadar azaltılabilir. Dolayısıyla bir yığın olmanın sınırı tespit edilemeyecektir. Tersten bakacak olursak, 1 koçan tek başına bir yığın olmaz. Aynı şekilde 2 de ve 3 de. Böylece 100 koçana da bir yığındır denilemez.[256] Şu hâlde insanın ne zamana kadar onura sahip olacağı, ne zamana kadar insan olacağı Sorites Paradoksundaki gibi bir ön kabul yahut bir merkezin tayin edilmesi ile cevaplanabilecektir.

Bir varlığın insan haklarının öznesi sayılması çeşitli tartışmalara konu olmuştur. Kimilerine göre bireyin insan haklarının öznesi olabilmesi için biyolojik olarak insan olması, başkalarının haklarını ihlal etmekten kaçınması, yaşamaya karşı belli bir istek duyması aranırken kimilerine göre ise yalnızca insan olması yeterlidir.[257] Bu anlamda özellikle Transhümanist düşüncenin edebi kurgunun sınırlarından çıkıp insan hayatının önemli bir noktası haline gelmesiyle biyolojik insan tanımının sınırlarını tekrar düşünmekte fayda vardır. Biyolojik insandan bahsedildiğinde genlerden oluşan, belli işlevleri olan çeşitli organlara sahip olan bir varlıktan bahsedilmektedir. Ancak transhümanizm; insanı sınırlayan genleri değiştirmeyi, organların daha işlevsel olanlarıyla değiştirilmesini ve insanın biyolojik doğasından kaynaklanan hastalık, acı, ölüm gibi rahatsızlıklardan kurtulmayı amaçlamaktadır. Şu hâlde Transhümanizm, Antik Çağlardan bu yana süregelen insana haklarını teslim eden temel karine olan insan onuru kavramının tanım ve temellerini değiştirme maksadındadır. Nitekim gelişen teknolojiler, plastik cerrahi işlemler, zihin yapısını düzenleyen ilaçlar, organ nakilleri ve beden dondurma işlemleri esasen bu bölümde izah ettiğimiz düşünceler kapsamında insanı farklı bir kategoriye koymayı hedeflemektedir.

2.5.3. Posthümanist Eleştiriler

Posthümanizm düşüncesi, insanın temelde tarihin herhangi bir döneminde yalnızca ve doğal insan olmadığını ileri sürer. Buna göre insan tarihin her döneminde teknoloji ile ilişki içinde olup bu ilişki her gün kuvvetlenmektedir. Bu sebeple esasen insan tarihin her döneminde posthüman olarak tanımlanmalıdır. Dolayısıyla posthümanizme göre insan,

[256] Mehmet Akif Duman, "Sorites Paradox/Yığın (Küme) Paradoksu", *The Journal of Academic Social Science* 12 (2015), 415; Çıtak, "Transhümanizm Karşısında Hukuk Devleti İdeali", 3.
[257] Tepe, *İnsan Hakları Felsefesi*, 19.

teknoloji ile dönüşmez ancak gelişir, nitekim tarihin hiçbir döneminde safi insan var olmamıştır.[258] Bu tanım ABD Yüksek Mahkemesi'nde görülen Riley v. California kararı incelendiğinde daha anlaşılır olacaktır. Söz konusu davada modern cep telefonlarının insan hayatının önemli bir parçası olduğunu, Marstan gelen bir ziyaretçinin cep telefonlarını insan anatomisinin önemli bir parçası olduğunu varsayabileceğine vurgu yaparak insanın teknoloji ile sıkı birlikteliğini vurgulamıştır.[259]

Bilim, doğa karşısında büyük bir zafer elde etmiştir. Bu kapsamda telefon örneği bu zaferin yalnızca küçük bir çıktısıdır. Ancak bu zaferin nelere mal olduğu halen tartışılmaktadır. Buna göre kapitalizm nasıl ki diğer canlı türlerini ekonomik bir vitrine yerleştirdi ise transhümanizmin ve insan geliştirme düşünceleri de bedensel mükemmeliyet fikriyle vitrine yerleştirir.[260] Birinci bölümde detaylıca verdiğimiz insan doğasını önceleyen yaklaşımlar sıklıkla belli bir insan kabulü üzerinden hareket etmek olup buradaki esas çözülmez nokta insan doğasının bizzat kendisi gibi görülmektedir. Zira insan doğasının tespiti felsefi antropolojinin konusu olarak çok çeşitli fikirler ve insan tasavvurları üzerinden temellendirilmektedir. İslam dininde yer alan insan kavrayışı ile Hristiyanlıkta ele alınan insan anlayışı birbirinden farklıdır. Öyle ki doğrudan İslam yahut Hristiyanlık içindeki düşünce ayrılıklarında dahi çok farklı ve çeşitli insan doğası tasvirleri bulunur.

İnsan doğasının bilinemezliği yahut kesin bir tanımının olmayışı pek çok eleştiriye konu olmuştur. İnsan doğasının spekülatif kavrayışları neticesinde bilme alanından inanma alanına geçmesi, felsefi antropolojinin felsefede dogmatik bir insan inancı oluşturması ve ideoloji ve düşüncelerin bu dogma üzerinden güçlendirdiği gerekçesiyle eleştirilmektedir.[261]

Gerçekten insanın ne olduğu ne zaman insan olduğu ve ne kadar değişikliğe kadar insan olarak kalacağı ve ne zaman artık başka bir tür olacağına dair tartışmalar henüz bir cevaba sahip olmadığı gibi yakın zamanda olacak gibi gözükmemektedir. İnsanın ne

[258] Ağın, *Posthümanizm: Kavram, Kuram, Bilim-kurgu*, 16.
[259] Riley v. California (Riley v. California), K. 13-132 (U.S. Supreme Court 25 Haziran 2014).
[260] Adnan Bülent Baloğlu, "Nihilist Transhümanizm: İnsanın Buharlaşması", *Yapay Zeka Transhümanizm ve Din*, ed. Muhammed Kızılgeçit vd. (Ankara: T.C. Cumhurbaşkanlığı Diyanet İşleri Başkanlığı, 2022), 214.
[261] Mustafa Koç, *Biyokonservatizmden İnsanartıcılığa: İnsan+ Uygulamalar Sorunu Üzerine Biyoetik-Biyopolitik Bir İnceleme* (Muğla: Muğla Sıtkı Kocaman Üniversitesi, Doktora Tezi, 2024), 36.

olduğuna dair belli inançlara sahip olmak bilimsellikten uzak olması itibariyle eleştirilirken insan doğasına ilişkin materyalist düşünceler, zihne ilişkin argümanlar ile eleştirilmektedir. Ancak klasik anlamda insan tanımının dışına çıkıldığı, özellikle transhümanist ve posthümanist söylemlerle insan tanımının değiştirilmeye çabalandığı söylenebilir. Şu hâlde ahlak felsefesinde insan olmayan, sahip olunabilen, satılabilen, takas edilebilen, ile böylesi metalaştırmalar bakımından meşru olmayan insan tanımı arasındaki ayrım git gide kapanmakta, bu ayrışma eskisi kadar istikrarlı değildir.[262]

2.6. Transhümanizm Düşüncesinin İnsan Hakları Kavrayışına Etkileri

Teknolojinin gelişimi zaman içinde insanın doğaya olan tahakkümünün ötesine geçmiş, kendi bedeni üzerinde tahakküm kurmanın yolunu açmıştır. Yapay organlar, çoklu genetik yapıya sahip embriyolar, klonlardan elde edilen organlar ile yenilenen bedenler, ölen bedenlerin dondurulması[263] gibi pek çok uygulama ile insan bedeninin eksikliklerini gidermenin yahut mükemmelleştirmenin peşine düşmüştür.

Transhümanizm, temelde insanın daha uzun ve sağlıklı yaşamasını, bedensel ve zihinsel potansiyelini aşmasını, istenmeyen acı ve ızdıraptan kurtulmasını amaçlar. Bu amaç doğrultusunda insan bedeni ve uzuvları gelişme uğruna araçsallaştırılır. Ancak transhümanist idealler yalnızca teoride kalmamakta, birinci bölümde örneklerini verdiğimiz gibi artık özel uluslararası şirketler tarafından ticarileştirilmektedir. İnsan bedeni parça parça ticarileşmekte, teknik ve teknolojik uygulamaların bir nesnesi haline gelmektedir. Ancak bu maruz kalış yalnızca insan bedeni ile sınırlı kalmayacaktır zira insanın hayata, insana ve ölüme dair tasavvurlarını da etkisi altına almaktadır.[264]

Her ne kadar tez süresince, değişmeye maruz bırakılan bir insan tasavvuru ve insan onuru anlayışı olduğundan bahsetmiş olsak da esasen tek bir insan tasavvuru yahut insan onurunu tanımlayan tek bir anlam kümesi bulunmamaktadır. Tarih boyunca coğrafyadan coğrafyaya kültürden kültüre farklılık arz eden bu kavramlar günümüzde uluslararası

[262] Nikolas Rose, "The Politics Of Life İtself", *Theory Culture Society* 18/1 (2001), 15.
[263] Nazife Şişman, *Yeni İnsan: Kaderle Tasarım Arasında* (İstanbul: İnsan Yayınları, 2022), 38.
[264] Şişman, *Yeni İnsan: Kaderle Tasarım Arasında*, 38-39.

hukukun egemenliğini sağlamak maksadıyla tek bir teori çerçevesinde, hümanizm anlayışı üzerinden temellendirilmektedir. Bu çerçevede insan tasavvurunun hukuk nazarında ele alınışı insan onuru kavramı üzerindendir. İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi (İHEB),[265] Avrupa Birliği Temel Haklar Bildirgesi,[266] Birleşmiş Milletler Kuralı (BMK) gibi uluslararası düzeyde pek çok metinde insan onuru ve haysiyetine yer verilmiştir.

Genel olarak hemen herkes insan onurunun beşerî hakların merkezinde bir konumda olduğunu kabul eder. Ancak buna ilişkin derin tartışmalara girildiğinde bunun nedeni ve nasıl olduğuna dair tatmin edici bir cevap bulunamamıştır. Bu farklılıklar, insan onurunun baştan itibaren beşerî bir tecrübe olarak tarihsel yorumlanma, anlaşılma ve uygulama biçimleri dikkate alınarak ayırt edilebilir. Bu kapsamda çeşitli kültür ve coğrafyalar içinde beşerî deneyimlerin çeşitliliği, insan onuruna tanınan ehemmiyetin kaynağını oluşturmaktadır.[267]

Mirandelo'nun insan onuru fikrini somut olarak ortaya attığı konuşmasından bu yana, bu kavram üzerine pek çok fikir ortaya atılmış, revize edilmiş ve detaylandırılmıştır. Buna karşılık insan onuru ve insan hakları, pek çokları tarafından korunulması gerekli olan bir değer olarak nitelendirilse de insan hakları ile insan onuru kavramları karşılaştırıldığında çekinceler ortaya çıkmaktadır. Bu çekinceler özünde insan haklarının tesisinde insan onuru kavramının gerekli olmadığını imler. Bu eleştiriler dört noktada toplanabilir:

- Öncelikle başta Kant olmak üzere insan onurunun kavramsallaştırılması, insan hakları fikrine somut bir katkı sağlamamıştır.

[265] Bkz. Madde: 1, 5, 22, 23.
[266] Bkz. Madde: 1, 3, 7, 31.
[267] Asim Duran, "İnsan Onuruna İlişkin Farklı Perspektifler", *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 18/2 (2018), 104.

- İkinci olarak soykırım gibi vahşet içeren fiilleri işleyen kişiler bakımından evrensel bir insan onuru kavramsallaştırmasının, fail ile mağdur arasındaki ahlaki farkı silikleştirmektedir.

- Üçüncüsü, insanı onur sahibi kabul ederek diğer türlerin üstüne çıkarmak insanın amaçları doğrultusunda doğayı sömürmesine yol açacaktır.

- Dördüncü ve son olarak bilimsel açıdan yalnızca insanın onurlu olduğu fikrinin bir dayanağı yoktur.[268]

İnsan onuru kavramı, bu eleştirilere ek olarak gerek transhümanist talepler karşısında sönümlenmekte gerekse posthümanist tutum ve talepler doğrultusunda silikleşmektedir. Buna karşı günümüz insan hakları paradigmasının kurucu unsur ve fikirlerine göz atmakta fayda vardır.

Transhümanizmin beden üzerindeki müdahalesinin politik alanda etkilerinin gözlenmesi de farklı açılardan yorumlanmaktadır. Kimlerine göre biyoteknolojik gelişmeler ve yapay zekâ çalışmaları biyopolitikanın kapsamını genişleterek iktidarın denetim mekanizmasını kuvvetlendirirken, kimileri için organik olanla makine arasındaki sınırların silikleşmesinin, Kapitalist Batı geleneğine bir alternatif olabileceği inancındadır. Ancak ilk bölümde detaylı olarak ele alındığı üzere, halihazırda bir insan doğası olduğunu ve bunun değiştirilmesinin insanlığa zarar vereceği düşüncesini savunan Francis Fukuyama gibi biyomuhafazakâr düşünürler insanı sınırsızca geliştirmenin sonuçları hakkında uyarıda bulunmaktadır. Her ne şekilde olursa olsun transhümanizm düşüncesinin uzantılarından olan insan geliştirme fikrinin bir denetime muhtaç olduğu açıktır. Özellikle devletlerin, uluslarüstü şirketlere karşı tutumlarının düzenlenmesi elzemdir. Nitekim yukarıda örneklerini verdiğimiz Neuralink, Klonlama teknolojileri gibi teknolojilerin büyük çoğunluğu özel şirketlerin elindedir. Bu kapsamda gelişen teknolojiler ile artık beden

[268] Katep, *Human Dignity*, 4.

üzerindeki denetim-iktidar erkinin devletlerden ziyade özel şirketlerin kullanımına açılması tehlikesi söz konusudur.

2.7. Transhümanizm ve *Ubermensch*

Görüleceği üzere tarihsel süreçte insanın kıymetli olduğuna dair inancın çeşitli tezahürleri düşünülmüş, kimileri uluslararası kabul görmüş kimileri ise felsefe tarihi kitaplarında halen tartışılmaktadır. İnsan onuruna ve insan haklarına dair pek çok görüşün ortak noktası, insanın doğuştan ve hiçbir şey yapmasına gerek kalmadan sırf insan olmasından dolayı onurlu olması ve birtakım haklara sahip olmasıdır. Transhümanizm ise insanın mevcut konumunu yeterli görmez. Bu kapsamda transhümanizm gelişim kavramını özellikle insan bedeni üzerinde öngörse de yalnızca bu dar kalıp üzerinden anlaşılmamalıdır. Zira transhümanizm, biyoloji kadar sosyal ve kültürel kurumlar bakımından da değişiklik talep eder. Sosyal açıdan özellikle ilk bölümde üzerinde durduğumuz üzere öjeni faaliyetleri kapsamında genetik seçim ve ebeveynlerin durumu aile kurumuna olan etkisi gözlemlenmektedir.

Transhümanizmin hedeflerinden tekillik, biyolojik varlığımız ile teknolojinin birleşimini ifade etmektedir. Tekillik sonrası insan ve makine arasında herhangi bir fark kalmayacaktır. Bu bölümde problemleştirilen insanın ne olacağı sorusuna karşılık Kurzweil, insan olmanın tek bir nitelik olduğunu ifade etmiştir. Maksat, insan türüne özgü fiziksel ve zihinsel imkanların ötesine geçme isteğidir.[269] Bu düşünceler bakımından transhümanist fikirlerin Nietzsche'nin "*Böyle Buyurdu Zerdüşt"* kitabında ortaya koyduğu *ubermensch* yani üst insan kavramına atıfta bulunduğunu ve bu kavramdan ilham aldığı iddia edilmektedir.

Pek çok politik ve fikri akım, varlığını önceki felsefelerden meşrulaştırmak yolunu tercih eder. Bu bakımdan Nietzsche, pek çok düşünce akımı ve ideoloji tarafından benimsenen ve öncü kabul edilen düşünürlerdendir. Pek çok zıt düşünceler Nietzsche'yi düşüncelerinin fikir babası olarak kabul etmiştir. Nietzsche, modernizm, postmodernizm ve

[269] Kurzweil, *İnsanlık 2.0: Tekilliğe Doğru Biyolojisini Aşan İnsan*, 23.

liberalizm gibi çok farklı ve zaman zaman birbirini eleştiren fikir akımları tarafından fikir babası olarak benimsenmiştir. Nitekim transhümanizm de Nietzsche üzerinden meşruiyet kazanmak için özellikle ubermensch kavramı üzerinden transhümanizmin bir müjdeleyicisi olarak kabul etmiştir.[270]

Transhümanizm özünde insan olma durumuna bir meydan okumadır. İnsan olma halinin getirdiği hasta olma, yorulma, açlık, unutkanlık ve ölüm gibi doğal karşılanan olgulara karşı bir meydan okuma olarak nitelendirilir.[271] İnsan doğanın sağlamış olduğu evrim sürecini kendi eline almalıdır. Buna göre yaşlanma ve ölüm tedavisi gereken bir hastalık olup[272] yaşama standartlarımız şans ve kader eliyle değil insan eliyle belirlenmelidir. Transhümanistlere göre insan doğası henüz tam olgunlaşmamıştır. Günümüz insanı evrimin son noktası olma payesini taşımaz ancak bilim ve teknolojinin doğru şekilde kullanımıyla insan, bugünkü kapasitesinin çok üstünde bir varlık olan post-human (insan sonrası) durumuna gelebilecektir.[273] Bu dönüşüm ancak teknoloji vasıtasıyla kademeli olarak gerçekleşecektir. Bostrom, ütopyasında insan deneyiminin çok ötesinde bir çerçeve sunar. İnsan zihnini bir çerçeve olmadan sınırsız genişletmeyi ve geliştirmeyi, acıyı ve ölümü yenmeyi ve sonsuz mutluluğa ulaşmayı tasarlar.[274] Bu kapsamda transhümanistler halihazırda etik tartışmalar yürütülen birtakım müdahaleleri de savunmaktadır. Nitekim insan vücuduna yapılan teknolojik müdahaleler insanı geliştirmek maksadı güder ve bu kapsamda riskler ve endişeler göz ardı edilebilir[275] Bu düşünce, günümüzde yalnızca fikri bir tartışma olmaktan çıkmış ve özellikle uluslararası makro şirketler tarafından uygulanır hale gelmiştir. Beden dondurma, beyine çip yerleştirme, yapay organ ve fetüs çalışmaları ve CRISPR uygulamaları Bostrom'un ütopyasına adım adım yaklaştığımızın göstergesidir.

Yukarıda zikrettiğimiz üzere transhümanist uygulamaların insanın mahiyetini ve doğuştan gelen onurunu zedelemesi tehlikesi, transhümanistler için kabul edilebilir bir çıktıdır. Nitekim Bostrom, benliğin devamlılığının gerekli olmadığını savunur. Ona göre

[270] Ali Han Babuççu, "Yanlış Kurulan Bir İlgi: Nietzsche'nin Transhümanizm ile (Olmayan) İlişkisi Üzerine", *Pasajlar Sosyal Bilimler Dergisi* 11 (2022), 102.
[271] Vita-More, "The Transhumanist Manifesto".
[272] Hararı, *Hayvanlardan Tanrılara Sapiens: İnsan Türünün Kısa Bir Tarihi*, 266.
[273] Bostrom, "Human Genetic Enhancements - A Transhumanist Perspective".
[274] Nick Bostrom, "Letter from Utopia", *Studies in Ethics, Law, and Technology* 2/1 (2008), 3-5.
[275] Bostrom, "Transhumanist Values", 9.

insanoğlu transhümanist idealler doğrultusunda hayatta kaldığı takdirde benlikten ve kendisinden daha değerli şeyler bulabilecektir. Bostrom, transhümanist idealler karşısında benliğimizin bazı parçalarından vazgeçmek gerektiğini vurgular.[276] Transhümanist düşünce, yaşlanmanın, gereksiz acının ve zihinsel yetersizliğin aşılması noktasında benlik, insanlık, ruh gibi kavramların feda edilebileceğini vurgular. Nitekim transhümanistler için insan doğası bir amaç yahut koşulsuz bağlılık gerektiren bir olgu değildir.[277]

Bu kapsamda transhümanizmin hümanizm ile doğrudan ilişkisi göz önüne alındığında kimi düşünürler transhümanist düşünce ile Nietzsche'nin ubermensch kavramı arasında bir ilişki kurar. Bazıları bu ilişkinin yüzeysel düzeyde kaldığını iddia ederken[278] Sorgner ve Habermas gibi düşünürler ise Nietzsche ile transhümanist düşünce arasında önemli benzerlikler bulunduğunu ifade etmektedir.[279]

Sorgner, transhümanistlerin düşünce sistemi ile Nietzsche'nin düşüncesi arasında benzerlik kurar. Buna göre öncelikle hem transhümanistler hem de Nietzsche insan türünün evrimleşen, değişmesi gereken bir tür olduğunu vurgulamaktadır. İkinci olarak transhümanizm ve Nietzsche, geleceğin bilim ile şekilleneceğini kabul eder. İlaveten transhumanistler, kendi fikirlerini başkalarına dayatmanın anlamsız olduğunu belirtmiştir zira bireysel farklılıklar bunun önüne geçer. Nietzsche de benzer şekilde her insanın güç kavrayışının farklı olduğunu ifade etmektedir. Dolayısıyla mükemmellik konsepti kişiler ile farklılık gösterir.[280]

Max More, transhümanizmin Nietzsche'nin fikirlerinden açıkça ilham aldığını ifade etmiştir. Transhümanizmin kurucu isimlerinden olan More, Nietzsche'nin fikirlerinin kendi fikirlerini doğrudan etkilediğini vurgulamıştır.[281] Bu kapsamda her ne kadar Nietzsche

[276] Bostrom, "Transhumanist Values", 9.
[277] Max More, "The Philosophy of Transhumanism", *The Transhumanist Reader: Classical and Contemporary Essays on the Science, Technology and Philosophy of the Human Future* (West Sussex: John Wiley & Sons, Inc, 2013), 4.
[278] Bostrom, "A History Of Transhumanist Thought", 4.
[279] Stefan Lorenz Sorgner, "Nietzsche, the Overhuman, and Transhumanism", *Journal of Evolution & Technology* 20/1 (2009), 30.
[280] Sorgner, "Nietzsche, the Overhuman, and Transhumanism", 30-35.
[281] Max More, "The Overhuman in the Transhuman", *Journal of Evolution & Technology* 21/1 (2010), 1-2.

insanın kendini aşması bakımından teknolojik tarafında vurgu yapmasa da bunu dışlamaz.[282]

Ancak, hümanizmin bayrağını devraldığını iddia eden transhümanizmin aksine Nietzsche, insanlığın ilerleme olarak addettiği şeyleri gerileme olarak nitelendirir. Bu kapsamda yüksek insanlığın zorunlu olarak ilerleme neticesinde ortaya çıkmayacağını ileri sürer. Diğer yandan Nietzsche bedeni küçük görmeyi ve olumsuzlamayı kabul etmez.[283]

Benzer şekilde Hauskeller, Sorgner'in yazısına cevaben yazdığı makalesinde transhümanist düşünce ile Nietzsche düşüncesinde derin farklılıklar olduğunu ifade eder. Ona göre öncelikle transhümanizm, insanı geliştirerek daha iyi bir konuma getirmeyi hedefler, oysa Nietzsche iyi ve kötüyü kabul etmez, insanı daha iyi hale getirme çabasını, hayatın kanının emmek olarak nitelendirir. Diğer yandan transhümanistler çoğunlukla zihnin insanı insan yapan etmen olduğunu kabul ederler ve zihni harici bir yapıya entegre edebildiğimizde sonsuza kadar yaşayabileceğimize inanırlar. Oysa Nietzsche bedenden ayrı bir zihni kabul etmez. Transhümanistler yaşam süresini uzatmanın en temel iyi olduğunu ileri sürerler. Eğer kişisel ölümsüzlük imkân dahilindeyse bu yolda tereddüt edilmemelidir. Nietzsche ise bu talebe kökten karşı çıkar. Ona göre çoğu insan gereğinden geç ölmektedir.[284]

Bu kapsamda transhümanist düşünürlerin yaygın inancının aksine Nietzsche, hümanist düşünceyi köklerinde barındıran transhümanist felsefe ile bazı kavramları ortak kullansa dahi paralellik arz etmemektedir. Nitekim, Nietzsche'nin doğrudan karşı çıktığı fikirler transhümanizmin birincil maksatları arasında yer almaktadır.

[282] Babuççu, "Yanlış Kurulan Bir İlgi: Nietzsche'nin Transhümanizm ile (Olmayan) İlişkisi Üzerine", 109.
[283] Babuççu, "Yanlış Kurulan Bir İlgi: Nietzsche'nin Transhümanizm ile (Olmayan) İlişkisi Üzerine", 111-113.
[284] Michael Hauskeller, "Nıetzsche, The Overhuman And The Posthüman: A Reply To Stefan Sorgner", *Nietzsche and Transhumanism*, ed. Stefan Lorenz Sorgner - Yunus Tuncel (Newcastle upon Tyne: Cambridge Scholars Publishing, 2017), 32-36.

3. BÖLÜM: ÖZGÜRLÜK VE İKTİDAR KAVRAMLARININ TRANSHÜMANİZM PERSPEKTİFİNDEN DEĞERLENDİRİLMESİ

Teknolojinin her geçen gün hayatımızda daha aktif hale gelmesi, insan hayatının vazgeçilmez ve belki de en etkin konumlarından birine yerleşmesi ve özellikle yapay zekânın etkin kullanımı ile bilinçli bir diğer tür olarak robotlardan bahsedilmesi esasen sosyal bir yönelimin göstergesidir. Bu yönelim, insanın duygu ve arzularının toplumsal ilişkiler ve ekonomik düzlemde yarattığı ve yaratabileceği sorunların risksizleştirilmesi beklentisine işaret eder. Yani toplumsal ve ekonomik düzlemde insan sorununun yaratmış olduğu problemler mümkün mertebe azaltılmaya çalışılmakta ve bu teknolojilerin politikası bu minvalde evrilmektedir.[285]

Bu kapsamda tezde öncelikle transhümanizm kavramına genel bir perspektif çizilmiş, ardından ikinci bölümde ise insan haklarının kavramsallaşması ve uygulamasına temel teşkil eden insan onuru kavramı irdelenmiştir. Bu bölümde ise transhümanizm uygulamalarının öncelikle biyopolitika kavramı üzerinden değerlendirilmesi yapılacak olup ardından hakların tasnifine ilişkin genel bir bilgi verilerek sanayileşme ve uluslararası şirketlerin ezici gücüne karşı ne türde tedbirler öngörüldüğü tartışılacaktır. Ardından geliştirme teknolojileri ve transhümanizm düşüncesi kapitalizm ve Luc Ferry'nin "Dünyanın Überleşmesi" kavramı çerçevesinde değerlendirilecek ve transhümanizm düşüncesinin *"from chance to choice"* sloganı kapsamında insan iradesi ve özgürlüğü çeşitli ideolojiler çerçevesinde ele alınacaktır.

3.1. Transhümanizm ve Biyopolitika

Teknolojik gelişmeler, insan ve iktidar ilişkilerini yeniden ele almayı gerektirmektedir. Transhümanizm kapsamında teknolojilerin pek çoğunun devletlerden ziyade uluslararası şirketler tarafından geliştirildiği dikkate alındığında iktidar erki yeni veçhelere bürünmektedir. Bu kısımda öncelikle insanın tarihsel süreç zarfında özne vasfından nesne vasfına geçişi ele alınacaktır. Ardından Foucault'nun *biyopolitika* kavramı

[285] Özdemir - Başaran, "Transhümanizm, Posthümanizm ve İnsan Bilincinin Yeni Yapısı", 32.

çerçevesinde iktidarın beden ve nüfus politikaları ile kurmuş olduğu denetim mekanizması ele alınacaktır.

3.1.1. İnsanın Nesneleşmesi

İnsan, tarihsel süreç içinde özne olarak farklı veçhelere bürünmüştür. Bu veçheler yalnızca bireyin kendisi ile değil aynı zamanda bilgi, toplum, doğa ve teknoloji karşısındaki konumu ile de doğrudan ilintilidir. İnsan kimliğini; tanrı, akıl ve rasyonalite, eleştirme ve özgürleşme ile bilim gibi kavramlar üzerinden inşa etmiştir. 20. yüzyıl ile insan merkezli sorgulama biçimleri eleştiriye tabi tutulmuş özellikle postmodernizm ve postyapısalcılık gibi akımlar insanı evrenin merkezi konumuna oturtan hümanizmi eleştirmiştir.[286] Örneğin posthümanizm, insan kavramını diğer türler ile incelerken herhangi bir hiyerarşik şema kullanmaz.[287] Buna göre insan ve diğer türler ayrımının sosyal olarak inşa edilmiş bir politik ayrım dolayısıyla mevcut olduğunu ileri sürmektedir[288] Bu anlamda beden geliştirme ve teknolojinin vücut ile bütünleşmesi yalnızca biyolojik ve etik tartışmalara değil aynı zamanda politik tartışmalara da yol açmıştır.

Transhümanizm etkisinin politik olanda etkilerinin gözlenmesi de farklı açılardan yorumlanmaktadır. Kimlerine göre biyoteknolojik gelişmeler ve yapay zekâ çalışmaları biyopolitikanın kapsamını genişleterek iktidarın denetim mekanizmasını kuvvetlendirirken, kimileri için organik olanla makine arasındaki sınırların silikleşmesi, kapitalist batı geleneğine bir alternatif olabilecektir. Bu kapsamda posthümanizm, insanın geleneksel ve biyolojik doğası bir kenara bırakılarak, teknolojik ve sibernetik bağlamlarda insanın yeniden inşasına girişir.[289] Böylece artık insan hümanist kavrayış bağlamında bir özne olmaktan çıkarak üretilebilen, satılabilen ve geliştirilebilen bir nesne halini almıştır.

[286] Tuba Duman Yıldızbakan, "Dijital Çağda Öznenin Yeniden İnşası: Hümanizmden Transhümanizme Biyopolitik ve Etik Dönüşümler", *Medeniyet Sanat Dergisi* 11/2 (2025), 178.
[287] Ferrando, "Transhumanism/Posthümanism", 439.
[288] Ağın, *Posthümanizm: Kavram, Kuram, Bilim-kurgu*, 67.
[289] Duman Yıldızbakan, "Dijital Çağda Öznenin Yeniden İnşası: Hümanizmden Transhümanizme Biyopolitik ve Etik Dönüşümler", 182.

3.1.2. Biyopolitika

Biyoteknoloji uygulamalarının pek çok etik tartışmalara yol açtığından bahsetmiştik. Bu kapsamda özellikle nesilden nesile aktarılan modifiye edilmiş gen düzenlemeleri gibi müdahaleler, teknolojiye erişim imkânı da dikkate alındığında biyoteknoloji uygulamalarının yalnızca etik değil aynı zamanda toplumsal tartışmalara da yol açacağının habercisidir.[290]

Biyopolitika, tarım ürünlerine ekonomik destek, tıp araştırmalarının artırılması, kürtaja yönelik yasal düzenlemelerden hastaların hayatlarını uzatmaya yönelik özel yönergelere kadar pek çok farklı meseleye değinir. Bu sebepledir ki biyopolitikaya ilişkin çok çeşitli görüşler bulunmaktadır.[291] Michel Foucault, bireysel bedeni odağına alan disiplinci tekniğin aksine, küresel bir kitle potansiyeline sahip olan insan topluluklarını yığınlaştırarak ve istatistikleştirerek denetime müsait hale getiren mekanizmayı biyopolitika olarak niteler.[292] Ona göre bedenin terbiyesi, yeteneklerinin artırılması, yararlılığı ve itaatkarlığının beraber gelişmesi ve bütün bunların ekonomik denetim şekilleriyle bütünleşmesi bu yeni iktidar yöntemleri ile sağlanmıştır. Egemen gücün eskiden elinde bulundurduğu öldürme gücü zamanla yerini bedenlerin yönetimi gücüne bırakmaktadır.[293] Bununla birlikte sık sık birbirinin yerine kullanılsa da biyopolitika ile biyoiktidar kavramları arasında bir ayrım yapmak gerekir. Biyopolitika, liberalizmin doğuşuyla ortaya çıkan ve etkisini nüfusların bedeni üzerinde gösteren bir teknik iken biyoiktidar kavramı ise disiplin düzenine bağlı olan bireylerin bedenleri üzerinde etki gösterir.[294]

Nüfus, biyopolitikanın bir unsurudur fakat bedenlerin şekillendirilmesi de zaman içinde inceleme konusu olmuştur. Pek çok inceleme alanının yanında beden; iktidar ilişkilerinin bir müdahale aracı olarak işleyen siyaset alanının içine de katılmıştır çünkü

[290] Duman Yıldızbakan, "Dijital Çağda Öznenin Yeniden İnşası: Hümanizmden Transhümanizme Biyopolitik ve Etik Dönüşümler", 188.
[291] Lemke, *Biyopolitika*, 15.
[292] Michel Foucault, *Toplumu Savunmak Gerekir*, çev. Şehsuvar Aktaş (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2002), 251-253.
[293] Michel Foucault, *Cinselliğin Tarihi*, çev. Hülya Uğur Tanrıöver (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2003), 102-104.
[294] Dutlu - Arı, "Foucault ve Agamben Düzleminde Biyo-Politika", 164.

beden siyasetin içine katılır nitekim bir üretim gücüdür. Bu anlamda iktidar, bedeni hem üretici güç haline getirmekte hem de egemenliği altına alarak ondan yarar sağlamaktadır.[295]

Foucault için disiplin herhangi bir kurumla yahut aygıtla özdeşleştirilemez zira mekanizmalar tek bir yerde ve bağlı değil her yerdedir. Bu açıdan da nüfusun denetlenmesi açısından teknoloji, biyopolitikanın temel unsurlarından birisidir. Nitekim biyoteknolojiler, nanoteknoloji, yapay zekâ çalışmalarının hızlanması da biyopolitika anlayışının çerçevesini genişletmektedir.[296]

Donna Haraway, Foucault'nun biyopolitikasını, *siborg*[297] politikasının henüz şekle bürünmemiş bir önsezisi olarak nitelendirir. Haraway çağımızda herkesin bir siborg olduğunu ifade ederek,[298] siborg kimliğinin bizim siyasetimizi şekillendirdiğini söyler. Batı siyasi geleneğinin içinde barındırdığı; erkek-egemen, kapitalist, doğayı kültür ürünlerinin kaynağı olarak sahiplenme geleneklerinde organizma ile makine arasındaki ilişkiyi bir sınır muharebesi olarak ve bu muharebenin paylaşılamayan değerlerini de üretim, üretme ve tahayyül olarak ifade eder. Bu anlamda Haraway sınırların karışmasını mutlulukla karşıladığını ifade etmektedir.[299]

Transhümanizm yalnızca bireylerin bedenleri üzerindeki özerk hareket alanını ortaya çıkarmayı hedeflemez. NBIC (nanoteknoloji, biyoteknoloji, bilgi teknolojileri, bilişsel bilim) teknolojileri ve transhümanist talepler toplumsal ve sosyal açıdan pek çok etkiye sebep olmaktadır. Aynı zamanda uluslararası teknoloji firmalarının ve devletlerin bu teknolojileri araçsallaştırması ile iktidar ilişkilerini yeni açılardan ele almayı gerektirir. Bu kapsamda insan doğası ve biyolojisinin mühendislik nesnesine dönüşmesi pek çok etik

[295] Ayhan Küngerü, "Transhümanizm ve Biyopolitika Bağlamında Değiştirilmiş Karbon Dizisi Örneği", *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 24/1 (2022), 10-11.
[296] Küngerü, "Transhümanizm ve Biyopolitika Bağlamında Değiştirilmiş Karbon Dizisi Örneği", 11.
[297] Siborg, vücudu biyokimyasal yahut elektronik olarak geliştirilen insanlar için kullanılmaktadır. Bkz. "Cyborg | Artificial Intelligence, Robotics & Technology | Britannica" (Erişim 12 Eylül 2025).
[298] "10 technologies that could one day turn us all into real cyborgs - Richard van Hooijdonk Blog" (Erişim 12 Eylül 2025).
[299] Donna Haraway, *Siborg Manifestosu*, çev. Osman Akınhay (İstanbul: Agora Kitaplığı, 2006), 3-4.

tartışmayı beraberinde getirmektedir.[300] Ancak bu tartışmalar etik düzlemin ötesine geçmiş ve hukuki, politik ve sosyolojik tartışmaları da doğurmuştur.

3.2. Seçim Talihe Karşı (From Chance To Choice)

Genetik müdahalelerin, özellikle *germ*[301] hattı müdahalelerinin etik problemler yarattığına ilk bölümde değinmiştik. Bu kapsamda özellikle kalıcı genetik müdahaleler insana ileride yüzleşebileceği hastalık ve acı bakımından büyük avantaj sağlayabilecekken diğer yandan germ hattı müdahalelerinin bilimsel olarak gelecekte ne gibi sorunlar yaratabileceğine dair bilgisizlik/belirsizlik ise bu uygulamaya temkinli yaklaşmayı gerektirmektedir. Bu kapsamda belki en büyük tehditlerden birisi, gen etkileşimlerine dair kesin bir bilgimizin olmayışıdır. Genlerin birbirleriyle yahut içinde bulunduğu organizmanın çevresiyle nasıl etkileşime girerek biyolojik özelliklerin ortaya çıktığına dair bir belirsizlik söz konusudur. Buchanan bu kapsamda genetik müdahaleleri bilgisayar hafızasını yükseltmeye benzetir. Uygun donanım ve yazılım entegrasyonu olmadan daha fazla parça eklemek bir işe yaramayacaktır. Diğer yandan gen-çevre etkileşimini tam anlamıyla anlayabilsek dahi alternatif çok fazla belirsizlik söz konusudur.[302]

Transhümanistler, bu belirsizliğe rağmen insan geliştirme teknolojilerinin ortaya çıkarabileceği riskleri kabul etmemiz gerektiğini ifade etmektedirler.[303] Gen ve çevre müdahaleleri tartışmanın biyolojik ayağını oluştururken diğer yandan insan doğası ve onuru gibi kavramlar da transhümanizmin ele aldığı konulardandır. Transhümanizm düşüncesi, insanın sabit bir doğası olduğu ve haklar teorisinin bu sabite üzerinden temellendirilmesi gerektiğine dair geleneksel inanca meydan okumaktadır.

Transhümanizm uygulamalarının en görünür olanı hastalıkların tedavisi için gen tedavilerine izin verilmesidir. Bu kapsamda kimi düşünürler, fırsat ve kaynak eşitliği bakımından gen tedavilerinin yalnızca izin verilebilir değil aynı zamanda zorunlu olması

[300] Duman Yıldızbakan, "Dijital Çağda Öznenin Yeniden İnşası: Hümanizmden Transhümanizme Biyopolitik ve Etik Dönüşümler", 188.
[301] Bkz. 1.4.2.1. CRISPR Genom Düzenleme Teknikleri başlığı
[302] Allen Buchanan vd., *From Chance to Choice: Genetics and Justice* (New York: Cambridge Universty Press, 2009), 194-195.
[303] Bostrom, "Transhumanist Values", 9.

gerektiğini ifade etmektedir.[304] Her ne kadar transhümanistler aksini savunsa da özellikle genetik müdahalelerin toplumsal ve sosyal açıdan yaratması muhtemel riskler bu hususta temkinli olmayı gerektirmektedir. Bu kapsamda henüz doğmamış insanların üzerinde onları birer tasarım nesnesi yerine koymak ve bir nevi mülkiyet ilişkisi kurmak anlamına gelecektir.[305] Bu hususstaki endişeler yerindedir zira çocuklarımızın genlerini seçebiliyor olmak ebeveynlerin çocuklarını sadece birer ürün olarak görmesine sebep olacak ve tüketim kültürünün tahakkümü ile artık bir kalite kontrol mekanizması çerçevesinde üreme işlemini yürüteceğimiz endişesine sebep olabilecektir.[306] Çocukları kendi irademizin dışında bir lütuf değil de proje olarak görmek biyo-mühendislik ve genetik müdahaleler bu lütuf algısını yerinden edecektir.[307] Sandel'in bu hususta endişelendiği nokta, rekabetçiliğin her geçen gün arttığı bir toplumda ebeveynlerin kendi evlatlarının diğerlerinden daha avantajlı olması için bir tür kusursuzluk yarışına girmeleridir.[308]

Şu hâlde özellikle germ hattı müdahalelerinin gelecek nesil bakımından kalıcı sonuçlar üretmesi özellikle çocukların ahlaki sorumluluk üstlenmesi bakımından kritiktir. Zira bir mühendislik ürünü olarak dünyaya gelen bir çocuğun, birey olarak tanımlanması ve kendisini tüm müdahalelerden bağımsız özgür bir varlık olarak tanımlaması günümüze kıyasla daha güç olacaktır.

3.2.1. Özgür İrade Problemi

Özgür irade, felsefe tarihinin belki en çetrefilli konularından birisi olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu kapsamda özgür irade kavramını çetrefilli hale getiren; yapıp ettiklerimiz üzerinde az veya çok bir kontrol sahibi olduğumuza dair kuvvetli sezgimizdir.[309] Özgür iradenin doğası hakkında pek çok felsefi tartışma ve görüş bulunmaktadır. Genel ve

[304] Buchanan vd., *From Chance to Choice: Genetics and Justice*, 94-97.
[305] Nazan Yeşikaya - Tuba Nur Umut, "Transhümanizmde Adaleti Tesisin İmkânına İlişkin Bir Değerlendirme", *Artuklu Akademi* 9/1 (2022), 92.
[306] Bostrom, "Human Genetic Enhancements - A Transhumanist Perspective", 7-8.
[307] Sandel, *The Case Against Perfection: : Ethics in The Age Of Genetic Engineering*, 45.
[308] Ferry, *Transhümanist Devrim: Tekno-tıp ve dünyanın überleşmesi hayatlarımızı nasıl altüst edecek?*, 45.
[309] Ferhat Onur, "İrademiz Özgür Değil: Metafizik Bir Problem Olarak Özgür İrade", *Yapay Zeka ve Zihin Felsefesi Dergisi* 3/1 (2020), 14.

geleneksel tanıma bakıldığında özgür irade insanın ahlaki olarak sorumlu tutulabileceği türde karar alma mekanizması ve gücü olarak nitelendirilir.[310]

Özgür irade problemi genel olarak iki veçhede incelenmektedir. İlki özgür iradenin bir yanılsama olabileceği ihtimali. İkinci olarak ise bilimsel açıdan özgür iradenin imkânı ve görünümleri.[311]

3.2.1.1. Özgür İrade Yanılsaması

Sistematik olarak belirlenimcilik, 17. yüzyılda karşımıza çıkmaktadır. Genel olarak belirlenimcilik için doğada meydana gelmiş, gelen ve gelecek her olayın zorunlu olarak kendisinden önce meydana gelmiş birtakım olaylar silsilesinin sonucu olduğu ifadesi kabul görmektedir. Belirlenimcilik üç farklı şekilde ele alınmaktadır. Bunlardan ilki katı belirlenimciliğe göre her olay kendinden önceki olaylar bakımından mutlak olarak belirlenmiştir ve tüm koşullar aynı kaldığı takdirde kişinin yapmış olduğu eylemden farklı bir eylem yapmasının mümkün olmadığını iddia etmektedir. İkinci olarak ılımlı belirlenimciliğe göre fail eğer dışsal bir zorlama ile hareket etmiyorsa yahut eylemi gerçekleştirmede bir engeli yoksa özgür iradeden bahsedilebilir. Üçüncü görünümü ise esasen belirlenimciliğe karşı bir görüş olarak ortaya çıkar. Buna göre belirlenim değil belirlenmezlik vardır. Belirlenmezcilikte doğada herhangi bir yasa olmaması esasen özgür iradenin göstergesidir.[312]

3.2.1.2. Özgür İradenin Bilimsel Açıdan Değerlendirilmesi

Özellikle bilimsel gelişmelerin akıl almaz hızı ile belirlenimciliğin farklı türleri özgür irade tartışmalarında kendisine yer bulmuştur. Nitekim genlerimizin ve beynimizin biyolojik yapısının insan olmaya dair her problemi belirleyebildiğine olan inanç beynin yapısını araştırmaya olanak sağlayan MR gibi teknolojiler ile daha da artmıştır. Öte yandan

[310] John Martin Fischer vd., *Four Views on Free Will* (Massachusetts: Blackwell Publishing, 2007), 1.
[311] Onur, "İrademiz Özgür Değil: Metafizik Bir Problem Olarak Özgür İrade", 15.
[312] Sevgi Çakır, "Çağdaş Eylem Felsefesinde Özgür İrade ve Ahlaki Sorumluluk İlişkisi", *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 65 (2023), 77-78.

psikoloji disiplininin bilim camiasında yer bulması ile özellikle Freud ve Carl Gustav Jung'un sistematik çalışmaları ile bilinç dışı arzu ve güdülerimizin davranışlarımızı belirlemesine ilişkin çok çeşitli araştırmalar yapılmıştır.[313] Diğer yandan bilimsel gelişmeler bir süre belirlenimciliğin lehine ilerlemiş olsa da özellikle atom altı parçaların incelenebilmesi ve kuantum fiziğindeki gelişmeler tartışmaları hararetlendirmiş ve belirlenmezciliği tartışmalara dâhil etmiştir. Buna göre atom altı parçacıkların hareketlerinin kesin olarak öngörülemez olması ve olasılıklar üzerinden açıklanabilmesi sebebiyle belirlenimciliğe karşı çıkılmıştır.[314]

3.2.2. Transhümanizmin Piyango ve Seçim Kavramlarına Bakışı

Bu kapsamda özgür iradenin ne olduğu tartışması bir kenara bırakıldığında transhümanizm insanın kendi kaderine hükmetmesini imler. Bu sebepledir ki transhümanist talepler şanstan seçime geçişi talep eder. İnsana dış bir etmen tarafından verilen genetik piyango yerine özgür rızaya dayalı ve aktif olarak elde edilen bir düzenleme yahut geliştirme daha tercih edilebilir olan seçenektir.[315] Ferry, transhümanizm bakımından kurucu slogan olan şanstan seçime sloganını yeni bir öjenizmin ayak sesleri olarak nitelendirir. Ona göre başlığı bu slogan olan *From Chance to Choice* adlı kitabında Buchanan, dört açıdan Nazi dönemi öjenisinden ayrılır. Buchanan'a göre bu yeni öjeni devletçi değil bireysel özgürlüklere dayanmaktadır. Yani adaletsiz ve rastlantısal doğal piyangodan özgür iradeye geçişi talep eder. İkinci olarak kör ve duygusuz bir doğanın öngördüğü şartlardansa gelişimin adaleti tesis etmesini talep etmektedir. Üçüncü olarak ekonomik ve toplumsal eşitlik talebine genetik eşitliği de dâhil etmek ister. Dördüncü ve son olarak ise Nazi öjenizminin tam tersinde yer alır zira zayıfları yahut "çürük" olanları yok etmeyi değil tamir etmek ister. [316]

Bu noktada akıllara posthümanizmin klasik hümanizm ve devamına getirdiği eleştiri gelmektedir. Zira Buchanan'ın ifade ettiği gibi "çürük" olarak ifade edilen kişiler

[313] Onur, "İrademiz Özgür Değil: Metafizik Bir Problem Olarak Özgür İrade", 16.
[314] Çakır, "Çağdaş Eylem Felsefesinde Özgür İrade ve Ahlaki Sorumluluk İlişkisi", 79.
[315] Ferry, *Transhümanist Devrim: Tekno-tıp ve dünyanın überleşmesi hayatlarımızı nasıl altüst edecek?*, XXIII.
[316] Ferry, *Transhümanist Devrim: Tekno-tıp ve dünyanın überleşmesi hayatlarımızı nasıl altüst edecek?*, 14.

bakımından çürük olarak addedilen özellikler toplumsal ve kültürel olarak iktidar sahiplerinin ürettiği kavramlardır.

İnsan geliştirme teknolojilerine transhümanist talepler doğrultusunda izin verildiği varsayımında akıllara şu soru gelmektedir: Ebeveynler çocuklarını bilimin bu faydalarından ahlaki yahut dini sebeplerle yararlandırmak istemezse ileride gelişmiş teknoloji ile donanmış ve genetiği geliştirilmiş akranları arasında hayatta kalabilecek midir? Aynı şekilde ekonomik sebepler ile ebeveynlerin çocuklarının genetiğini geliştirememesi durumunda yeni bir sınıf ayrışması ortaya çıkmayacak mıdır? Özellikle ebeveynlerin bu endişe ile çocuklarının geliştirilmesi ve yükseltilmesi projesine tereddütsüz adapte olması muhtemeldir. Bu sebepledir ki böylesi uygulamaların politik sınırlarının sorgulanması gerekmektedir.[317]

Buna karşılık bazı bilim insanları doğal seçilimin zayıfladığından bahisle artık yapay seçilimin bir tercih değil zorunluluk olduğunu ifade etmektedir. Laurent Alexandre'a göre gelişen teknolojiler ile seçilim baskısı olmayan genlerimiz Darwinci doğal seçilimin sonunu getirmiştir. Örneğin koku duyusunun kaybolması, genomlardaki gerilemenin iyi bir göstergesidir. Tam da bu sebeple biyoteknolojilerin bir seçenek olmaktan çıkıp zorunluluk haline dönüşmesi gerekmektedir. Alexandre'a göre uzun vadede risk öngörülemez olduğundan genetik açıdan doğabilecek kusurların önünün alınması gerekmektedir.[318] Bu kapsamda transhümanistlerin teklifi şanstan seçime geçiş yapılmasıdır.

Buna karşılık özellikle insan geliştirme teknolojilerinin kâr amacı güden uluslararası şirketlerin elinde olduğu dikkate alındığında Buchanan'ın eşitlikçi yeni öjeni talebi makul gözükmemektedir. Diğer yandan genetik adaptasyon ve doğal seçilimin geriliyor olması argümanı ise pek çok açıdan eleştiriye açıktır. Bu kapsamda ateşin kullanılması, tekerleğin kullanılması da keza insanın doğal seçilimi açısından gerilemeye sebep olduğu iddia edilebilir. Bu açıdan Alexandre'ın görüşleri de yerinde değildir.

[317] Ferry, *Transhümanist Devrim: Tekno-tıp ve dünyanın überleşmesi hayatlarımızı nasıl altüst edecek?*, 15-16.
[318] Laurent Alexandre, *La Mort de la Mort* (JC Lattès, ts.) akt. ; Ferry, *Transhümanist Devrim: Tekno-tıp ve dünyanın überleşmesi hayatlarımızı nasıl altüst edecek?*, 16.

3.3. Özgürlük ve Mecburiyet Dilemması: Seçim

Özgürlük tanım itibariyle herhangi bir kısıt ve zorlamaya bağlı kalmadan düşünme, davranma anlamına gelmektedir. Bu kapsamda özgür bir bireyin zorlandığını düşünmek kavramın tanımına aykırı olacaktır. Ancak özgür iradenin varlığına dair teorik tartışmalar bir kenara bırakıldığında sosyal ilişkiler ve iktidar ilişkileri özgür hareket etme alanını pek çok açıdan kısıtlamaktadır. Toplumsal hayata katılımın en temel yöntemi olan çalışmak, bir meslek sahibi olmak ve üretmek, tarihin çeşitli dönemlerinde farklı veçhelere bürünmüştür. Bu bölümde öncelikle çalışma kavramı tarihsel perspektifte incelenecek, ardından neoliberal eleştiriler çerçevesinde özgürlük kavramına genel bir bakış yapılacaktır. Yine neoliberal eleştiriler çerçevesinde özgürlük ve zorlama ilişkisine değinildikten sonra transhümanist faaliyetlerin halihazırda mevcut ekonomik sınıf ayrımını nasıl genetik sınıf ayrımına çevirebileceği incelenecektir.

3.3.1. Çalışma Etiğinin Tarihi: Çalışma Etiğinden Performansa

Ortaçağda çalışmaya anlamını veren temel şey tefekkürdür. Tefekkür, aktif yaşamdan yani sosyal ve zirai olarak yapıp edilenden üstün kabul edilmiştir. Günler dua ile başlar ve dua ile biterdi. Ortaçağ takvimleri yalnızca günleri saymaya değil daha çok kutlama günlerini esas alırdı. Bu anlamıyla kutlama günleri, zamanın basitçe geçmesini engelleyen ve bağlantı kurmaya yarayan sabit noktalardır.[319]

Kalvincilik ile çalışma kurtuluş ekonomisi bağlamında değerlendirilmiştir. Zira Kalvincilikte insan kurtulmuş mu yoksa lanetlenmiş mi olduğundan emin değildir. Başarılı bir çalışmaya sahip olmak, kurtulmuş olmanın bir göstergesi olduğundan birey tam zamanlı bir çalışana evrilmiştir. Weber'in Protestan çileciliği tespitinde ise kişinin şan ve şerefine yaslanarak keyif yapması küçümsenir yalnızca daha fazla kar elde etmek için sürekli uğraşmak dindarlığın göstergesidir.[320]

[319] Byung-Chul Han, *Zamanın Kokusu: Bulunma Sanatı Üzerine Felsefi Bir Deneme* (İstanbul: Metis Yayınları, 2020), 96.
[320] Han, *Zamanın Kokusu: Bulunma Sanatı Üzerine Felsefi Bir Deneme*, 97.

Sekülerleşme süreci ile kurtuluş ekonomisi sönümlenmişse de modern kapitalizmin içinde yaşamaya devam etmektedir. Bu kapsamda Marx'ın paranın kadiri mutlak olduğuna yönelik tespiti mühimdir. Zira insanı fırlatılmışlıktan kurtararak tasarlanmışlığa geçirir.[321] Böylece çalışmanın egemen olduğu bir toplumda insan için performansın başat kriter sayıldığı bir yaşantıya dönmüştür. Bu kapsamda insan seçim yapmaya zorlanmaktadır. En verimli seçeneği bulmasa bile zamanın hızına ayak uydurmak zorundadır.[322] Bu anlamıyla transhümanizmin sürekli gelişim ideali ile Chul Han'ın tasavvurundaki zamanın hızına yetişmek zorunda kalan insan benzer kaderi paylaşmaktadır.

3.3.2. Neoliberal Özgürlük Paradoksu

Chul Han, başarı toplumunda yasaklar getiren ve buyruk bildiren talimatlardansa motivasyon konuşmaları ve proje çağrılarının daha verimli olduğunu ileri sürer. Zira artık performans öznesi kendi kendinin girişimcisidir. Kendisine emir ve talimat veren bir başkasına tabi olmadığı ölçüde özgür olduğunu düşünmektedir. Oysa performans öznesi artık kendi iradesiyle kendi kendini sömürmektedir. Bu sömürü emir ve kırbaçlardan ayrıksı olması hasebiyle bir özgürlük duygusu eşliğinde faaliyet gösterir ve böylece tahakkümsüz bir sömürü mümkün olur.[323]

3.3.2.1. Foucault'un Neoliberal Homo Economicus Anlayışı

Michel Foucault, 14 Mart 1979 tarihli dersinde neoliberalizmin insan anlayışında oluşturduğu değişimi ele alır. Bu dönüşüm klasik *homo economicus* kavramında neoliberal özneye geçişte belirleyici rol üstlenir. Klasik anlamıyla homo economicus özünde mübadele eden insandır. Klasik yaklaşımda özne, ihtiyaçlarından yola çıkarak mübadele yapan ve bununla anlam kazanan, tanımlanan öznedir. Neoliberalizmde ise kavramsal bir kayma yaşanır. Artık homo economicus, mübadele yapan özneden çıkar ve bir girişimci

[321] Han, *Zamanın Kokusu: Bulunma Sanatı Üzerine Felsefi Bir Deneme*, 98-99.
[322] Halil Alper, "Psikopolitika ve Özgürlüğün Krizi", *TRT Akademi* 7/14 (2022), 326.
[323] Byung-Chul Han, *Eros'un Istırabı* (İstanbul: Metis Yayınları, 2020), 17.

veya kendi kendisinin şirketi olarak karşımıza çıkar. Bu kapsamda tüketim artık bireyin sahip olduğu sermaye aracılığıyla kendi tatminini üreten bir şirket olarak nitelendirilir.[324]

3.3.2.2. Beşerî Sermaye ve Genetiğin Sermayeleşmesi

Foucault'un ifade ettiği neoliberal düzlemde maaş esasen belli bir sermayeye aktarılan ücret olarak nitelendirilir. Beşerî sermaye ise öznenin gelirini oluşturan beceri ve özellikleri ifade eder ve bu beceriler ona sahip olan özneden bağımsız düşünülmez. Beşerî sermayenin bir kısmı doğuştan bir kısmı ise kazanılan öğelerden oluşur. Foucault bu kapsamda halihazırda genetik yapımız için şimdilik ücret ödememiz gerekmediğini dile getirse de bir ihtiyat şerhi koyarak bunun gelecekte de ödemeyeceğimiz anlamına gelmediğini ifade etmektedir.[325]

Her ne kadar Foucault bu kapsamda neoliberal homo economicusun kendi kendisinin girişimcisi olduğu gerekçesiyle itaat öznesi olmadığını ifade etse de Byung-Chul Han buna karşı çıkar. Zira girişimci özne kendi kendini sömürdüğü için gerçekte özgür değildir. Ona göre Foucault, özgürlük emrinin şiddetli ve zorba yapısını tamamen gözden kaçırır. Neoliberal özgürlük paradoksal olarak özgür olmayı emreder ve bu kapsamda başarı öznesi depresyona ve tükenmeye itilir.[326]

Foucault neoliberal düşüncenin bedenin genetik yapısını da ekonomik hesaba katacağını ifade etmektedir. Buna göre genetik kodlarımız belirli yaşlarda belirli hastalıklara yakalanma ihtimalini ele alarak sağlam yapıda genetik yapıların yani düşük riskli özneler ekonomik çerçeveye ve alternatif yapılara dahil edilmektedir.[327]

[324] Foucault, *Biyopolitikanın Doğuşu*, 189-190.
[325] Foucault, *Biyopolitikanın Doğuşu*, 189-191.
[326] Han, *Eros'un Istırabı*, 17-18.
[327] Foucault, *Biyopolitikanın Doğuşu*, 191-192.

3.3.3. Özgürlük Kisvesi Altında Zorlama

Neoliberal politikalar, insanı özgürlük kavramı üzerinden kontrol etmektedir. Ekonomik sistemin içine giriş özgürlük söylemi üzerinden bireyler bazında bir zorlama yaratmaktadır. *Homo economicus,* kendi şirketinin beşeri sermayesini arttırmak için kendini sürekli piyasa koşullarında güncel tutmak zorunda kalmaktadır. Bu bölümde öncelikle ekonomik sistem içerisindeki bireyin konumu ve özgürlük algısı tartışılmaktadır. Ardından transhümanist özgürlük talepleri bu özgürlük paradoksu üzerinden değerlendirilmektedir.

3.3.3.1. Ekonomiye Katılım ve Özgürlük

Neoliberal çerçevede ekonomiye katılım özgürlük kisvesi altında bir zorunluluk olarak karşımıza çıkmaktadır. Yapabilme özgürlüğü yapmalısın buyruğundan daha zorlayıcı bir ifade olarak özgürlüğün tanımını yeniden oluşturur. Zira yapmalısın buyruğu bir sınır belirtirken yapabilirsin, sınır tanımaz. Esasen zorlamanın karşıtı olması gereken özgürlüğün kendisi performans öznesinde bir zorlama yaratır.[328]

Foucault'nun neoliberalizmde öznelerin kişisel olarak şirketleştiği ifadesi yerindedir. Zira büyük sermaye şirketleri kaynakların kıtlığı ve yapılan masraflar dolayısıyla karlılığı az kurumlara dönüşmüştür. Bu kapsamda Ferry'nin ifade ettiği gibi şahıslar üzerinden yapılan üretimin esas avantajı toplumsal norm ve yükümlülüklerin olmayışıdır. Örneğin uluslararası bir teknoloji firmasına çalışan yazılımcı geceleri de çalışabilir, bir *Uber* yahut *BlaBlaCar* sürücüsü mola vermek yahut yemek arası vermek zorunda değildir, bir *Airbnb* konutu engelli standartlarına uygun olmayabilir. Neoliberal öznenin şirketi kendi masrafını kendi karşılar. Bu kapsamda dijital platformlar aracılığıyla ticari paylaşım ekonomisi kapitalizmin yeni yüzünü oluşturarak ticari şirketlerin rüyasını gerçekleştirirler.[329]

[328] Han, *Psikopolitika*, 11-12.
[329] Ferry, *Transhümanist Devrim: Tekno-tıp ve dünyanın überleşmesi hayatlarımızı nasıl altüst edecek?*, 95.

3.3.3.2. Transhümanist Özgürlük Taleplerine Eleştiriler

Neoliberal etkiler göz önünde tutulduğunda Ferry'nin ifadesini tekrar hatırlamak faydalı olacaktır. Ona göre ebeveynler çocuklarını bilimin bu faydalarından ahlaki yahut dini sebeplerle yararlandırmak istemezse ileride gelişmiş teknoloji ile donanmış ve genetiği geliştirilmiş akranları arasında hayatta kalabilecek midir? Özellikle ebeveynlerin bu endişe ile çocuklarının geliştirilmesi ve yükseltilmesi projesine gözü kapalı adapte olması muhtemeldir.[330] Şu hâlde bir performans öznesi olarak insanın zamana ayak uymaya zorlandığı bir süreçte özgür şekilde karar vermesi ve bilhassa kalıcı bir genetik müdahale durumunda otonom olarak hareket etmesi mümkün olmayacaktır. Bu anlamıyla Kantçı yaklaşımla insan onurunun otonom hareket etmek ile ilişkilendirildiği bir düzlemde neoliberal toplum düzeninde karar alma mekanizmalarının etkileri de irdelendiğinde klasik anlamdaki insan onuru teorilerinin yetersiz kaldığı görülmektedir.

Transhsümanist taleplere gelindiğinde ise insan türünün biyolojik ve zihinsel sınırlarının aşılması talebi karşımıza çıkar. Burada esas vurgu özgürlüktür. Morfolojik özgürlük, inovasyon özgürlüğü, üreme özgürlüğü[331] gibi kavramlar üzerinden müdahalenin meşruiyeti talep edilir. Ancak eleştiriler genel çerçevede bu özgürlüklerin ortaya çıkarabileceği hukuki ve ahlaki problemleri vurgulamaktadır. Bu kapsamda Sandel, Habermas ve Fukuyama'nın eleştirilerine ilk bölümde değinmiştik. Tasarlanmış çocukların hukuki statüsüne ilişkin açmazlardan birisini örnekleyen Lilley, tasarlanmış ve genetik olarak müdahale edilmiş insanların devlet içindeki konumunu problemleştirir. Buna göre tasarlanmış insanların devlet içinde seçmen, hâkim yahut kamu görevlisi olduğu takdirde demokratik olarak güvenilir yurttaşlar olacak mıdır? Nitekim modern devletlerin özü insanlara eşit şekilde yaklaşıp kapsayıcı tutum sergilemesidir. Bu durumu kimi yazarlar kabul ederken Habermas gibi biyomuhafazakâr düşünürler ise kapsayıcılığın dışına taştığını ifade etmektedir.[332]

---

[330] Ferry, *Transhümanist Devrim: Tekno-tıp ve dünyanın überleşmesi hayatlarımızı nasıl altüst edecek?*, 15-16.
[331] Çıtak, "Transhümanizm Karşısında Hukuk Devleti İdeali", 21.
[332] Stephen Lilley, *Transhumanism and Society: The Social Debate over Human Enhancement* (Dordrecht: Springer, 2013), 23.

Transhümanist fikirlere karşı çıkan yazarların temel argümanı, insan özgürlüğünün bizzat insan doğasını oluşturan tesadüfi faktörlerden oluştuğu doğa yerine piyasa talebi doğrultusunda ebeveynleri tarafından tasarlanan çocukların istek arzu ve kanaatlerinin kendisine ait olamayacağı yönündedir.[333] Bununla birlikte neoliberal politika ve talepler ile birlikte incelendiğinde transhümanist fikirlere karşı sürülen tek argümanın çocuklar üzerinde yapılan genetik müdahaleler olmayacağı anlaşılacaktır. Zira neoliberal özne özgürlük kisvesi altında seçim yapmaya zorlanmaktadır. Ancak bu seçimin tek alternatifi zamana ayak uydurabilmek, piyasa şartlarına adapte olabilmektir. Bu kapsamda Habermas'ın eleştirisini genişletmek mümkündür. Ebeveynleri tarafından tasarlanan çocuklar nasıl ki kendilerine ait istek ve arzuları uyarınca hareket kabiliyetini yitirerek otonom olma vasfını kaybedecektir aynı şekilde neoliberal piyasanın özgürlük zorlaması ile özneler performanslarını düşürmemek ve diğer öznelerden geri kalmamak için bu vasıfları kaybetmeyi göze alacaktır.

3.3.4. Transhümanizm ve Tekno-Sınıflaşma

Yeni teknolojiler ortaya çıktığı zaman genellikle kısıtlı erişim ve yüksek fiyat politikası kapsamında piyasaya sürülmektedir. Yeni ve güncel teknolojiye ilk ulaşan kesim her zaman varlıklı kişiler olagelmiştir. Her ne kadar transhümanizm, gelecekte sınıfsal bir ayrım olmadan her kesimden insanın erişebileceğini öngörse de[334] günümüz teknolojiye erişim ve kullanım bakımından nasıl eşitsizlik biçimleri varsa gelecekte de aynı eşitsizliklerin devam edeceği iddia edilmektedir.[335]

Transhümanistler, insanın mevcut durumunun gelişebilmesi için mevcut ve muhtemel teknolojilerin insan bedeni üzerinde kullanılmasını talep ederken bunun aynı zamanda bir fırsat eşitliği sağladığını ifade eder.[336] Buna karşılık günümüz teknolojilerinden pek çoğu esasen insanların daha iyi yaşamasından ziyade yaşayabilmesini sağlama potansiyeline sahipken belli kesimler bu teknolojilere ulaşamamaktadır. Örneğin Afrika'da insanların su ihtiyacının karşılanması için halen yüzlerce su kuyusu açılmakta

[333] Çıtak, "Transhümanizm Karşısında Hukuk Devleti İdeali", 22.
[334] Tülin Sepetçi - Ayhan Küngerü, "Dijital Oyunlarda Transhümanizm Anlatısı: Cyberpunk 2077 Örneği" 7/16 (2022), 963.
[335] Küngerü, "Transhümanizm ve Biyopolitika Bağlamında Değiştirilmiş Karbon Dizisi Örneği", 12.
[336] Buchanan vd., *From Chance to Choice: Genetics and Justice*, 94-97.

fakat bunlar mevcut su ihtiyacını karşılayamamaktadır. Deniz suyu arıtma teknolojileri son yıllarda büyük ivme kazanmış olup günlük 60.000 metreküpe kadar deniz suyu arıtılabilmektedir.[337] Buna karşılık Afrika'nın özellikle fakir kesimleri susuzluk sorunu yaşamakta ve buna bağlı olarak insanlar; kolera, ishal, tifo, dizanteri gibi hastalıklara maruz kalmaktadır.[338]

Su gibi en temel insani ihtiyaçlar bakımından dahi ekonomik sınıflar arasında ölümcül ayrımlar söz konusuyken insan geliştirme teknolojileri bu ayrımdan bağışık olamayacaktır. Ekonomik gücü elveren bireyler genetik müdahaleler için gerekli operasyonları karşılayabilecekken durumu elvermeyen aileler ise ya daha zayıf teknolojiler ile yetinmek zorunda kalacak yahut bu teknolojilerden hiç yararlanamayacaktır. Nihayetinde bu durum karşı konulmaz olarak bireyler arasında genetik ayrıma yol açacaktır.

Bireyleri genetik açıdan üstün ve aşağı olarak ayırmak, topluluklar arasındaki uçurumu daha da arttıracak bu kapsamda yeni ve tehlikeli olabilecek bir sosyal dinamiğe sebep olacaktır. Benzer şekilde fetüslere genetik müdahalede bulunabilecek kadar maddi gücü kuvvetli aileler, çocuklarına hem genetik hem ekonomik olarak büyük bir avantaj yaratmakta dolayısıyla bu durum sınıflar arasındaki ayrımı önü alınamayacak şekilde açmaktadır.[339] Rifkin, genetik müdahaleler yoluyla ayrıştırılan sınıfların yalnızca bilimsel ve tıbbi bir mesele olarak nitelendirmez. Bu ayrım biyoteknoloji yüzyılında demokrasi, eşitlik ve insan haklarının tesisi bakımından ciddi sorunlara sebep olabilecektir.[340]

Bu ayrım pek çok edebi ve televizyon yapımlarında karşımıza çıkmaktadır. "*Altered Carbon*" (Değiştirilmiş Karbon) dizisinde insanların belleklerinin bir çipte muhafaza edildiği, beden ölse dahi çipin farklı bedenlere transfer edilebildiği bir evren kurulmuştur. Evrenin en zengin ve güçlüleri *meth*ler, toplumun ayrıcalıklı unsurlarıdır. Methler, bedenleri kullanılamaz duruma geldiğinde bilinçlerini en üst teknoloji ile donatılmış

[337] Semih Çalapkulu, "Desalinasyon Tesisleri Deniz Suyu Arıtma Teknolojileri", *Mühendis ve Makina Güncel* 37 (2020), 46.
[338] "Afrika ve Susuzluk Sorunu", *Avrupa Yardım Vakfı (Europe Aid Foundation)* (Erişim 12 Eylül 2025).
[339] Jeremy Rifkin, *The Biotech Century: Harnessing the Gene and Remaking the World* (London: Victor Gollancz, 1998), 168.
[340] Rifkin, *The Biotech Century: Harnessing the Gene and Remaking the World*, 1.

klonlarına aktarmakta, alt tabaka insanlar ise maddi güçlerinin elverdiği yahut devletin vermiş olduğu düşük teknoloji ürünü bedenlere geçebilmektedir. Dizinin üçüncü bölümünde methlerin bulunduğu bir etkinlikte alt tabakadan evli bir çift daha iyi bedenlere geçiş yapabilmek için birbirleriyle ölümüne dövüşmektedir.[341]

Altered Carbon, her ne kadar bilim kurgu niteliğinde bir dizi olarak nitelendirilse de Rifkin'in belirttiği üzere genetik müdahaleler yoluyla yapılabilecek ayrımlar toplumsal sınıfları geri dönülemeyecek ayrıştıracaktır.[342] Özellikle transhümanizm uygulamalarına ilişkin teknolojik gelişmelerin ortakları anonim uluslararası şirketlerin elinde bulunması, kâr amacı güden bu kurumların teknolojiyi maddi durumu el veren kişilere sunacağı beklenmektedir. Bu şekliyle ekonomik eşitsizlik, genetik eşitsizliği de beraberinde getirecektir.

Transhümanizm uygulamaları, modern bireyi gerek biyopolitika kavramı çerçevesinde iktidar ilişkileri gerekse neoliberal eleştiriler kapsamında özgürlük kisvesi ile daha iyi olmaya itmektedir. Diğer yandan kapitalist toplum yapısının sebep olduğu sınıfsal ayrım, özellikle genetik müdahaleler ile daha da büyümektedir. Bu ayrımın açılması, sınıflar arası geçişi de hiç olmadığı kadar zorlaştıracak yeniliğe adapte olamayanlar alt sınıfa hapsolacaktır.

Sınıf ayrımı ve sosyal ayrışmanın çözümünü Bauer, müphemlik kavramında bulur. Ona göre müphemlikten bahsedebilmek için bir toplumda birden fazla grubun ve teklifin baskı altında bulunmadan var olabilmesi gerekmektedir.[343] Bu kapsamda müphemlik kavramına genel bir bakış yapmak gerekmektedir.

3.4. Potansiyelin Tehlikesi ve Müphemliğin Çeşitli Yüzleri

Modern dönem, özgürlük kavramı gibi pek çok kavramı iktidar olgusu çerçevesinde yeniden yorumlamış buna karşılık postmodern eleştiriler kesinlik içeren kavramlara tepki

[341] *Altered Carbon: In a Lonely Place*, 3. Bölüm, haz. Nick Hurran (TV Dizisi, 2018), *Skydance Television* (2018).
[342] Rifkin, *The Biotech Century: Harnessing the Gene and Remaking the World*, 168.
[343] Zygmunt Bauman, *Modernlik ve Müphemlik*, çev. İsmail Türkmen (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2003), 24.

olarak ortaya çıkmıştır. Bu kapsamda müphemlik kavramı belki en çok tartışılan kavramlardan birisi olmuştur. Müphemlik olgusu hem tehdit olarak hem de özgürleştirici bir kavram olarak nitelendirilmiştir. Bu kısımda öncelikle müphemlik kavramının bireysel ve toplumsal ölçekte fayda ve zararları tartışılmış ardından potansiyelin neoliberal politikalar kapsamında bir zorlama mekanizmasına dönüşerek özgürlük paradoksuna yol açtığı ileri sürülmüştür.

3.4.1. Müphemliğe Çeşitli Bakışlar

Türkçe sözlükte belirsizlik olarak tanımlanan[344] müphemlik çeşitli açılardan ele alınmış farklı disiplinlerde kimi zaman müspet kimi zaman menfi manalarda kullanılmıştır. Bu anlamıyla müphemlik, Derrida'nın kavramıyla *pharmakon* hem deva hem de zehir ne deva ne de zehir anlamını içeren bir zeminde incelenmiştir.[345] Müphemlik kavramı da literatürde ne deva ne zehir olarak tanımlanabilmektedir. Zira kavram hakkında pek çok fikir ileri sürülmüş, kimi fikirler kavramı olumlarken kimileri ise toplumsal ve bireysel yıkımın sebebi olarak nitelendirmiştir.

Belirsizlik, süreksizlik gibi olguları içinde barındıran müphemlik kavramı modernizmin iddia ettiği kesin gerçekliğin kaybolması, seçenekler arasında karar verilememesi, enformasyon yoğunluğu, sorumluluk bilincinin körelmesi[346] gibi durumlara yol açabileceği gerekçesiyle temkinlilikle karşılanmaktadır. Buna karşılık Bauer'e göre müphemlik, bir nesne yahut olayın farklı kategorilere sokulması anlamına gelir. Müphemlik dilin adlandırma ve sınıflandırma fonksiyonlarının mecburi sonucudur.[347] Bu bakımdan Bauer, dilsel anlamın müphemlik ile kurulduğunu ifade etmektedir.

[344] "Müphemlik" (Erişim 02 Eylül 2025).
[345] Kevser Akyol Oktan, *Teknolojik Distopya Anlatılarında Müphemlik Ve Düşünceyi Özgürleştirmenin Olanakları Üzerine: Black Mirror Örneği* (Ankara: Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi, Doktora Tezi, 2021), 22.
[346] Akyol Oktan, *Teknolojik Distopya Anlatılarında Müphemlik Ve Düşünceyi Özgürleştirmenin Olanakları Üzerine: Black Mirror Örneği*, 25.
[347] Bauman, *Modernlik ve Müphemlik*, 9.

Şu hâlde literatürde müphemlik kavramının hem postmodern koşullarla ilişkilendirilerek menfi tarafı hem de özgür düşünceye yol açabileceği gerekçesiyle müspet tarafı tartışılmaktadır.

3.4.1.1. Müphemliğin Menfi Yanları

Müphemlik çoğunlukla belirsiz olana, çift anlamlılığa ve bilinmeyene atıf yapar. Tekinsizlik, korkutucu olan, merak uyandıran şeyler olarak karşımıza çıkar. Bu bakımdan insanı korkutan her şey için tekinsizlik kavramı kullanılmaktadır.[348] Bireysel tekinsizlik, elbette ki sosyal alanda da karşımıza çıkmaktadır. Bu tekinsizlik, öncelikle insan kavramının kendisine karşı başlamış ardından insan kavramının üzerine inşa edilen bütün bir geleneğe yayılmıştır.

Bu bakımdan posthümanizm gibi akımların öne çıkmasıyla batı merkezli insan anlayışının yerinden edildiği görülmektedir. Diğer yandan moderniteye özgü kesinliklerin silikleşmesi gerçek algısının değerini kaybetmesine yol açmıştır. Bu hızlı değişim politikayı ve iktidar algısını da değiştirmiş; üretim fikri, çalışma etiği, kimlik inşası, aile kurumu ve teknoloji gibi pek çok olgu müphemlik kavramı ile yeniden ele alınarak inşa edilmektedir.[349]

İnsan merkezli yaklaşım her ne kadar insan türü bakımından hümanist bir çerçeve çizdiğini iddia etse de özellikle sömürgecilik sonrası düşünce bu fikri; insan algısının Batılı, erkek ve zengin insanlardan ibaret bir merkeziyet kurması hasebiyle eleştirmiştir. Bu açıdan ötekilik pratikleri müphemliğin menfi yanlarından birisi olarak ifade edilmektedir. Modern düşüncenin "biz" tanımlamasının dışına çıkan öznelerin müphemliğini asimilasyon gibi stratejilerle çözündürerek meşruiyet devşirdiği düşünülmektedir.[350]

[348] Sigmund Freud, *Tekinsizlik Üzerine* (İstanbul: Laputa Kitap, 2019), 33.
[349] Akyol Oktan, *Teknolojik Distopya Anlatılarında Müphemlik Ve Düşünceyi Özgürleştirmenin Olanakları Üzerine: Black Mirror Örneği*, 25.
[350] Akyol Oktan, *Teknolojik Distopya Anlatılarında Müphemlik Ve Düşünceyi Özgürleştirmenin Olanakları Üzerine: Black Mirror Örneği*, 35.

Müphemlik, birey toplum ilişkisini yalnızca toplum içinde var olması bakımından etkilemez. Aynı zamanda bireylerin içinde bulunduğu dünyayı tanımlamak için temel kabul ettiği sabiteleri silikleştirmekte ve belirsizliğe itmektedir. Bu kapsamda birey, doğru ile yanlış arasında ayrım yapmakta zorlanmaktadır. Keyes, içinde bulunduğumuz çağı hakikat sonrası çağ olarak nitelendirir. Geçmişte var olan hakikat ve yalan arasındaki ayrımın günümüzde silindiği ifade edilmektedir.[351] Bu kapsamda gerçeklik ile bağı kopan birey ve toplum içinde bulunduğu koşullara ilişkin eleştirel düşünce yetilerini kaybedecektir.[352]

Bu iddialar çerçevesinde müphemliğin bir görünümü olan posthümanist açıklamalar da dikkate alındığında insanın hümanist tutum bağlamında dünya üzerindeki özel yeri ve hakimiyetinin sarsıldığı söylenebilir. Zira genetik müdahaleler, robotik çalışmalar ve yapay zekâ çalışmaları ile makine ve insan arasındaki ayrımı günden güne sönümlemektedir. İki tür arasındaki ayrım gün geçtikçe sönümlenmekte ve özellikle transhümanizm ve posthümanizm gibi akımlar bu müphemlikten meşruiyet devşirmektedir.

3.4.1.2. Müphemliğin Müspet Yanları

Her ne kadar müphemliğe ilişkin tehditler modern dönemde insanın içinde bulunduğu buhranın temel sebeplerinden birisi olarak nitelendirilse de müphemlik lehine argümanlara da değinmek gerekir.

Müphemlik, yalnızca dile dair bir kavrayış olarak ele alınamaz zira kültür ile dil işteş olarak değişim ve dönüşüm döngüsünde beraber yol almaktadır. Kültürel müphemlikten kasıt ise dildeki müphemlikten mülhem, aynı toplum içinde birden fazla grubun birbirinden farklı tekliflerinin aynı anda ve mekânda var olabilmesine işaret etmektedir. Kültürel müphemlikten bahsedebilmek için üç koşul öngörülmektedir. İlki bir kavram yahut eyleme biçimine uzun bir süre aynı anda birbirinden farklı iki rakip anlam ifade edilmelidir. İkinci olarak bir toplum içindeki farklı gruplar normlarını farklı

[351] Ralph Keyes, "Life In The Post-Truth Era: Truth Has Become A Matter Of Convenience", *Oklahoma Humanities* 11/1 (2018), 14.
[352] Akyol Oktan, *Teknolojik Distopya Anlatılarında Müphemlik Ve Düşünceyi Özgürleştirmenin Olanakları Üzerine: Black Mirror Örneği*, 32.

söylemlerden devşirebiliyor olmalıdır. Üçüncü olarak ise bu normlar tek başına geçerlilik iddiasında bulunamıyorsa müphemlikten bahsedilebilmektedir.[353]

Kültürel müphemlik bu açıdan farklı söylemlerin bir arada bulunması ile mümkün olacaktır. Bu anlamıyla müphemlik, içinde pek çok unsuru bir arada bulundurabilmesi açısından alternatif bakış açılarına kapı aralayan, egemen düşünce yapılarından özgürleştiren bir yapıya sahiptir.[354] Modern bilincin dışına çıkmak, özgürleşmek, başkalık ve müphemlik korkusunu bitirmektedir. Bauman'a göre hakikat gibi özgürleşmek de bir nesne niteliği olarak değil nesneler arasındaki ilişkiyi ifade etmektedir.[355]

Özgürleşmenin en önemli görünümleri hakların temin edilmesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Zira hak sahibi olmak bu hakları kullanma özgürlüğünü beraberinde getirmektedir. Uygun'a göre tarihsel deneyim, hakların köleler, kadınlar, muhalifler, azınlıklar, emekçiler gibi aşağılanan ve baskı altında tutulan toplum kesimlerinin büyük mücadeleleriyle kazanıldığını göstermektedir. İnsan hakları, uzmanların masa başında toplanarak insan onurunu korumanın en iyi araçları olarak formüle ettikleri yetki demetleri olarak nitelendirilmez. İnsan tutum ve davranışlarından hangilerinin "insan hakkı" olarak yasal veya anayasal güvence altına alınacağı insanlık tarihinin acı deneyimlerinden çıkartılmıştır. Geçmişte insan onuruna yönelik en vahşi saldırıların, en yoğun müdahalelerin olduğu alanlarda, ezilen insanlar hak talebiyle ortaya çıkmış, mücadeleleriyle bu taleplerine önce ahlaki bir temel kazandırmış, ardından, söz konusu taleplerini iktidarlara kabul ettirmişlerdir.[356]

Müphemlik bu anlamda kesin tanımları, bilinmeze duyulan düşmanlığı ve bilinmez olanı kontrolsüz şekilde sınırlandırarak ötekileştirmeye karşı bir tutum olarak kabul edilmektedir. Bu anlamıyla aydınlanma düşüncesinin mutlakçı anlayışının sömürgecilik gibi olgulara yol açması, kesin kategorilerin mutlak kabulünü reddeden düşüncelere yol

[353] Thomas Bauer, *Müphemlik Kültürü ve İslam*, çev. Tanıl Bora (İstanbul: İletişim Yayınları, 2020), 24.
[354] Akyol Oktan, *Teknolojik Distopya Anlatılarında Müphemlik Ve Düşünceyi Özgürleştirmenin Olanakları Üzerine: Black Mirror Örneği*, 56.
[355] Bauman, *Modernlik ve Müphemlik*, 300.
[356] Uygun, *Devlet Teorisi*, 479.

açmış ve özellikle posthümanizm tartışmaları gibi pek çok düşünce insan merkezciliğe eleştiri getirmiştir.

3.4.2. Potansiyelin Tehlikesi

Potansiyel kavramına sık sık spor programlarında, motivasyon konuşmalarında rastlanmaktadır. Potansiyel, sık sık müspet bir anlamda kullanılarak insanın en iyi versiyonunu imlemektedir. Zorunlu olarak insanın olduğu konumu kötülemese dahi her zaman daha iyi bir versiyonun olduğunu, daha iyiye gitmeyi hedef gösterir. Bu kapsamda transhümanizmin kullandığı en temel kavramlardan birisi potansiyeldir. Zira insan bedeni, zihni, biyolojisi halihazırda pek çok soruna yol açmaktadır. Zaman içinde insan yaşlanmakta, güçten kuvvetten düşmekte ve zihni zayıflamaktadır. Buna karşılık transhümanizm teknolojinin bu sorunlara yegâne çözüm olacağını düşünmektedir.

Yaşlılık, hastalık, acı ve nihayetinde ölüm gibi insanın potansiyelini ortaya çıkarmasının önünde engel teşkil eden sorunların bertaraf edilmesi yani transhuman durumuna geçilmesi yegâne amaç olarak karşımıza çıkar. Şu hâlde insan, potansiyeline yaklaştığı kadar üst insan olacaktır. Özellikle Ray Kurzweil gibi yazarlar, insan potansiyelini yeterli görmeyerek nihai hedefi insan biyolojisi ile teknoloji arasındaki ayrımı kaldırmakta görür. Tekillik ile bu sınır kalkacak nihayet insan potansiyelini aşacaktır.

Teknolojinin potansiyeli aşacağına ilişkin inanç temelsiz değildir. Zira yapay zekâ çalışmalarına yapılan yatırımlar yüz milyarları aşmışken yapay zekânın gelecek sene hangi durumda olacağını tahmin etmek güçtür.[357] Yapay zekânın durdurulamaz gelişimi insana ve insanın değerlerine olan beklentiyi de dönüştürmektedir. Tasarım ve yazılım gibi pek çok meslek kolunda halihazırda yapay zekânın yeri yadsınamaz konumdadır. Buna karşılık henüz tam anlamıyla yerleşmiş olmasa dahi yargıda da yapay zekânın kullanımı yaygınlaşmaktadır. Yapay zekâ arama motorları, içtihat programları pek çok hukukçu için bilgiyi olduğundan çok daha erişilebilir hale getirmektedir.

[357] "Yapay zeka yatırımları patladı: OpenAI ve Meta dikkat çekti" (Erişim 03 Eylül 2025).

Gelişen teknolojilerin vücuda entegre edilmesi günümüzde artık pek çok alanda gözlemlenmektedir. Kamera kaydı yapabilen kontak lenslerden, sibernetik uzuvlara, depresyon giderici ve zihin toplayıcı ilaçlardan yalnızca beyin sinyalleri ile kontrol edilen bilgisayarlara kadar teknolojiyi vücuda entegre etmenin pek çok yöntemi keşfedilmiştir. Biyoteknoloji uygulamaları sayesinde; kanser yüzünden burnunu kaybeden bir hastanın koluna üç boyutlu yazıcı yardımıyla hazırlanan bir implant yerleştirilmiş, kan hücrelerinin implantı geliştirmesiyle yapay burun hastanın kolunda büyüdükten sonra tekrardan burnuna yerleştirilmiştir. Bu operasyon sonucunda hasta koku almayı dahi başarmıştır.[358]

Teknolojik imkanlar halihazırda her geçen gün gelişmekteyken insanın bu imkanlardan kendisini ayrıştırması mümkün gözükmemektedir. Zira, talihten seçime sloganı ile insanın kendi kaderini eline almasını imleyen transhümanizm, Byung-Chul Han'ın ifade ettiği gibi neoliberal iktidar ilişkileri karşısında performans öznesi özgürlük paradoksuna tutulacak ve özgürlüğün kendisi ile zorlanacaktır.[359] Bu kapsamda performans toplumu her daim insan potansiyeline vurgu yapacak ve nihai olarak özgürlük kisvesi altında insanı gelişmeye zorlayacaktır.

[358] "Real nose grown on woman's ARM was transplanted to her face | Daily Mail Online" (Erişim 03 Eylül 2025).
[359] Han, *Psikopolitika*, 11-12.

SONUÇ

Bu çalışma ile transhümanizm düşüncesinin modern hukuk sisteminin temel paradigması olan insan haklarına ve buna temel teşkil eden anlayışa edebileceği etkileri, insan onuru kavramı çerçevesinde incelenmesi amaçlanmıştır. Buna göre transhümanizm yalnızca teknolojik bir gelişme olarak karşımıza çıkmaz aynı zamanda hukuk anlayışımızın temelinde ve insan haklarına temel teşkil eden düşüncelerde köklü bir dönüşüme yol açabilecektir.

Transhümanizmin temel tekliflerinden olan insanın ölümden, gereksiz acıdan, yaşlılıktan, bilişsel ve fiziksel yetersizliklerden kurtulma ideali, belki insanlık tarihinin en eski arzularının teknoloji aracıyla gerçekleştirme fikrini ortaya koyar. Pek çok transhümanist, bu hedefin başarılabilmesi için tehlikeli olarak addedilen pek çok fikir, morfolojik özgürlük, nesilden nesile aktarılacak genetik müdahalelerin yolunun açılması gibi, evrim sürecinin sonraki aşaması olarak nitelendirilmektedir. Nitekim bu kavrayış insanın sırf insan olmasından dolayı elde ettiği haklara gerek sosyal gerekse ticari açıdan bakışı sorgulanabilir hale getirmektedir.

Transhümanizm uygulamalarına örnek teşkil eden CRISPR teknolojileri, Neuralink uygulamaları ve insan bedeni üzerindeki biyomedikal müdahaleler, transhümanizmin yalnızca teorik değil pratik uygulamalar olarak karşımıza çıktığının göstergesidir. Teknolojinin önü alınamaz ivmesi, hukuk düzleminde bu gelişmelere karşı anında tepki verilmesini yahut koruyucu bir önlem alınmasını zorlaştırmaktadır. Özellikle transhümanist taleplerin uluslararası büyük sermayedar firmalar tarafından fonlanması, transhümanistlerin siyaset arenasında da görünür olmasının önünü açmıştır. Dolayısıyla artık transhümanizm, bilimkurgu sınırlarını aşarak gündelik hayatımızın bir parçası olma talebindedir.

Özellikle transhümanizm uygulamalarının günümüzde teknoloji ve kolaylık adı altında yaygınlaşması ile bu uygulamalara ilişkin tartışmalar artmış ve literatür, ilericiler ile muhafazakârlar arasında genişlemiştir. Biyoilericiler, riskleri göze alarak insanın potansiyelini aşması için ne gerekiyorsa yapmak gerektiğini ifade ederken Habermas gibi

biyomuhafazakârlar ise insan onuru ve özgürlük ekseninde bu gelişime eleştirel yaklaşmaktadır.

Aydınlanma felsefesi, modern hukukun insan hakları anlayışını şekillendiren öncül unsurlardandır. İkinci bölümde insanı onurlu kılan unsurlar tarihsel açıdan incelenmiş, Antik dönemden Roma'ya, Orta Çağ'ın teolojik düşüncesinden Hümanizm ve sonrasına, insanı onurlu kılan şeyin ne olduğuna dair tarihsel bir analiz sunulmuştur. Günümüz insan hakları anlayışına göre insana sırf insan olması münasebetiyle temel hakları teslim edilmektedir. Bu düşünce tüm insanların hakları elde etmede eşit olduğunu imler. Benzer şekilde bütün insanlar onur bakımından yine eşit olarak kabul görür.

Transhümanizm düşüncesi insanın sırf insan olmasından dolayı onurlu kabul edilmesine posthümanizm gibi meydan okur. Ancak transhümanizmin perspektifi, hümanist geleneğin devamı olarak karşımıza çıkar. Bu kapsamda liberal öjeni yahut pozitif öjeni gibi kavramlar ile insan onuru gibi kavramların çerçevesini genişletir. Bu genişleme karşısında insan ne zamana kadar insan olarak kalacaktır sorusu akıllara Sorites Paradoksunu getirmektedir.

Hukuk düşüncesi bakımından önem arz eden husus ise transhümanist talep ve uygulamaların insan doğasına meydan okumasıdır. Klasik hukuk teorisi, Aydınlanma Düşüncesi kapsamında insana onuru ve haklarını teslim ederken transhümanizm klasik düşüncenin insana dair kurduğu sabiteleri yıkarak ileri götürmeyi teklif etmektedir. Bu kapsamda hukukun insana vermiş olduğu anlam ve değer sarsılmakta ve yeni bir insan anlayışına ihtiyaç duyulmasına sebep olmaktadır.

Bu kapsamda insan onuruna olan bakış da köklü değişimlere maruz kalmaktadır. İnsanın araç değil amaç olarak ele alınması transhümanist uygulamalar ile çelişebilmektedir. Zira genetik müdahaleler, morfolojik özgürlük kapsamında insan bedeni üzerinde birtakım operasyonların serbest bırakılması talebi, insan doğasının bir tasarı ve proje olarak görülmesine yol açabilecektir. Dolayısıyla insan onurunun korunması ve bireysel özgürlük alanı açısından yeni bir çatışma alanı doğacaktır.

Transhümanizm düşüncesi, “from chance to choice” sloganı çerçevesinde talih yerine seçimi imleyen bir anlayışla insanın kaderini kendi eline alması ve özgür olması gerektiğini belirtir. Bu kapsamda transhümanist özgürlük anlayışı, Byung-Chul Han’ın kavramsallaştırdığı performans toplumu açısından değerlendirildiğinde esasen bir özgürlük zorlaması olarak nitelendirilebilecektir. Bu şekliyle transhümanist özgürlük taleplerini Chul Han’ın işaret ettiği özgürlük paradoksu kapsamında değerlendirmek mümkündür. Zira genetik müdahaleler neoliberal iktidar ilişkileri içinde yeni bir zorlama türü olarak karşımıza çıkmakta ve insan onuruna kaynak teşkil eden otonom hareket etme kabiliyetini etkilemektedir.

Özgürlük paradoksu, yalnızca bireysel bir konsept değil aynı zamanda toplumsal ilişkileri de doğrudan etkileyen bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu anlamıyla transhümanist uygulamalar bireysel tercihlerin ötesine geçerek iktidar ilişkileri kapsamında da değerlendirilmiştir. İnsan bedenine uyumlanan ve uyumlanması talep edilen teknolojiler, beden üzerindeki kontrol mekanizmasını perçinlemektedir. Buna ek olarak transhümanist uygulamaların yalnızca devlet egemenliği kapsamında değil aynı zamanda uluslararası firmaların etkileri gözlendiğinde geleneksel iktidar kavrayışlarının da zaman içinde değiştiği gözlemlenmektedir.

Çalışmanın son kısmında müphemlik kavramı güncel tartışmalar nazarında ele alınmış, kavramın lehine ve aleyhine argümanlar incelenmiştir. Müphemlik kavramı çerçevesinde incelenen potansiyel algısı ise, yine Byung-Chul Han’ın performans öznesi kapsamında sürekli gelişim ideolojisinin bireysel ve toplumsal olarak sebep olabileceği zararlar ele alınmıştır.

Hukuk düzeninin bu çatışmaya ve dönüşüme önceden hazırlanması önem arz etmektedir. Zira insan onuru kavramının teknolojik gelişmeler karşısında muhafaza mı edileceği yoksa pek çok şey gibi dönüşüme mi uğrayacağı tartışılmalıdır. Bu kapsamda teknolojik gelişmeler ışığında daha kapsayıcı bir insan onuru tanımına ihtiyaç duyulduğu açıktır. Diğer yandan teknolojik müdahaleler bakımından etik sınırların belirlenmesi yeterli olmayacağından hukuki sınırlamaların da ülkeler nezdinde yasalaştırılması gerekmektedir.

Netice itibariyle transhümanizm, insan hakları düşüncesi bakımından hem pek çok fırsat hem de tehdidi içinde barındırmaktadır. Transhümanist düşünce kapsamında gelişen teknolojiler ve imkanlar, insanlığın çektiği acıların azaltılması kapsamında büyük bir önem taşırken diğer yandan insan kavramının içinin boşaltılması, üreme faaliyetinin yalnızca bir tasarı düzeyinde kalması ve yeni nesillerin ebeveynlerin projeleri olarak tamamen belirlenebilir birer tasarım olarak sürdürülmesi tehlikelerini barındırmaktadır. Bu kapsamda insana dair hukuki ve etik değerlerin tekrar tartışmaya açılması ve değerlendirilmesi gerekmektedir. Şu hâlde transhümanist gelişmeleri görmezden gelmek yahut tamamen reddetmek mümkün olmayacağından özellikle insan hakları ve insan onuru perspektifinden eleştirel bir yaklaşım ile ele alınarak buna ilişkin düzenlemeler ortaya konmalıdır.

KAYNAKÇA

Afacan, Mustafa. *İnsan Yaşamını Genetik Aktarım mı Kültürel Memler mi Daha Fazla Belirler?* Kastamonu: Kastamonu Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2024.

Agar, Nicholas. "Liberal Eugenics". *Public Affairs Quarterly* 12/2 (1998), 137-155.

Ağın, Başak. *Posthümanizm: Kavram, Kuram, Bilim-kurgu*. Ankara: Siyasal Kitabevi, 2020.

Akad, Mehmet vd. *Genel Kamu Hukuku*. İstanbul: Der Yayınları, 2019.

Akçay, Elif. *Biyoteknolojinin Transhümanzim ve Evrim Bağlamındaki Yeri: İnsan Genom Projesi ve Etik Tartışmalar*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2020.

Akpınar, Mustafa Eren. "Overhuman and Hegemony in the Context of Trans-Humanism". *Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 10/3 (2024), 952-963.

Akyol Oktan, Kevser. *Teknolojik Distopya Anlatılarında Müphemlik ve Düşünceyi Özgürleştirmenin Olanakları Üzerine: Black Mirror Örneği*. Ankara: Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi, Doktora Tezi, 2021.

Alexandre, Laurent. *La Mort de la Mort*. JC Lattès, ts.

Alper, Halil. "Psikopolitika ve Özgürlüğün Krizi". *TRT Akademi* 7/14 (2022), 324-339.

Kur'an-ı Kerim Meali. çev. Halil Altuntaş - Muzaffer Şahin. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 12. Basım, 2011.

Aristoteles. *Generation Of Animals*. çev. C.D.C. Reeve. Indiana: Hackett Publishing Company, 2019.

Arslan, Hüseyin. "İbn Haldûn ve Toplum Sözleşmesi Teorisyenlerinin Toplum Varlığına Dair Mülâhazalarının Mukâyesesi". *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi* 1/1 (2020), 71-99.

Aybay, Rona. *Açıklamalı İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi*. Ankara: Türkiye Barolar Birliği İnsan Hakları Uygulama ve Araştırma Merkezi, 2006.

Aydemir, Önder. *Beyin Bilgisayar Arayüzü Uygulamalarına Yönelik EEG İşaretleri İçin Öznitelik Çıkarma*. Trabzon: Karadeniz Teknik Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2008.

Aydeniz, Hüsnü. "Geleneksel Değerler Üzerinden Bir Transhümanizm Eleştirisi". *İlahiyat Tetkikleri Dergisi* 53 (2020), 353-376.

Aydın, Mehmet S. *Din Felsefesi*. İzmir: İzmir İlahiyat Vakfı, 12. Basım, 2010.

Babuççu, Ali Han. "Yanlış Kurulan Bir İlgi: Nietzsche'nin Transhümanizm ile (Olmayan) İlişkisi Üzerine". *Pasajlar Sosyal Bilimler Dergisi* 11 (2022), 101-119.

Baloğlu, Adnan Bülent. "Nihilist Transhümanizm: İnsanın Buharlaşması". *Yapay Zeka Transhümanizm ve Din*. ed. Muhammed Kızılgeçit vd. 211-216. Ankara: T.C. Cumhurbaşkanlığı Diyanet İşleri Başkanlığı, 2. Basım, 2022.

Baltimore, David vd. "A Prudent Path Forward for Genomic Engineering and Germline Gene Modification". *Science* 348/6230 (2015), 36-38.

Bardakçı, Tayyibe. *İnsanı Geliştirmeye Yönelik Uygulamalar Üzerine Normatif Bir Analiz*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2018.

Bauer, Thomas. *Müphemlik Kültürü ve İslam*. çev. Tanıl Bora. İstanbul: İletişim Yayınları, 4. Basım, 2020.

Bauman, Zygmunt. *Modernlik ve Müphemlik*. çev. İsmail Türkmen. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 1. Basım, 2003.

Best, Benjamin. "Scientific Justification of Cryonics Practice". *Rejuvenation Research* 11/2 (2008), 493-503.

Beyoğlu, Aylin. "Sanat Eğitiminde Altın Oran ve Leonardo da Vinci'nin Eserleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi". *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* 13/1 (2016), 360-382.

Bostrom, Nick. "A History Of Transhumanist Thought". Erişim 21 Kasım 2022. https://nickbostrom.com/papers/history.pdf

Bostrom, Nick. "Human Genetic Enhancements - A Transhumanist Perspective". *Nick Bostrom*. Erişim 10 Ekim 2023. https://nickbostrom.com/ethics/genetic

Bostrom, Nick. "In Defence Of Posthüman Dignity". *Bioethics* 19/3 (2005), 202-

2014.

Bostrom, Nick. “Letter from Utopia”. *Studies in Ethics, Law, and Technology* 2/1 (2008), 1-7.

Bostrom, Nick. “The Transhumanist FAQ: A General İntroduction”. *World Transhumanist Association*. https://nickbostrom.com/views/transhumanist.pdf

Bostrom, Nick. “Transhumanist Values”. https://nickbostrom.com/tra/values

Braidotti, Rosi. *İnsan Sonrası*. İstanbul: Kollektif Kitap, 4. Basım, 2021.

Buchanan, Allen vd. *From Chance to Choice: Genetics and Justice*. New York: Cambridge Universty Press, 9. Basım, 2009.

Bulut, Nihat. “Eski Yunan’da Aydınlanma Çağına İnsan Onuru Kavramının Gelişimine Genel Bir Bakış”. *Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 12/3-4 (2008), 1-12.

Burgess, Anthony. *Otomatik Portakal*. çev. Dost Körpe. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2007.

Burnet, John. *The Socratic Doctrine of the Soul*. London: Oxford University Press, ts.

Cassirer, Ernst. *İnsan Üzerine Bir Deneme: İnsan Kültürü Felsefesine Giriş*. çev. Necla Arat. İstanbul: Çavdar Yayıncılık, 1. Basım, 2024.

Cervantes Saveedra, Miguel de. *La Mancha’lı Yaratıcı Asilzade Don Quijote*. çev. Roza Hakmen. 2 Cilt. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 24. Basım, 2018.

Chalmers, David J. *The Conscious Mind: In Search Of A Fundemental Theory*. New York: Oxford University Press, 1996.

Churchland, Paul M. - Ersöz, Berkay. *Madde ve Bilinç: Zihin Felsefesine Güncel Bir Bakış*. İstanbul: Alfa Yayınları, 1. Basım, 2012.

Coşkun, İsmail. “Modernliğin Kaynakları: Rönesans Üzerine Bir Değerlendirme”. *İstanbul University Journal of Sociology* 3/6 (2012), 45-70.

Çakır, Sevgi. “Çağdaş Eylem Felsefesinde Özgür İrade ve Ahlaki Sorumluluk İlişkisi”. *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 65 (2023), 73-90.

Çalapkulu, Semih. "Desalinasyon Tesisleri Deniz Suyu Arıtma Teknolojileri". *Mühendis ve Makina Güncel* 37 (2020), 36-48.

Çetin, Zeynep. *Pre-Sokratiklerden Aristoteles'e Ruh ve Ölümsüzlük Anlayışları*. Bursa: Uludağ Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2014.

Çıtak, Halim Alperen. "Transhümanizm Karşısında Hukuk Devleti İdeali", 1-40. Erişim 23 Kasım 2022. https://dergipark.org.tr/tr/pub/ihy/issue/64470/981890

Dağ, Ahmet. "Hümanizmin Radikalleşmesi Olarak Transhümanizm". *Felsefi Düşün - Akademik Felsefe Dergisi* 9 (2017), 46-68.

Dağ, Ahmet. *İnsansız Dünya: Transhümanizm*. İstanbul: Ketebe Yayınları, 2022.

Demir, Necati. "İnsan Hakkındaki Bazı Felsefi Görüşler Üzerine". *Felsefe Dünyası* 40 (2004), 77-93.

Demircioğlu, Erhan. *Makinedeki Hayalet: Zihin Felsefesine Giriş*. Ankara: Fol, 1. Basım, 2021.

Descartes, Rene. *Yöntem Üzerine Konuşma*. çev. Murat Erşen. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1. Basım, 2020.

Descartes, Rene - Erşen, Murat. *Ruhun Tutkuları*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1. Basım, 2020.

Doğan, Mehtap. "Bilincin Doğasına Yönelik Beş Temel Yaklaşımın Bir Değerlendirmesi". *MetaZihin: Yapay Zeka Ve Zihin Felsefesi Dergisi* 1/1 (2018), 21-55.

Donnelly, Jack. *Universal Human Rights In Theory and Practice*. Ithaca: Cornell Univesity Press, 3. Basım, 2013.

Doudna, Jennifer A. - Sternberg, Samuel H. *Yaratılıştaki Çatlak: Gen Düzenlemelerinin Evrime Hükmeden İnanılmaz Gücü*. çev. Mehmet Doğan. İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları, 3. Basım, 2022.

Duman, Mehmet Akif. "Sorites Paradox/Yığın (Küme) Paradoksu". *The Journal of Academic Social Science* 12 (2015), 413-424.

Duman Yıldızbakan, Tuba. "Dijital Çağda Öznenin Yeniden İnşası: Hümanizmden Transhümanizme Biyopolitik ve Etik Dönüşümler". *Medeniyet Sanat Dergisi*

11/2 (2025), 177-191.

Duralı, Şaban Teoman. *Canlı ve Kültür (Bio-Kültür) Sorunlarını Araştırma Alanı: Biyoloji Felsefesi*. Ankara: Akçağ Yayınları, 1992.

Duralı, Şaban Teoman. *Hayatın Anatomisi Canlılar Bilimi Felsefesi Evrim ve Ötesi*. İstanbul: Dergah Yayınları, 2. Basım, 2020.

Duran, Asim. "İnsan Onuruna İlişkin Farklı Perspektifler". *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 18/2 (2018), 101-121.

Dutlu, Didem - Arı, Mehmet. "Foucault ve Agamben Düzleminde Biyo-Politika". *Fiscaoeconomia,* 4/1 (2020), 159-174.

Ersoy, Çağlar. *Robotlar, Yapay Zeka ve Hukuk*. İstanbul: On İki Levha Yayınları, 5. Basım, 2020.

Falk, Dan. "Filozofun Zombisi: Zombi Argümanı Bilinçle İlgili Ne Söyler?" çev. Zeynep Kabadere. *Öncül Analitik Felsefe*. 2022. Erişim 13 Ağustos 2025. https://onculanalitikfelsefe.com/filozofun-zombisi-zombi-argumani-bilincle-ilgili-ne-soyler-dan-falk/

Farah, J. Martha. "Neuroethics". *The Penn Center Guide to Bioethics*. ed. Vardit Ravitsky vd. 71-83. New York: Springer Publishing Company, 2009.

Ferrando, Francesca. "Transhumanism/Posthümanism". *Posthüman Glossary*. ed. Rosi Braidotti - Maria Hlavajova. 544. London: Bloomsbury Academic, 2018.

Ferry, Luc. *Transhümanist Devrim: Tekno-tıp ve dünyanın überleşmesi hayatlarımızı nasıl altüst edecek?* çev. Kağan Kahveci. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1. Basım, 2023.

Fischer, John Martin vd. *Four Views on Free Will*. Massachusetts: Blackwell Publishing, 2007.

FM-2030. *Are You A Transhuman?: Monitoring and Stimulating Your Personal Rate of Growth in a Rapidly Changing World*. New York: Warner Books, 1989.

Foucault, Michel. *Biyopolitikanın Doğuşu*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2015. Basım, 2015.

Foucault, Michel. *Cinselliğin Tarihi*. çev. Hülya Uğur Tanrıöver. İstanbul: Ayrıntı

Yayınları, 2. Basım, 2003.

Foucault, Michel. *Toplumu Savunmak Gerekir*. çev. Şehsuvar Aktaş. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2002.

Freud, Sigmund. *Tekinsizlik Üzerine*. İstanbul: Laputa Kitap, 2019.

Fukuyama, Francis. *Our Posthüman Future: Consequences of the Biotechnology Revolution*. New York: Farrar, Straus and Giroux, 2002.

Galton. *Essays In Eugenics*. London: The Eugenics Education Society, 1909.

Geraci, Robert M. "Video Games and The Transhuman Inclanation". *Zygon: Journal Of Religion and Science* 47/4 (2012), 735-756.

Gökberk, Macit. *Felsefe Tarihi*. İstanbul: Remzi Kitabevi, 20. Basım, 2010.

Grotius, Hugo. *The Rights Of War And Peace*. çev. A. C. Campbell. New York: M. Walter Dunne, 1901.

Gürkan, Salime Leyla. "Ölüm". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 2007. https://islamansiklopedisi.org.tr/olum#1

Habermas, Jürgen. *İnsan Doğasının Geleceği*. çev. Kaan H. Ökten. İstanbul: Alfa, 2. Basım, 2021.

Han, Byung-Chul. *Eros'un Istırabı*. İstanbul: Metis Yayınları, 2. Basım, 2020.

Han, Byung-Chul. *Psikopolitika*. İstanbul: Metis Yayınları, 3. Basım, 2020.

Han, Byung-Chul. *Zamanın Kokusu: Bulunma Sanatı Üzerine Felsefi Bir Deneme*. İstanbul: Metis Yayınları, 4. Basım, 2020.

Hanilçe, Murat. "Coğrafi Keşiflerin Nedenlerine Yeniden Bakmak". *Tarih Okulu Dergisi* 2010/VII (2009), 47-70.

Hararı, Yuval Noah. *Hayvanlardan Tanrılara Sapiens: İnsan Türünün Kısa Bir Tarihi*. İstanbul: Kollektif Kitap, 2017.

Haraway, Donna. *Siborg Manifestosu*. çev. Osman Akınhay. İstanbul: Agora Kitaplığı, 2006.

Hassan, Ihab. "Prometheus as Performer: Toward a Posthümanist Culture?" *The Georgia Review* 31/4 (1977), 830-850.

Hauskeller, Michael. "Nıetzsche, The Overhuman And The Posthüman: A Reply To

Stefan Sorgner". *Nietzsche and Transhumanism*. ed. Stefan Lorenz Sorgner - Yunus Tuncel. 32-36. Newcastle upon Tyne: Cambridge Scholars Publishing, 2017.

Heinzmann, Richar. "İnsan ve İnsan Onuru-Toplumsal Yaşam İçin Etik ve Ahlak". Erişim 08 Kasım 2022. http://www.konrad.org.tr/Islam%20tr%202006/07heinzmanTR.pdf

Heper, Altan. "İnsan Onuru ve İnsan Tasarımı ve Aktüel Tartışmalar". *Prof. Dr. Rona Serozan'a Armağan*. İstanbul: On İki Levha Yayınları, 2010.

Hughes, James J. *Report on the 2007 Interests and Beliefs Survey of the Members of the World Transhumanist Association*. Willington CT: World Transhumanist Association, 2008.

Huxley, Aldous. *Cesur Yeni Dünya*. çev. Ümit Tosun. İstanbul: İthaki Yayınları, 9. Basım, 2015.

Huxley, Julian. *New Bottles for New Wine*. London: Chatto and Windus, ts.

Işıktaç, Yasemin. *Hukuk Felsefesi*. İstanbul: Filiz Kitabevi, 4. Basım, 2015.

İbn Tufeyl. *Hayy Bin Yakzan veya Uyanık Oğlu Diri*. çev. Onur Özatağ. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1. Basım, 2021.

Kant, Immanuel. "What Is Enlightenment". http://www.columbia.edu/acis/ets/CCREAD/etscc/kant.html#note1

Kapani, Munci. *Kamu Hürriyetleri*. Ankara: Yetkin Yayınları, 7. Basım, 1993.

Karataş, Yaylagül Ceran. "Dijital Çağda Hümanizm Tartışmaları Açısından İnsan Doğası Biyoteknoloji ve Biyopolitika". *Kutadgubilig Felsefe-Bilim Araştırmaları* 0/39 (2019), 61-88.

Kart, Berfin. "Günümüz Düşünürleri ve Habermas'ta 'İnsan Doğası'". *Araştırma Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Felsefe Bölümü Dergisi* 19 (2008), 1-14.

Katep, George. *Human Dignity*. Cambridge: Harvard Univesty Press, 2011.

Kevles, Daniel. *In the Name of Eugenics: Genetics and the Uses of Human Heredity*. Berkeley: University of California Press, 1985.

Keyes, Ralph. “Life In The Post-Truth Era: Truth Has Become A Matter Of Convenience”. *Oklahoma Humanities* 11/1 (2018), 14-18.

Kılıç Tosun, Özge - Kesmen, Zülal. “CRISPR-CAS Uygulamaları, Potansiyel Riskler ve Yasal Düzenlemeler”. *Helal ve Etik Araştırmalar Derneği* 4/2 (2022), 11-42.

Koç, Mustafa. *Biyokonservatizmden İnsanartıcılığa: İnsan+ Uygulamalar Sorunu Üzerine Biyoetik-Biyopolitik Bir İnceleme*. Muğla: Muğla Sıtkı Kocaman Üniversitesi, Doktora Tezi, 2024.

Kuçuradi, İoanna. *Felsefe ve İnsan Hakları*. Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları, 1996.

Kuçuradi, İoanna. *İnsan Haklarının Felsefi Temelleri*. Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları, 1996.

Kuçuradi, İoanna. “İnsan Onuru Kavramı ve İnsan Hakları”. *Demokrasinin Garantisi: İnsan Onuru ve İnsan Hakları*. İstanbul: Heinrich Böll Stifung Derneği Türkiye Temsilciliği, 2008.

Kuçuradi, İoanna. *İnsan ve Değerleri*. Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları, 8. Basım, 2020.

Kurt, İsmail. *Transhümanizm ve Tekillik Bağlamında Dinin Geleceği*. Ankara: Eskiyeni Yayınları, 1. Basım, 2021.

Kurutay, Muhammet Ali vd. “Beyin-Bilgisayar Bağlantısının Gelişim Süreci, Neuralink Mevcut Durum İncelemesi Ve Gelecekteki Öngörüler”. *UMÜFED Uluslararası Batı Karadeniz Mühendislik ve Fen Bilimleri Dergisi* 5/1 (2023), 64-82.

Kurzweil, Ray. *İnsanlık 2.0: Tekilliğe Doğru Biyolojisini Aşan İnsan*. İstanbul: Alfa, 1. Basım, 2016.

Küçükali, Ayşegül. *Gen Teknolojileri ve İnsan Hakları*. Ankara: Ankara Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2021.

Küngerü, Ayhan. “Transhümanizm ve Biyopolitika Bağlamında Değiştirilmiş Karbon Dizisi Örneği”. *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 24/1 (2022), 1-22.

Le Goff, Jacques. *Tarihi Dönemlere Ayırmak Şart Mı?* İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2. Basım, 2017.

Lemke, Thomas. *Biyopolitika*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2017.

Leonhard, Gerd. *Technology vs. Humanity: The Coming Clash Between Man And Machine*. Zurich: The Futures Agency, 2016.

Lewis, Milton. "A Brief History of Human Dignity: Idea and Application". *Perspectives on Human Dignity: A Conversation*. ed. Jeff Malpas - Norelle Lickiss. 93-105. Dordrecht: Springer, 2007.

Lilley, Stephen. *Transhumanism and Society: The Social Debate over Human Enhancement*. Dordrecht: Springer, 2013.

McCrudden, Christopher. "Human Dignity and Judicial Interpratation of Human Rights". *The European Journal of International Law* 19/4 (2008), 655-724.

McNamee, M. J. - Edwards, S. D. "Transhumanism, Medical Technology and Slippery Slopes". *Journal of medical ethics* 32/9 (2006), 513-518. https://doi.org/10.1136/jme.2005.013789

Mirandelo, Pico Della. *İnsanın Değeri Üzerine Söylev*. çev. Levent Özşar. Bursa: Biblos Kitabevi Yayınları, 1. Basım, 2006.

More, Max. "The Overhuman in the Transhuman". *Journal of Evolution & Technology* 21/1 (2010), 1-4.

More, Max. "The Philosophy of Transhumanism". *The Transhumanist Reader: Classical and Contemporary Essays on the Science, Technology and Philosophy of the Human Future*. 3-17. West Sussex: John Wiley & Sons, Inc, 1. Basım, 2013.

More, Max. "Transhumanism: Towards a Futurist Philosophy". 1996 1990. Erişim 29 Aralık 2023. https://www.ildodopensiero.it/wp-content/uploads/2019/03/max-more-transhumanism-towards-a-futurist-philosophy.pdf

Mukherjee, Siddhartha. *Gen*. İstanbul: Domingo, 7. Basım, 2021.

Neuralink. "PRIME Study Progress Update — User Experience". *Neuralink Blog*. 08 Mayıs 2024. Erişim 31 Ocak 2025. https://neuralink.com/blog/prime-study-

progress-update-user-experience/

Onur, Ferhat. “İrademiz Özgür Değil: Metafizik Bir Problem Olarak Özgür İrade”. *Yapay Zeka ve Zihin Felsefesi Dergisi* 3/1 (2020), 13-40.

Orwell, George. *1984*. İstanbul: Can Yayınları, 30. Basım, 2011.

Özdemir, Muhammet - Başaran, Nevin. “Transhümanizm, Posthümanizm ve İnsan Bilincinin Yeni Yapısı”. *İslami Araştırmalar Dergisi* 32/1 (2021), 30-51.

Öztürk, Burcu. “Aklın İsyanı: Kironik Ölüm Ya Da Modern Mumyalama”. *Transhümanizm ve Karşılaştırmalı İzdüşümü*. ed. Timuçin Buğra Edman. 166. İstanbul: Kastaş Yayınevi, 2019.

Patel, Sumeet vd. “Study of Brain Machine Interface System”. *International Journal for Scientific Research & Development* 2/9 (2014), 405-408.

Petersen, Casper Skovgaard. “The Zombie Futurist”. *Farsight*. 16 Mayıs 2023. Erişim 15 Nisan 2025. https://farsight.cifs.dk/the-zombie-futurist/

Platon. *Phaidon*. çev. Furkan Akderin. İstanbul: Say Yayınları, 2. Basım, 2015.

Popa, Radu. *Between Necessity and Probability: Searching for the Definition and Origin of Life*. Berlin: Springer, 2004.

Rajan, Kaushik Sunder. *Biocapital: The Constitution of Postgenomic Life*. London: Duke University Press, 2006.

Ranisch, Robert. “Morality”. *Beyond Humanism: Trans- and Posthümanism*. ed. Robert Ranisch - Stefan Lorenz Sorgner. 1/149-172. Frankfurt: Peter Lang, 2014.

Ranisch, Robert - Sorgner, Stefan Lorenz. *Post-and Transhumanism: An Introduction*. Frankfurt: Peter Lang, 1. Basım, 2014.

Reuters. “Elon Musk’s Neuralink Shows Brain-Chip Patient Playing Online Chess”. *The Guardian* (21 Mart 2024), blm. Technology. https://www.theguardian.com/technology/2024/mar/20/elon-musk-neuralink-brain-chip-patient-chess

Rifkin, Jeremy. *The Biotech Century: Harnessing the Gene and Remaking the World*. London: Victor Gollancz, 1998.

Risser, Rita. “A Tory And Lıberal Spar On The Ethıcs Of A Posthüman Future”. *Public Affairs Quarterly* 25/1 (2011), 53-62.

Rose, Nikolas. “The Politics Of Life İtself”. *Theory Culture Society* 18/1 (2001), 1-30.

Rose, Nikolas. *Yaşamın Politikası 21. Yüzyılda Biyomedikal, İktidar ve Öznellik*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 1. Basım, 2024.

Sambur, Bilal. “Dine Büyük Meydan Okuma: Transhümanizm”. *Yapay Zeka Transhümanizm ve Din*. ed. Muhammed Kızılgeçit vd. 231. Ankara: T.C. Cumhurbaşkanlığı Diyanet İşleri Başkanlığı, 2. Basım, 2022.

Sandberg, Anders. “Morphological Freedom - Why We Not Just Want It, but Need It”. *The Transhumanist Reader*. ed. Max More - Natasha Vita-More. 56-64. Chichester: Wiley-Blackwell, 2013.

Sandel, Michael J. *The Case Against Perfection: : Ethics in The Age Of Genetic Engineering*. Cambridge: The Belknap Press Of Harvard Unıversıty Press, 2007.

Savulescu, Julian. “Genetic Interventions and the Ethics of Enhancement of Human Beings”. *The Oxford Handbook of Bioethics*. ed. Bonnie Steinbock. New York: Oxford University Press, 2007.

Schwab, Klaus. *The Fourth Industrial Revolution*. Geneva: World Economic Forum, 2016.

Selgelid, Michael. “Moderate Eugenics and Human Enhancement”. *Medicine, Health Care and Philosophy* 17 (2014), 3-12.

Sepetçi, Tülin - Küngerü, Ayhan. “Dijital Oyunlarda Transhümanizm Anlatısı: Cyberpunk 2077 Örneği” 7/16 (2022), 938-969.

Shelley, Mary. *Frankenstein Ya Da Modern Prometheus*. çev. Yiğit Yavuz. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 10. Basım, 2021.

Shiner, Larry. *Sanatın İcadı: Bir Kültür Tarihi*. çev. İsmail Türkmen. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 4. Basım, 2017.

Sorgner, Stefan Lorenz. “Nietzsche, the Overhuman, and Transhumanism”. *Journal of Evolution & Technology* 20/1 (2009), 29-42.

Soysal, Tamer. “CRISPR Genom Düzenleme Teknolojileri: Patentlenebilirlikleri Ve COVİD-19 Salgınında Kullanımı”. *Adalet Degisi* 66 (2021), 227-292.

Sullins, John. “Information Technology and Moral Values”. *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*. ed. Edward N. Zalta - Uri Nodelman. Metaphysics Research Lab, Stanford University, Fall 2023., 2023. https://plato.stanford.edu/archives/fall2023/entries/it-moral-values/

Szabados, Krisztián. *Transhumanism as a Thin-centred Ideology*. Budapeşte: Corvinus University of Budapest Doctoral School of Political Science, Doktora Tezi, 2020.

Şahin, Nurten Zeliha. *İslam Hukuku ve Biyoetik (Sorumluluk ve Özerklik Ekseninde Biyoetik Tartışmalar)*. Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi, Doktora Tezi, 2013.

Şentürk, Recep. “İNSAN HAKLARI”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 14 Mayıs 2025. https://islamansiklopedisi.org.tr/insan-haklari

Şerbetçi, Gülhan. “Ş. Teoman Duralı’nın Biyoloji Felsefesi Anlayışı İçerisinde İnsanın İki Boyutu”. *Bartın Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi* 20 (2023), 97-114.

Şimşek, Oğuz. *Anayasa Hukukunda İnsan Onuru Kavramı ve Korunması*. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi, Doktora Tezi, 1999.

Şişman, Nazife. *Yeni İnsan: Kaderle Tasarım Arasında*. İstanbul: İnsan Yayınları, 6. Basım, 2022.

Şoray, Zeynep. “‘Theseus’un Gemisi’ Düşünce Deneyi Nedir?” *Arkeofili*. 29 Haziran 2023. Erişim 13 Haziran 2025. https://arkeofili.com/theseusun-gemisi-dusunce-deneyi-nedir/

Tarhan, Diler Ezgi. *Husserl ve Frege’de Anlam Sorunu*. İstanbul Üniversitesi, Doktora Tezi, 2019.

Taviloğlu, Gökçen. *Bilim ve Teknolojinin Ölümsüzlük Yatırımı Olarak Transhümanizm*. İstanbul: İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2023.

Tepe, Harun. *İnsan Hakları Felsefesi*. Ankara: Bilgesu Yayınları, 2018.

Thagard, Paul. “Cognitive Science”. *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*. ed. Edward N. Zalta - Uri Nodelman. Metaphysics Research Lab, Stanford University, Spring 2023., 2023. https://plato.stanford.edu/archives/spr2023/entries/cognitive-science/

Tirosh Samuelson, Hava. “Sekülerist Bir İnanç Olarak Transhümanizm”. çev. Talha Dereci. *Pasajlar Sosyal Bilimler Dergisi* 11 (2022), 55-84.

Tolkien, J.R.R. *Yüzüklerin Efendisi*. çev. Çiğdem Erkal Yeşilbağdemli. İstanbul: Metis Yayınları, 17. Basım, 2022.

Tülüce, Hüseyin Adem. “Zihin Felsefesi Bağlamında Ruh Kavramının Bilinç Kavramına Dönüşümü”. *Aksaray Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi* 10/20 (2023), 325-344.

Uygun, Oktay. *Devlet Teorisi*. İstanbul: On İki Levha Yayınları, 2019.

Vita-More, Natasha. “The Transhumanist Manifesto”. *Humanity+*. 2020. Erişim 10 Ekim 2023. https://www.humanityplus.org/the-transhumanist-manifesto

Waardenburg, Jacques. “Reform”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 10 Kasım 2023. https://islamansiklopedisi.org.tr/reform

WADA. *World Anti-Doping Program: 2020 Anti-Doping Rule Violation (ADRV) Report*. World Anti-Doping Agency, 2023. https://www.wada-ama.org/en/resources/anti-doping-stats/anti-doping-rule-violations-adrvs-report

Waldron, Jeremy. “The Dignity Of Legislation”. *Maryland Law Review* 54/2 (1995), 633-665.

Watson, Peter. *Fikirler Tarihi - Ateşten Freud’a*. çev. Kemal Atakay. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 6. Basım, 2020.

West, David. *Kıta Avrupası Felsefesine Giriş*. İstanbul: Paradigma Yayınları, ts.

Yavlal-Gedik, Nermin. “İ. Kuçuradi’nin İnsan Hakları Görüşü”. Erişim 01 Kasım 2022. https://acikerisim.uludag.edu.tr/bitstream/11452/16756/1/2003_2_2.pdf

Yavuz, Mustafa. “Canlılık ve Canlılıkbilimi Üzerine Yeni Bir Değerlendirme”. *Kutadgubilig Felsefe-Bilim Araştırmaları* 40 (2019), 183-197.

Yavuz, Yusuf Şevki. “RUH”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 12 Ağustos 2025. https://islamansiklopedisi.org.tr/ruh

Yazıcı, Hafize - Keleşoğlu, Zeynep. “Yapay Zeka, Transhümanizm ve Din Kapsamında Gerçekleşen Etkinlikleri Değerlendirme”. *Yapay Zeka Transhümanizm ve Din*. ed. Muhammed Kızılgeçit vd. 231. Ankara: T.C. Cumhurbaşkanlığı Diyanet İşleri Başkanlığı, 2. Basım, 2022.

Yeşikaya, Nazan - Umut, Tuba Nur. “Transhümanizmde Adaleti Tesisin İmkânına İlişkin Bir Değerlendirme”. *Artuklu Akademi* 9/1 (2022), 87-100.

Yıldırım, Abdurrahman Ali. *Tıp Hukuku Bağlamında İnsanı Geliştiren Biyoteknoloji Uygulamaları*. İstanbul: İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2019.

Zamyatin, Yevgeni İvanoviç. *Biz*. çev. Barış Zeren. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2022.

“10 technologies that could one day turn us all into real cyborgs - Richard van Hooijdonk Blog”. Erişim 12 Eylül 2025. https://blog.richardvanhooijdonk.com/en/10-technologies-that-could-one-day-turn-us-all-into-real-cyborgs/

2023 ASPS Procedural Statistics Release. American Society Of Plastic Surgeons, 2023.

Dr. Natasha Vita-More. “About”. Erişim 06 Nisan 2024. https://www.natashavita-more.com/about

Avrupa Yardım Vakfı (Europe Aid Foundation). “Afrika ve Susuzluk Sorunu”. Erişim 12 Eylül 2025. http://aidef.eu/afrika-ve-susuzluk-sorunu--tr-1318.html

Altered Carbon: In a Lonely Place. haz. Nick Hurran (TV Dizisi, 2018). *Skydance Television*.

Biyoloji ve Tıbbın Uygulanması Bakımından İnsan Hakları ve İnsan Haysiyetinin Korunması Sözleşmesi: İnsan Hakları ve Biyotıp Sözleşmesi, Biyoloji ve Tıbbın Uygulanması Bakımından İnsan Hakları ve İnsan Haysiyetinin Korunması Sözleşmesi: İnsan Hakları ve Biyotıp Sözleşmesi. 5013 (03 Aralık 2003). https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2004/04/20040420.htm#8

"Cryogenics: 2024 Statistics and Facts | Vitality Pro". 15 Ekim 2023. Erişim 26 Nisan 2025. https://vitality-pro.com/statistics-trends/cryogenics-worldwide/

"Cyborg | Artificial Intelligence, Robotics & Technology | Britannica". Erişim 12 Eylül 2025. https://www.britannica.com/topic/cyborg

BBC News Türkçe. "Çin'de 'genetik tasarımlı bebek' soruşturması: 'Bilim insanı He Jiankui tek başına hareket etti'". Erişim 10 Kasım 2024. https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-46945694

Türkiye İstatistik Kurumu. "Hayat Tabloları, 2021-2023". Erişim 03 Mayıs 2025. https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Hayat-Tablolari-2018-2020-37226

"Müphemlik". Erişim 02 Eylül 2025. https://sozluk.gov.tr/

"Real nose grown on woman's ARM was transplanted to her face | Daily Mail Online". Erişim 03 Eylül 2025. https://www.dailymail.co.uk/health/article-11417103/Real-nose-grown-womans-ARM-transplanted-face.html

Riley v. California, Riley v. California (Kanun No. 13-132). K. 13-132 (U.S. Supreme Court 25 Haziran 2014).

"Ritalin-Metil Fenidat Hakkında Bilmeniz Gerekenler - PsikiyatriNet Psikiyatri Kütüphanesi". Erişim 10 Eylül 2025. https://www.psikiyatri.net/ritalin-metil-fenidat-hakkinda-bilmeniz-gerekenler/

"Soul | Religion, Philosophy & Nature of Being | Britannica". Erişim 12 Ağustos 2025. https://www.britannica.com/topic/soul-religion-and-philosophy

Türkiye Dopingle Mücadele Komisyonu 2021 Yılı Faaliyetleri. Ankara: Türkiye Dopingle Mücadele Komisyonu, 2021. https://www.tdmk.org.tr/sayilarla-tdmk/

"Yapay zeka yatırımları patladı: OpenAI ve Meta dikkat çekti". Erişim 03 Eylül 2025. https://indigodergisi.com/2025/07/yapay-zeka-yatirimlari-patladi-openai-ve-meta-yatirimlari-dikkat-cekti/